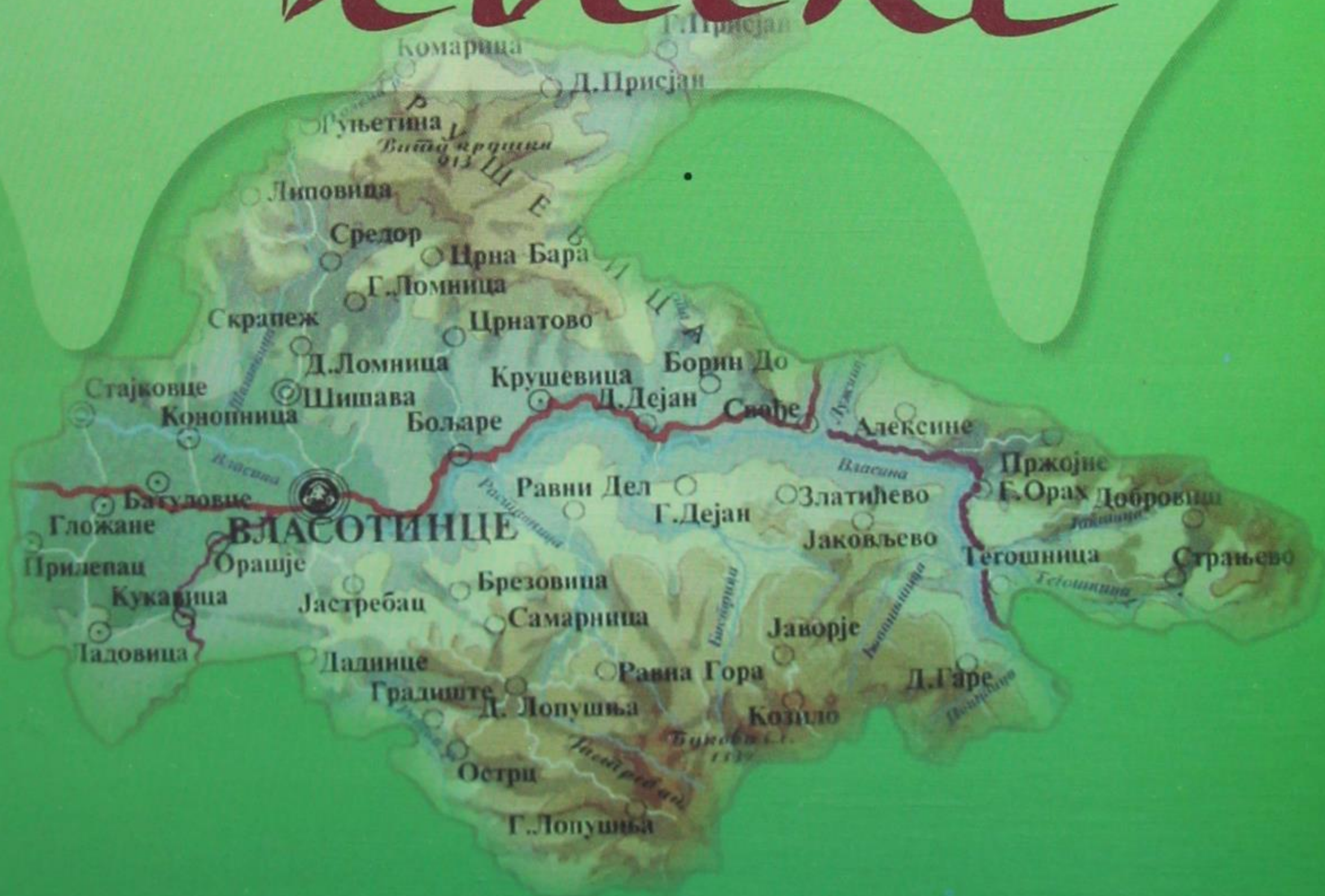

Рејанске
Свеске

693
908 (497.ИТорњо Дејан)
(082)

Издавачи:

**Народна библиотека „Десанка Максимовић” Власотинце и
Удружење завичајаца, пријатеља и имењака села Дејан**

Оснивач: Ђура Стевановић

Приредили: Владан Вучић, Драгољуб Б. Ђорђевић

Уредници издања: Владан Вучић, Срба Такић

Редакцијски одбор: Владан Вучић председник, Милош Аранђеловић, Димитрије Буквић, Драгољуб Б. Ђорђевић, Момчило Исић, Соња Јовановић, Лука Крстић, Дејан Крстић, Владан Петровић, Тања Станишић, Драган Тодоровић.

Издавачки савет: Александар Коцић председник, Бојан Илић, Андон Костадиновић, Лука Крстић, Марко Стефановић, Срба Такић, Слађан Тасић, Живан Шушулић

Штампање ове књиге омогућено је захваљујући пројектном буџетирању општине Власотинце, у оквиру Пројекта “Пет векова села Дејан - Монографија *Дејанске свеске*, Година IV Свеска I”. Ставови изражени у овој публикацији искључива су одговорност ангажованих на њеном уређењу и не представљају нужно званични став општине Власотинце.

ISSN 3042-2531

ДЕЈАНСКЕ СВЕСКЕ

Година IV Свеска I

Власотинце, 2025

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
Десанка Максимовић,
Власотинце

Инв.бр. 693

Сигнатура 908 (497.11 Тарки Јејан) (082)

САДРЖАЈ

Реч унапред	
Владан Вучић	7

ЧЛАНЦИ

Владан Вучић. Рурални туризам као развојни потенцијал Јабланичког и Пчињског округа (Са посебним освртом на Општине Власотинце, Црна Трава и Сурдулица)	10
Љубиша Р. Митровић. „Сељачки социјализам“ у социјалдемократској концепцији (визији) друштвеног развоја Драгољуба Јовановића	30
Драгољуб Б. Ђорђевић. Пламени језици међу Ромима југоисточне Србије	38
Горан В. Ђорђевић. Над поезијом Србе Такића	51
Богдан Ибрајтер. Записи из Топлице: Александрово, банатско село код Ниша; Петоро деце у недрима планине Соколовице; Код Радице и Арсе у Плочнику међу храстовима	57
Слободан Благојевић, Марија Шобота. Топонимија села Миљковца	69

ИЗ АРХИВЕ

Ђура Стевановић. Југословенско село и сељаштво у променама	104
--	-----

КЊИЖЕВНОСТ НА НАШИНСКОМ

Негослава Станојевић. Цел живот	116
Драган Величковић. Неће ме и тол'ко, Једва чекам вршалицу, Гројзе ми узрело, Слунце од како изгреје, Палаверка	118
Славка Масоничић Војиновић. Три нишлијске песме: Мој Ниш, Једење и пијење у Ниш, Шта се све мож' ради поред Нишаву	123

Горан Петровић. П – Покравица	126
Милко Стојковић. Д'н ка и ја постадо некој а ништа	130
Драгослав Петровић. Ватрогасна банда	132
Божидар Андрејић. Расколи између о очева и синова	143

КРИТИЧКА КАРТОТЕКА

Марица Петровић. О перспективама младих на селу	148
Срба Такић. Песник троречни и слаткоречни (В. Ценић, с поштовањем о другима, у књизи „Загрл'те их песме моје“)	154
Срба Такић. Онај који побеђује не марећи за победе (Д. Коцић у свету афоризама)	157
О ауторима	159

Реч унапред

Да се подсетимо, све је почело 2021. године, када су изашле прве „Дејанске свеске“, са скромном намером да се баве интердисциплинарним истраживањима у сеоским насељима Горњи и Доњи Дејан, у Општини Власотинце. Четири године касније, овај годишњак у издању Удружења завичајаца, пријатеља и имењака села Дејан, настао на иницијативу проф. др Ђуре Стевановића (1939-2022), постао је релевантно стручно-научно гласило које окупља стручњаке из различитих области, али с истим циљем: да допринесу проучавању руралних средина југоисточне Србије.

У овом, четвртом броју публикације, доносимо 17 текстова разврстаних у четири целине. Прва од њих („Чланци“) започиње текстом Владана Вучића о важности руралног туризма као потенцијала одрживог развоја руралних подручја, с нагласком на Општине Власотинце, Црна Трава и Сурдулица. Љубиша Митровић истиче значај социјалдемократске концепције (визије) друштвеног развоја Драгољуба Јовановића, великог визионара, научника, хуманисте и истинског народног трибуна пореклом из пиротског краја, из чијих студија и порука у контексту борбе за реформу савременог друштва Србије нове генерације могу много тога да науче. Следи текст Драгољуба Б. Ђорђевића, написан његовим препознатљивим и оригиналним језгровитим језиком и раскошним стилем, а који ће бити објављен као поговор књизи професора Драгана Тодоровића, социолошко-ромолошкој монографији о таласу протестантизма, који је ударио и у српске обале плавећи нестабилно религијско биће Рома. Горан В. Ђорђевић у надахнутом тексту са јаком дозом личног уплива описује дело и стваралаштво великог песника, нашег Власотинчанина Србе Такића. Богдан Ибрајтер мајсторским новинарским писмом шаље нам записе из Топлице. Ову тематску целину затвара филигрантски структуриран текст Слободана Благојевића и Марије Шоботе о топонимији села Миљковца – са оствареним циљем да се у њему попишу, забележе и прикажу, и сачувају за будућност, топоними и ономастичке јединице на подручју села Миљковца, забележе неке анегдоте, перцепције и сећања, чиме је учињен изузетан допринос бољем познавању овог села које припада призренско тимочкој, односно зони сврљишко – заплањског дијалекта.

Друга област „Из архиве“ доноси нам текст проф. Ђуре Стевановића о југословенском селу и сељаштву у променама, који је објављен у Зборнику радова са Првог међународног научног скупа „Власински сусрети '95“, као драгоцен и вредан прилог балканском селу у променама и регионалном руралном развоју.

Трећи одељак „Књижевност на нашинском“ садржи поетске и прозне форме истакнутих аутора с поднебља југоисточне Србије (Негослава Станојевић, затим Драган Величковић, Славка Масоничић Војиновић, Горан Петровић, Милко Стојковић, Драгослав Б. Петровић и Божидар Андрејић).

Последњи одељак носи назив “Критичка картотека” у коме читамо приказ Марице Петровић о значајном Зборнику са Научног скупа са међународним учешћем одржаног на Филозофском факултету у Нишу у јулу 2024. године, који је организован у част и сећање на Сузану Марковић Крстић (1969-2023), чији се научно-истраживачки рад односио управо на проблематику перспективе младих на селу. Срба Такић даје приказ књиге Власте Ценића, песника посебног духа и пера, који се својим делом уздигао у ред најомиљенијих савремених српских песника, а чије песме написане на призренско-тимочком дијалекту спадају међу најпознатије и најпопуларније у савременој српској књижевности. За крај, ту је још један допринос неуморног Србе Такића, посвећен стваралаштву Власотинчанина Данила Коцића, човека богатог радног и животног искуства, многоструких интересовања, широког срца и разумевања за све и свакога, образованог и речитог, овога пута као афористичара („са тужне пруге“ – како сам за себе каже).

Даљим искорак према публицистици и књижевности, “Дејанске свеске” настављају да шире тематски и географски оквир. Кроз спој науке и уметности, фокус наставља да се шири са насеља Горњи и Доњи Дејан на власотиначка села и руралне крајеве југоисточне Србије. С уверењем да је стручна јавност и читалачка публика препознала намере аутора и уредништва да допринесу развоју овог подручја и укажу на богатство и живописност наведеног поднебља, уредништво је сигурно да ће овај годишњак да настави са својом мисијом, коју нам је поверио утемељивач овог подухвата, проф. др Ђура Стевановић.

У Дејану, децембра 2025.

Владан Вучић

ЧЛАНЦИ

Владан Вучић

РУРАЛНИ ТУРИЗАМ КАО РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ЈАБЛАНИЧКОГ И ПЧИЊСКОГ ОКРУГА

(Са посебним освртом на Општине Власотинце, Црна Трава и Сурдулица)

Резиме: Предмет овог рада је сагледавање савремених тенденција у туризму, са посебним фокусом на рурални туризам, као развојног потенцијала подручја југоисточне Србије, као и анализа туристичких кретања на овом подручју. Методолошку основу рада чине званични подаци Републичког завода са статистику Србије о оствареним резултатима туристичког сектора. Циљ рада је да, сагледавањем постојећег стања, идентификацијом подстицајних и ограничавајућих фактора развоја туризма и праћењем туристичког промета, дефинише активности које треба да омогуће бржи развој туризма, посебно руралног туризма, подизање нивоа конкурентности дестинација, повећање туристичког промета и управљање туризмом на основама одрживог развоја у Јабланичком и Пчињском округу, са посебним фокусом на Општине Власотинце, Црна Трава и Сурдулица.

Кључне речи: туризам, рурални туризам, одрживи развој, Јабланички и Пчињски округ, Општине Власотинце, Црна Трава и Сурдулица

Увод

Економски развој неразвијених региона је изузетно важно и горуће питање у многим земљама, посебно у оним руралним подручјима која се суочавају са израженом депопулацијом, миграцијом младих, високим нивоом незапослености, чиме се ограничава могућност економског развоја оваквих региона (Almeida & Pinto Mashado, 2021; Vučić 2024). Подручје југоисточне Србије¹, посебно Јабланички и Пчињски округ и Општине Власотинце, Црна Трава и Сурдулица, суочавају се са истим проблемима. Туризам је привредна делатност која директно или индиректно доприноси развоју руралних подручја (Lopez-Sanz et al., 2021; Vučić, 2023) и може играти кључну улогу у ревитализацији ових подручја. Последњих година присутно је повећање интересовања за

¹ Јужна Србија, или **југоисточна Србија**, Јужно Поморавље, југ Централне Србије, историјски позната као Нова Србија или Нове Територије, макрорегија је у Републици Србији који се најчешће односи на територије **Нишавског, Топличког, Јабланичког, Пчињског и Пиротског управног округа**. Заузима територију од око 14.000 квадратних километара са око 1.000.000 становника, од којих више од четвртине становништва у региону живи у Нишу.

дестинације у руралним подручјима због чега ове дестинације имају економску и социјалну перспективу. У том смислу, важно је посветити посебну пажњу свакој области, њеним ресурсима и начинима управљања развојем туризма без ризика од деградације подручја (Gavrila-Paven et al., 2015).

Савремени услови доводе до повећане сегментације туристичког тржишта. Повећава се потражња за специфичним туристичким производима. Селективни облици туризма такође постају веома популарни. Ово настаје као резултат растуће потребе за откривањем и упознавањем нових, јединствених дестинација које нису у потпуности истражене. Те специфичности појединих подручја су оно што скреће пажњу савремених туриста. У подручју југоисточне Србије, Јабланичком и Пчињском округу, а посебно у Општинама Власотинце, Црна Трава и Сурдулица постоје бројне вредне, интересантне и још увек неистражене дестинације. Посебан циљ рада је да укаже да у овом делу Србије постоје различите и специфичне туристичке вредности које процесом туристичке валоризације и адекватним дестинацијским менаџментом могу постати атрактиван сегмент регионалне туристичке понуде и фактор раста и развоја руралних подручја.

У раду се указује на *рурални туризам*, а у оквиру њега посебно на *сеоски туризам*, као шансу и потенцијал за развој породичног предузетништва на пољопривредним газдинствима у Републици Србији. Рурални туризам је стимулатор развоја руралних подручја и локалних заједница и моћан инструмент регионалне политике који ублажава или елиминише социјалне и економске разлике. У складу са тим Вићић (2024, р. 144) истиче да “рурални туризам има велики потенцијал да стимулише локални економски раст и друштвене промене због своје усаглашености са другим привредним делатностима, због свог доприноса БДП-у и отварању радних места, као и могућности да утиче на правилнији распоред тражње у времену (смањење сезонских утицаја) и просторно”. Туризам у руралним подручјима повезује економске, шире друштвене и еколошке компоненте развоја. Притом, има позитиван утицај на запошљавање и развој руралних подручја (Вићић, 2025b).

Карактеристике развоја туризма у савременим условима - са посебним фокусом на рурални туризам

У савременим условима развоја туризма потрошач је стављен у центар пажње тако да се туристичка понуда стално прилагођава потребама потрошача. У савременим условима туристи су добро информисани и све захтевнији. Штавише, савремени туриста није само заинтересован за опуштање, рекреацију и забаву, већ је жељан да стекне нова знања и искуства. Путовања у циљу

стицања нових знања и искустава, утицала су, између осталог, на настанак и афирмацију различитих видова туристичке делатности. Промене у туристичкој тражњи довеле су до афирмације нових, селективних облика туризма. Туризам је уско повезан са окружењем, тј. околина представља основни елемент искуства туриста. Туристи бирају атрактивно и ново окружење које може да пружи одређене туристичке активности (Senić & Manojlović, 2017).

Савремени туризам је прошао кроз квалитативне и квантитативне промене које су последично довеле до промене туристичке потражње и понуде и промене у динамици туристичких кретања (Vučić et al., 2025c). Нови трендови у туризму настају као резултат позитивних околности као што су појава нових технологија и развоја друштва, али и као резултат негативних околности (климатске промене, природне катастрофе, тероризам, економска криза, политичка криза, пандемије, епидемије, геополитичка криза, енергетска криза итд.). Пандемија КОВИД-19 почетком 2020. године натерала је људе да преиспитају свој начин живота и промене своје свакодневне активности. Због затварања граница домаћа путовања су одиграла кључну улогу у спасавању туристичког сектора. Остваривање туристичке делатности у границама сопствене земље била је стратегија очувања домаће туристичке делатности у време кризе. Људи су углавном бирали оближње дестинације јер су веровали да су ова места близу куће безбедна за посету. Активности на отвореном биле су једна од најбољих туристичких активности у овом критичном времену (Aldao et al., 2022).

UNWTO дефинише **рурални туризам** као врсту туристичке активности у којој је искуство посетиоца повезано са широким спектром производа и услуга које су генерално повезане са активностима на отвореном, пољопривредом, руралним начином живота и културом, пецањем, шетњом у природи (IPP, 2023, р. 4). **Оснаживање жена** је од посебног значаја у руралним областима. Жене у руралним областима су снажни покретачи промена јер доприносе инклузивнијем и праведнијем друштву, поготово ако им се дају једнаке могућности и ресурси за покретање и развој свог бизниса у руралном туризму. Сматра се да оснаживање жена има пет компоненти: *унапређење осећаја сопствене вредности; право да имају и одређују изборе; право да имају приступ могућностима и ресурсима; право да имају моћ да контролишу сопствене животе, како унутар тако и ван куће; оспособљавање да утичу на правац друштвених промена како би се створио праведнији друштвени и економски поредак, на националном и међународном нивоу*. У Водичу за рурални туризам (IPP, 2023, р. 7) наводи се 7 главних изазова са којима се жене суочавају у вођењу бизниса у руралном туризму: *ограничен приступ финансијским средствима; балансирање одговорности; неадекватан систем*

подршке; родна неравноправност; ограничено знање; неповољни социјални услови; самопоуздање.

Рурални туризам се може поделити у више грана: сеоски туризам; туризам у националним парковима и парковима природе; авантуристички туризам; вински туризам; гастро туризам; здравствени туризам (спа); ловачки туризам; верски туризам; риболовни туризам; културни туризам. **Сеоски туризам** се такође, може поделити у више грана: агротуризам; рурални камп; соба за дегустацију; етно села; подручја за пикник; етнографске збирке; рурална кућа за одмор; сеоске манифестације; рурални пансион (ноћење са доручком); фолклор; рурални породични хотел (IPR, 2023).

Агротуризам обухвата: услуге ноћења; услуге служења хране; остале услуге активног одмора на туристичком сеоском породичном газдинству. Међу различитим врстама руралног туризма, најпрепознатљивији је туризам на сеоским газдинствима, који се у неким земљама назива и агротуризам. Туризам на пољопривредним газдинствима је због своје разноврсне понуде, прва асоцијација када се помене рурални туризам. На сеоским газдинствима се преламају културни, економски, традиционални и савремени утицаји, што их чини аутентичним представником руралних подручја. Туризам на сеоским газдинствима омогућава људима који живе на селу проширење својих делатности и обогаћује вредност њихових производа (додатна вредност). “Рурални туризам на пољопривредним газдинствима обухвата све врсте туристичких услуга које сеоске домаћинство може да пружи на свом имању, као целини или на појединим његовим деловима, који могу бити и физички раздвојени” (IPR, 2023, p. 10).

Сеоски туризам у Србији. На територији Србије 90% региона се сматра руралним подручјима и на овом простору живи око 43% укупног становништва. У последњих петнаест година дошло је до пораста сеоског туризма, али његови корени сежу уназад до 70-их година прошлог века. Србија је богата разним врстама природних атракција, али јој недостаје понуда туристичке инфраструктуре. Влада Србије је у оно време држала у свом власништву готово све хотеле и сеоска туристичка предузећа. Акценат је био стављен на природу и рурална подручја као места привлачна за туризам. У време регионалних сукоба на Западном Балкану током 1990-их, туризам, а поготово рурални туризам, доживео је пад на минимални ниво.

Србија је земља која нема излаз на море, па њену главну туристичку понуду чине бање, леčiliшта и ски центри. Као својеврсна алтернатива томе, сеоски туризам нуди могућност боравка у сеоској кући, где туриста има прилику да учествује у сеоском животу у историјском традиционалном српском окружењу.

У Србији постоје *три врсте инфраструктуре сеоског туризма (SRFP)*:

- *Обичне сеоске куће* – без етничких карактеристика у изгледу и опису за издавање туристима;

- *Етно-кућа* – где су кућа, пратећи објекти и опрема повезана са њом изграђени у традиционалном стилу народног градитељства;

- *Етно-насеља* – трајно насељени објекти који одражавају традиционалне стилске начине градитељства у насељу.

Обичне сеоске куће. Базични сеоски туризам може бити организован у оквиру породичног домаћинства на селу које је посвећено привлачењу туриста као начину за стицање додатног извора прихода. Типична дефиниција туризма у сеоским кућама: Кућа је намењена туристима налази се на селу; Купатило је комплетно опремљено; Власници објекта говоре страни језик; Једна соба има лежај, са могућношћу за више лежајева и собе са посебним улазом; До куће се лако прилази путем; Све време има снабдевање електричном енергијом.

Овај вид сеоског туризма је најтрајнији и најодрживији. Власници обично нису фокусирани искључиво на овај приход, већ се ослањају и на друге приливе средстава. Овај вид сеоског туризма пружа увид у сеоски начин живота, природу и пружа представу о српском начину живота у домаћинству и локалним вредностима. У Србији је регистровано преко 1.000 домаћинстава ове категорије. У данашње време, домаћинства у својој понуди имају базене, хидромасажне каде, кабловску телевизију и бежични интернет. Туристичке активности за госте обухватају: планинарење, лов, риболов, спорт, спремање воћних џемова и конзервирање поврћа, које се може купити од власника.

Етно-куће поседују инфраструктуру претежно у пољопривредном стилу, коју чине штале, оставе за алат и сл., које су по изгледу изграђене у традиционалном и народном стилу, не само српском, већ могу представљати и друге етничке групе. Више су везане за пољопривредне активности, старе обичаје и традицију. Етно-куће поседују неколико карактеристика. У овом погледу, етно-кућа може бити изграђена у стилу који је карактеристичан за куће припадника српске, словачке, бугарске, мађарске или друге етничке групе, уз коришћење за њих традиционалних грађевинских материјала, као што су трска, дрво, опека, камен итд. Ове етно-куће се могу налазити у природним резерватима, поред рибњака, радионице за прераду трске, дела музеја, сточне фарме, фарме коња итд.

У Војводини се у општини Житиште налази етно-кућа која по својим одликама представља румунску културу, са румунском православном црквом, домовима, пушницама, шталама и старим пољопривредним машинама у близини. У овом селу, које се зове Торак, налази се почетак комплекса румунског културног наслеђа. Овај комплекс је увршћен у понуду бројних

туристичких агенција и представља одредиште на школским екскурзијама. У селу Ковачица налази се етно-кућа која по својим одликама представља народно градитељство Словачког народа у Војводини. Ковачица је центар наивног сликарства, а уметничка дела овога правца налазе се у највећим светским галеријама, укључујући уметничке збирке шпанског краља Хуана Карлоса и норвешког принца Харалда. Салаш је врста газдинства карактеристична за војвођанске општине Кањижа, Суботица, Нови Сад, Сомбор, Бечеј и Србобран. Салаш представља традиционални стил кућа и газдинстава која се везују за српску, хрватску, буњевачку и мађарску етничку групу у овом региону. Грађени у 19. веку, салаши су налик племићким имањима, где је двориште фарме окружено њивама, пашњацима и воћњацима. Зграде су биле грађене од блата и органских материјала и прекриване слојем глине.

Етно-насеља. Осим обичних сеоских кућа и етно-кућа, сеоски туризам такође обухвата широк спектар активности које пружа локално и сеоско становништво. Етно-насеља широм Србије представљају традиционалне видове изградње кућа. Ова етно-насеља налазе се широм Србије: Сирогојно представља једини музеј на отвореном у Србији. У овом музеју приказани су начин градње, уређење ентеријера, рад и свакодневни живот породица које су живеле у планинским пределима на Златибору. Сирогојно је познато по плетењу вунених чарапа и одеће од грубог сукна. Подручје Сирогојна данас је познато туристичко одредиште где се налазе бројна етно-насеља.

На Мокрој Гори се налази етно-насеље Дрвенград које је смештено на ускотрачној прузи која повезује три планине: Тару, Златибор и Шарган. Сам Дрвенград је село изграђено само од дрвета са намером да се на тај начин заштити народно градитељство овога краја. У селу Коштунџи су изграђени индустријски комплекс за здраву исхрану и туристички комплекс који се састоји од етно-куће „Анђелија Милић“, музеја „Продановића магаза“ и хотела „Милица и Панајота“. Туристима су за смештај на располагању сеоске куће и вајати, мале дрвене колибе од којих свака изгледа као апартман.

Природни и тематски паркови у Србији. Кластери сеоског туризма у Србији постоје у следећим регионима: *Горње Подунавље, Фрушка Гора, Банат, Подриње-Ваљевске планине, планине Тара-Златибор-Златар, Стара планина-Кучајске планине, Власина и планина Крајиште.*

Показатељи сектора туризма - посебно руралног туризма - у Регионима Републике Србије у периоду од 2019-2024. године

Непољопривредне делатности, као важан сегмент руралне економије, попут *сеоског туризма* и других атрактивних видова туризма у руралним подручјима, као и као и прерађивачке индустрије у оквиру малих и средњих

индустријских капацитета за прераду примарних производа, још увек нису довољно развијене.

Показатељи сектора туризма по Регионима Републике Србије у периоду од 2019-2024. године. Укупан број туриста у 2024. години износио је 4.432.751 и био је већи 20% у односу на 2019. годину. Од тога је *домаћих туриста* било 2.048.016, што је више за 29% него у 2019, док је *број страних туриста* који су посетили нашу земљу износио 2.384.735 и био је већи за 29% у односу на 2019. Годину. Највећи број *домаћих туриста* 2024. године је забележио Регион Шумадије и Западне Србије (1.046.210 долазака, 23,6% од укупног броја домаћих туриста), Београдски регион је у истом периоду забележио највећи број *страних туриста* (1.340.185 долазака, 56,2%), а најмањи број страних туриста је забележио Регион Јужне и Источне Србије (Табела 12).

Од укупног броја од 12.662.551 остварених ноћења у Републици Србији у 2024. години (Графикон 3) лидер је Регион Шумадије и Западне Србије са 4.784.335 остварених ноћења (37,8%), следи Београдски регион са 3.712.038 ноћења (29,3%), Регион Јужне и Источне Србије је са 2.172.511 ноћења (17,1%) испред Региона Војводине који је забележио 1.993.267 ноћења (15,7%).

Табела 1. Показатељи сектора туризма по Регионима РС у периоду од 2019-2024. године

Укупно	Туристи	Домаћи	Страни	Ноћење туриста	Домаћи	Страни
Република Србија						
2019. год.	3.689.983	1.843.432	1.846.551	10.073.299	6.062.921	4.010.378
2024. год.	4.432.751	2.048.016	2.384.735	12.662.151	6.564.402	6.097.749
Индекс 2024/2019	120	111	129	126	108	152
Беог. Регион						
2019. год.	1.258.348	201.770	1.056.578	2.696.832	524.529	2.172.303
2024. год.	1.536.132	195.947	1.340.185	3.712.038	518.215	3.193.823
Индекс	122	97	127	138	99	147
Регион Војводине						
2019. год.	561.657	287.419	274.238	1.384.344	774.143	610.201
2024. год.	722.937	355.105	367.832	1.993.267	949.493	1.043.774
Индекс	127	124	134	144	123	171
РШиЗС ²						
2019. год.	1.259.685	950.289	309.396	4.173.466	3.369.471	803.995
2024. год.	1.457.684	1.046.210	411.474	4.784.335	3.524.508	1.259.827
Индекс	116	110	133	115	105	157
РЈиИС ³						
2019. год.	610.293	403.954	206.339	1.818.657	1.394.778	423.879
2024. год.	715.998	450.754	265.244	2.172.511	1.572.186	600.325
Индекс	117	117	129	119	113	142
Регион КиМ	-	-	-	-	-	-

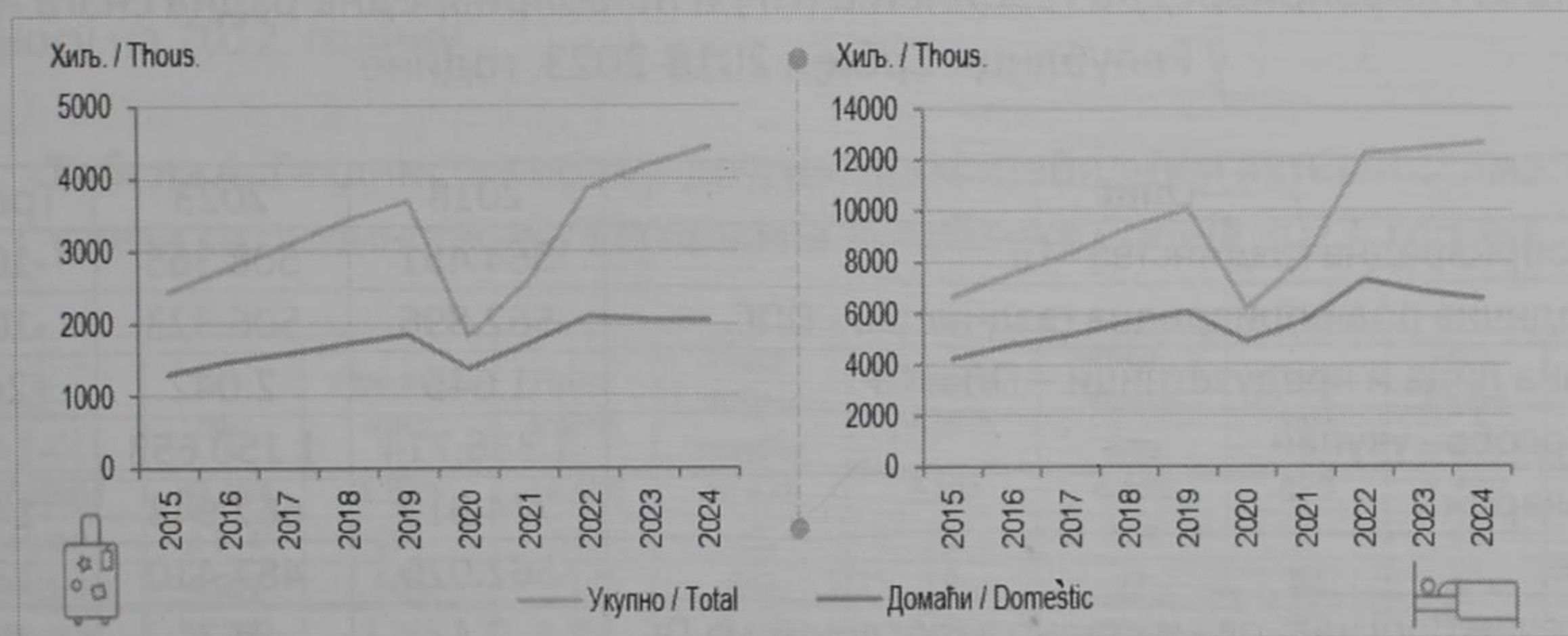
Извор: RZS. <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/220201?languageCode=sr-Latn>

² РШиЗС – Регион Шумадије и Западне Србије

³ РЈиИС – Регион Јужне и Источне Србије

Остварени број ноћења свих туриста који су користили смештајне капацитете износио је 12.662.551 и био је већи за 25,7% у поређењу са 2019. годином. Домаћи туристи су остварили 6.564.402 ноћења (повећање за 8,3% у односу на 2019), док је број ноћења страних туриста за 52% већи него у 2019. години и износио је 6.097.749 ноћења.

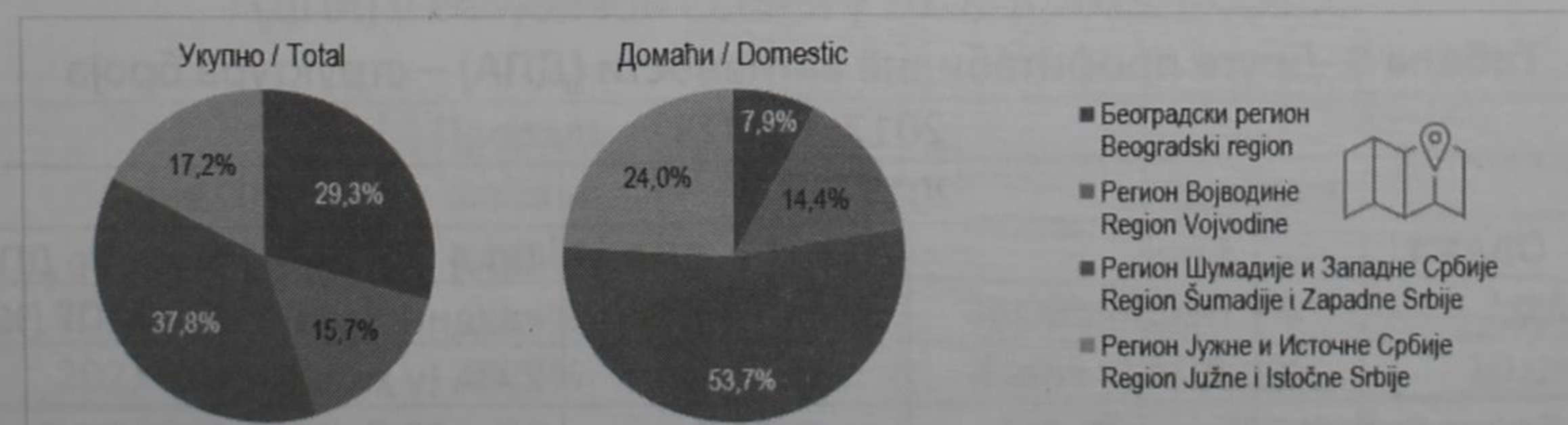
Графикон. 1. Доласци туриста 2024 год. Ноћења туриста 2024. год.

Извор: РЗС. (2025а, стр. 392)

Структура ноћења страних туриста показује да је у Граду Београду ноћило 53,2% (2.970 хиљ.), у бањским местима 7,4% (411 хиљ.), а у планинским 9,4% (526 хиљ.) од укупног броја ноћења страних туриста (5.582 хиљ.).

Графикон 2. Ноћења туриста по регионима 2024. године

Извор: RZS. (2025а, р. 392)

Структура пољопривредних газдинстава са другим профитабилним активностима (ДПА)⁴. Од укупног броја газдинстава у 2023. (508,3 хиљ.),

⁴ ДПА – прерада воћа и поврћа, прерада меса, прерада млека, туризам, активности у шумарству.

учешће пољопривредних газдинстава (ПГ) са другим профитабилним активностима (ДПА) је 12,5% (63,7 хиљ.), која обрађују 12,1% коришћеног пољопривредног земљишта (КПЗ) (392,6 хиљ. ха). У односу на 2012, учешће ДПА у броју ПГ се није променило (12,4%), али је смањено учешће КПЗ за 6 п.п. (са 18,1% на 12,1%). Укупно КПЗ ДПА је смањено у 2023. чак за 37% (са 622,8 хиљ. ха на 392,6 хиљ.ха).

Табела 2. Пољопривредна газдинства (ПГ) и пољопривредна радна снага на ПГ у Републици Србији 2018-2023. године

Опис	2018	2023	Тренд
Пољопривредна газдинства - ПГ	564.451	508.365	-10%
Породична пољопривредна газдинства - ППГ	562.896	506.323	-10%
Правна лица и предузетници – ПЛ и ПР	1.645	2.042	+24%
Број особа - укупан	1.336.714	1.150.653	-14%
Мушкарци	774.919	662.943	-14%
Жене	562.020	487.410	-13%
Просечан број чланова и стално запослених на ПГ	2,4	2,2	-9%

Извор: (RZS, 2025b)

Изразиту неравномерност ДПА у регионалној диспозицији у 2023. карактерише изразито високо учешће ДПА у укупним ПГ у Златиборској (30%) и чак 42,3% КПЗ ДПА у Пчињској области, док на другом екстрему се налази Севернобанатска са свега 2,9% ДПА у броју ПГ и свега 2,1% КПЗ ДПА у Севернобачкој области (РЗС, 2025, стр. 62).

Табела 3. Друге профитабилне активности (ДПА) – структура броја 2012. и 2023.

Област	2012		2023	
	Број газдинстава ДПА (у хиљ.)	Учешће ДПА у броју ПГ (%)	Број газдинстава ДПА (у хиљ.)	Учешће ДПА у броју ПГ (%)
Република Србија	78,3	12,4	63,7	12,5
Златиборска	13,8	29,4	12,9	30,0
Пчињска	5,7	22,6	5,1	27,9
Пиротска	1,6	13,1	1,9	23,0
Јабланичка	4,0	14,3	4,9	22,8
Зајечарска	2,6	15,8	2,1	15,7
Борска	1,6	12,3	1,3	13,3
Нишавска	2,8	8,8	2,3	9,5

Браничевска	2,0	7,4	1,5	7,5
Топличка	1,7	10,7	0,9	6,5
Подунавска	1,3	6,7	0,8	5,2

Извор: (RZS, 2025b, p. 62).

Структура прихода газдинстава са другим профитабилним активностима. Приход од других профитабилних активности је значајно повећао своје учешће у структури прихода пољопривредних газдинстава у 2023. у односу на 2012. годину.

Табела 4. Газдинства према другим профитабилним активностима у вези са газдинством у Регионима Републике Србије 2023. године

Опис	Уку- пно	Прерада меса	Прер. млека	Прер. воћа и поврћа	Обрада дрвета	Активн. у шумар- ству	Тури- зам	Нар. Ради- ност	Оста- ло
Реп. Србија	63.684	6.039	16.558	16.676	3.142	6.375	880	1.637	8.887
Бг регион	2.344	253	533	555	30	117	37	12	431
Р. Војводине	4.655	609	714	885	32	42	88	42	528
Р. Шум. и ЗС	35.739	3.765	9.450	9.322	3.080	6.216	570	1.583	7.928
Р. Јужне и ИС	20.936	1.412	5.861	5.914	613	2.096	185	129	2.778
Јабланички	4.859	227	996	1.530	159	518	5	15	718
Власотинце	1,160	49	163	372	32	59	-	2	25
Црна Трава	23	-	4	3	-	10	-	-	1
Пчињски	5.143	271	1.419	1.694	229	558	27	9	686
Сурдулица	835	38	82	401	74	60	2	-	8

Извор: RZS. (2025b, p. 62).

Табела 5. Расподела ПГ према обављању других профитабилних активности (ДПА) у Републици Србији у 2018. и 2023. години.

Опис	Прерада воћа и поврћа	Прерада меса	Прерада млека	Туризам	Активности у шумарству
2018. год.	33,4%	8,0%	39,3%	0,3%	7,0%
2023. год.	26,2%	9,5%	26,0%	1,4%	10,0%
Индекс 2023/2018	78	119	66	466	143

Извор: (RZS, 2025b)

Према попису пољопривреде РЗС из 2018. године 12% газдинстава обавља друге профитабилне делатности (Табела 18, Табела 19), 1/3 газдинстава се бави мешовитом биљном и сточарском производњом. Од укупног броја газдинстава у Војводини 53% је специјализовано за ратарство. На основу приказа резултата Анкете из 2018. године (само 302 породична

газдинства се бавило сеоским туризмом, што је чинило свега 0,3% од укупног броја од 67 хиљ. ПГ која су се бавила ДПА. На основу података из приказа резултата Анкете из 2023. године (Табела 19) приметан је позитиван тренд, одн повећање броја ПГ која се баве сеоским туризмом на око 880, што представља 1,4% од 63,7 хиљ. ПГ која су се бавила ДПА (индекс 466 када се посматра учешће, одн. индекс 291 у односу на укупан број ПГ која се баве туризмом у 2023. у односу на 2018. годину).

Показатељи руралног туризма - сеоског туризма на пољопривредним газдинствима по Регионима Републике Србије у периоду од 2018-2025. године. Према резултатима пописа пољопривреде РЗС из 2023. године приметно је значајно повећање броја пољопривредних газдинстава која се баве сеоским туризмом 2023. године у односу на 2018. годину (Табела 20). Док се 2018. године само 302 ПГ бави сеоским туризмом (0,3%, од 67 хиљ. ПГ ДПА), 2023. године тај број је увећан на 880 ПГ која се се баве сеоским туризмом (1,4% од 63,7 хиљ. ПГ ДПА). Према подацима Министарства туризма Републике Србије из прве половине 2025. године, 1.526 ПГ бави сеоским туризмом – док се до краја године очекује да ће тај број нарасти на око 2.000 (3% од укупног броја ПГ који се баве ДПА).

Табела 6. Расподела пољопривредних газдинстава која се баве туризмом по Регионима Републике Србије 2018-2025. године

Опис	2018	2023	2025
Република Србија	302	880	2.000
Београдски регион	8 (2,65%)	37 (4,20%)	90 (5%)
Регион Војводине	13 (4,4%)	88 (10%)	210 (10%)
Регион Шумадије и Западне Србије	189 (62,44%)	570 (64,77%)	1.300 (65%)
Регион Јужне и Источне Србије	92 (30,59%)	185 (21,02%)	400 (20%)

Извор: (RZS, 2025b)

Позитиван тренд је настављен и током 2025. године, где се према најновијим подацима Министарства туризма Републике Србије укупан број ПГ која се баве сеоским туризмом као ДПА приближио бројци од око 2.000 газдинстава, што чини 3,1% од укупног броја од 63 хиљ. ПГ која се баве ДПА (индекс 1.000 у односу на број из 2018. године). Веома је значајно да се такав тренд настави у текућој 2025. години, као и у наредном периоду, имајући у виду вишеструки позитивнији ефекат сеоског туризма и ДПА на укупан развој руралних подручја и уједначавање регионалних неравномерности у односу на ефекте пољопривреде као претежне активности ПГ.

Dimitrijević et al., (2022) су утврдили да је туризам у руралним подручјима значајан за рурални и привредни развој Републике Србије. Уз помоћ *Kruskal-Wallis* теста упоређени су доласци и ноћења туриста, по регионима Републике Србије, где се Регион Шумадије и Западне Србије издвојио и као регион са највећим бројем сеоских домаћинстава у Републици Србији. Закључено је да је битно развијати рурални туризам и у другим регионима, као и развијати сеоска туристичка домаћинства у туристичким дестинацијама које остварују највећи број ноћења.

Туристички промет у Региону Јужне и Источне Србије са посебним освртом на рурални туризам – пример Јабланичког и Пчињског округа и Општина Власотинце, Црна трава и Сурдулица у периоду 2019-2023. године

Регион Јужне и Источне Србије је у 2024. години имао 715.998 *долазака туриста*, што је за око 17% више од броја оствареног у 2019. години и учествује са 16,3% у укупном броју долазака туриста у Републици Србији. (Табела 3). Овај Регион је у 2024. години забележио 2.172.511 *ноћења туриста*, што је повећање од 19% у односу на податке за 2019. годину, уз учешће од 17,2% у укупном броју остварених ноћења у у 2024. години у Републици Србији (Графикон 3). Када се посматра *број ноћења домаћих туриста* посматрани Регион учествује са (23,9%) у укупном броју ноћења домаћих туриста у 2024. години, док је учешће *ноћења страних туриста* у посматраном Региону на нивоу од 9,8% у укупном броју ноћења страних туриста.

У Табели 9. приказан је укупан *број туриста у сваком округу региона* од 2019. до 2023. године. Наиме, највећи број долазака туриста за 2023. годину забележен је у Зајечарском округу (199.699 туриста, 28% учешћа у Региону ЈиИС) са Соко Бањом (149.146 туриста) као водећом туристичком дестинацијом у посматраном округу, следе Нишавски округ (167.200 туриста, 23% учешћа) у ком је лидер град Ниш (156.808) који учествује са 93,4% у доласцима туриста у Нишавском округу, следи Борски округ (84.220, 12%) у коме је водеће Кладово (43.920), затим Браничевски округ (78.576, 11%) - Велико Градиште (39.357), Топлички округ (48.565, 7%) – Куршумлија (44.088), док су на самом зачељу Јабланички округ (47.487, 7%) – Лесковац (35.986) и Медвеђа (10.982) учествују са 99% у доласцима туриста у Јабланичком округу, Пчињски округ (42.164, 6%) – град Врање (31.086), Пиротски округ (34.653, 5%) – град Пирот (26.616). Ако посматрамо ову табелу, можемо приметити да је најмањи број туриста 2023. године регистрован у Подунавском округу (18.925 туриста, 3% учешћа).

Власотинце
Изд.бр. 693
Сигнатура 908 (497.М)

Табела 7. Доласци туриста по окрузима у Региону Јужне и Источне Србије (РЈиИС) у периоду од 2019-2023. Године

Опис	2019	2023	Индекс 2023/2019
Регион Јужне и Источне Србије	610.293	721.489 (100%)	118
Зајечарски	178.848	199.699 (28%)	118
Нишавски	141.537	167.200 (23%)	118
Борски округ	88.392	84.220 (12%)	95
Браничевски	53.319	78.576 (11%)	147
Топлички	31.516	48.565 (7%)	155
Јабланички	34.579	47.487 (7%)	138
Пчињски	31.678	42.164 (6%)	135
Пиротски	28.720	34.653 (5%)	121
Подунавски	21.704	18.925 (3%)	86

Извор: РЗС. (2024, стр. 262-263)

Највећи раст броја *долазака туриста* у периоду од 2019-2023. године забележен је у Топличком (индекс 155), Браничевском (индекс 147) и Јабланичком округу (индекс 138), док Подунавски округ једини бележи смањење броја *долазака туриста* у посматраном периоду (индекс 86). Зајечарски и Нишавски округ су истовремено и два најзначајнија туристичка округа у Региону, како у погледу оствареног *броја долазака туриста* тако и у оствареном *броју ноћења туриста* у 2023. години.

Табела 8. Ноћења туриста по Окрузима у Региону Јужне и Источне Србије у периоду од 2019. до 2023. године

Опис	2019	2023	Индекс 2023/2019
Регион Јужне и Источне Србије	1.818.657	2.304.987 (100%)	127
Зајечарски	759.748	808.336 (35%)	106
Нишавски	249.626	356.530 (15%)	143
Браничевски	133.475	244.074 (11%)	183
Топлички	181.077	241.221 (10%)	133
Борски округ	208.655	216.547 (9%)	104
Јабланички	116.502	143.071 (6%)	123
Пчињски	89.386	97.549 (4%)	109
Пиротски	48.231	94.422 (4%)	195
Подунавски	31.957	49.744 (2%)	158

Извор: РЗС. (2024, стр. 262-263)

У Табели 8. приказан је број ноћења по појединим окрузима Региона које су туристи остварили у периоду 2019-2023. године. Најмањи број ноћења у 2023. години забележен је у Подунавском (49.744), Пиротском (94.422), Пчињском (97.549) и Јабланичком округу (143.071). Зајечарски округ је први по броју ноћења у 2023. години (808.336), између осталог и захваљујући томе што том округу припада Соко Бања као једна од најпосећенијих туристичких дестинација у Србији. На другом месту био је Нишавски округ (356.530), следе Браничевски (244.074), Топлички (241.221) и Борски округ (216.547 ноћења туриста).

Када се посматра учешће општина у укупном броју туриста у Јабланичком округу у 2023. години лидер је град Лесковац са 35.986 туриста и учешћем од 76% у укупном броју туриста Округа, следи Медвеђа са 10.982 туриста (23%). Остале четири општине Јабланичког округа (Лебане, Власотинце, Бојник, Црна Трава) учествују са само 1% у укупном броју туриста и ноћења у Округу у 2023. години (Табела 9). Власотинце је на самом дну (179 туриста и 905 ноћења) у Јабланичком округу према кретању броја туриста и ноћења у 2023. години, док у Црној Трави и нема регистровањог туристичког промета.

Табела 9. Кретање броја туриста и ноћења у Јабланичком округу 2023. године

2023. год.	Туриста			Ноћења		
	Свега	Домаћи	Страни	Свега	Домаћи	Страни
Јабланички округ	47.487	27.156	20.331	143.071	106.216	36.855
Лесковац	35.986	16.075	19.911	63.436	28.184	35.252
Медвеђа	10.982	10.730	252	77.204	76.280	924
Лебане	251	196	55	1.189	1.059	130
Власотинце	179	88	91	905	410	495
Бојник	89	67	22	337	283	54
Црна Трава	-	-	-	-	-	-

Извор: (RZS, 2024, р. 262-263).

Табела 10. Кретање броја туриста и ноћења у Пчињском округу 2023. године

2023. год.	Туриста			Ноћења		
	Свега	Домаћи	Страни	Свега	Домаћи	Страни
Пчињски округ	42.164	26.648	15.516	151.042	97.549	53.493
Град Врање	31.086	18.348	12.738	96.737	50.715	46.022
Врање	27.634	15.200	12.434	70.395	26.800	43.595
Врањска Бања	3.452	3.148	304	26.342	23.915	2.427
Бујановац	4.629	3.494	1.135	32.163	29.499	2.664

Сурдулица	3.988	3.300	688	14.203	12.668	1.535
Владичин Хан	1.263	816	447	4.872	2.781	2.091
Босилеград	928	585	343	2.427	1.699	728
Прешево	258	97	161	580	131	449
Трговиште	12	8	4	60	56	4

Извор: (RZS, 2024, p. 263)

Рурални туризам у Јабланичком и Пчињском округу. Званични подаци о туристичком промету региструју веома низак ниво развоја туризма на простору југоисточне Србије, посебно *Јабланичког округа* - који је на последњем месту у Региону према броју регистрованих ПГ која се баве туризмом (Табела 11). *Пчињски округ* бележи боље резултате (27 регистрованих ПГ) и налази се одмах иза водећег Зајечарског округа. У Пчињском округу у руралном туризму лидер је Бујановац (20 ПГ), док се *Сурдулица* налази на зачељу са Прешевом и Трговиштем (2 регистрована ПГ у туризму). Такво стање је неодрживо и указује на неопходност предузимања системских мера, синхронизације и координације активности ресорних релевантних институција у циљу адекватне валоризације културно-историјских, економских и природних потенцијала и вредности овог Региона и њиховог стављања у функцију развоја туристичке индустрије, поготово руралног туризма у склопу подстицања одрживог регионалног и руралног развоја овог дела Републике Србије.

Табела 11. Расподела пољопривредних газдинстава која се баве туризмом по Окрузима у Региону Јужне и Источне Србије 2023. године – са фокусом Јабланички и Пчињски округ

Регион Јужне и Источне Србије (Укупно)	185
Зајечарски округ	63
Пчињски округ (Укупно)	27
Град Врање	1
Бујановац	20
Прешево	2
Сурдулица	2
Трговиште	2
Пиротски округ	23
Браничевски округ	21
Нишавски округ	18
Борски округ	17
Топлички округ	6

Подунавски округ	5
Јабланички округ (Укупно)	5
Лебане	3
Медвеђа	2

Извор: (RZS, 2025b)

Имајући у виду потенцијале Јабланичког и Пчињског округа, посебно Општина Власотинца, Црне Траве и Сурдулице у погледу географског положаја, природних, културно-историјских вредности, значајно је истаћи неопходност спровођења хитних мера економске политике Владе Републике Србије и институција на републичком, регионалном и локалном нивоу у циљу подстицања развоја туризма, посебно руралног туризма – и у оквиру њега сеоског, здравственог туризма-спа, гастротуризма, винског, културног, еко туризма, привреде, нових инвестиција, привредног раста и стварања вишеструких ефеката развоја.

Основни принцип иновационих активности у туризму је стварање нових врста туристичких производа, као и примена савремене технологије у презентацији традиционалне понуде (Vučić et al., 2025a).

Закључак

На основу анализе података о туристичком промету може се закључити да неке од *главних слабости* које ометају развој туризма у Региону Јужне и Источне Србије, нарочито изражене у Јабланичком и Пчињском округу и Општинама Власотинце, Црна Трава и Сурдулица, посебно актуелне данас, као и у области коју посматрамо су: непрепознавање туризма као значајног фактора за смањење стопе незапослености, повећање стопе привредног раста и регионалног развоја; занемаривање савремених трендова на међународном туристичком тржишту; пасиван однос према туризму; недовољан број подстицајних мера, нефинансијске и финансијске подршке привредним субјектима у туризму и субјектима који се односе на туризам; неразвијен туристички идентитет; недовољна улагања; недостатак опште инфраструктуре у неразвијеним регионима; неадекватно управљање сектором туризма; недовољна сарадња приватног и јавног сектора у креирању производа и успостављању комплетног ланца вредности; недостатак иновација и предузетничких пројеката; недовољна подршка на локалном нивоу процесу планирања и развоја туризма.

Најзначајније мере које треба предузети на путу бржег развоја туризма, посебно руралног туризма, подизања нивоа конкурентности дестинација,

повећања туристичког промета и управљања туризмом на основама одрживог развоја у Региону Јужне и Источне Србије, са посебним фокусом на подручје југоисточне Србије и *Јабланички и Пчињски округ* су:

1) *Добро планиран развој туризма у складу са принципима одрживог развоја у Региону* може позитивно утицати на приход локалног становништва, стопу незапослености, миграцију становништва, очување културе и традиције, унапређење имиџа дестинације и укупне имиџ региона, повећање туристичког промета и бољи економски развој региона. Боље и опсежније познавање трендова у развоју туризма на крају доводи до веће шансе за *дефинисање одговарајућих стратегија* за постизање конкурентске предности. *Стратешко планирање* и *предвиђање* омогућавају проналажење решења за овакве проблеме на дуги рок. При томе је веома важан процес сарадње у коме кључну улогу има *системско размишљање*;

2) *Успостављање и имплементација адекватног система управљања дестинацијом кроз развој специфичних туристичких производа, стварање атрактивних туристичких садржаја и препознатљивог туристичког локалитета у Региону*. Јединствени туристички производ је оно за чим жуде сви савремени туристи који се удаљавају од масовног и засићеног туристичког тржишта ка нестандартним туристичким производима. Са друге стране, креирање јединствене понуде омогућава развој флексибилне понуде која ће задовољити захтеве специфичних сегмената тржишта. То се постиже кроз едукацију и континуирано усавршавање туристичког кадра, идентификацију специфичних предности туристичких дестинација, диференцијацију туристичке понуде у оквиру туристичких дестинација;

3) *Унапређење и модернизација инфраструктуре и супраструктуре у туризму*. Недовољно развијена општа и туристичка инфраструктура у Региону Јужне и Источне Србије, Јабланичког и Пчињског округа, и поред значајних резултатата у том погледу који су остварени у водећим туристичким дестинацијама (Соко Бања, град Ниш, Луковска Бања, Кладово, Сребрно језеро, Стара Планина), отежава стварање квалитетне и препознатљиве туристичке понуде, што је посебно изражено у посматраном подручју југоисточне Србије. Недостаци у овој области ограничавају развој, тако да је унапређење и модернизација инфраструктуре и супраструктуре у туризму од суштинског значаја;

4) *Подршка туризму у руралним подручјима* повезује економске, шире друштвене и еколошке компоненте развоја. Регион Шумадије и Западне Србије издвојио се као регион са највећим бројем *сеоских домаћинстава* у Републици Србији, а одмах иза њега је Регион Јужне и Источне Србије у ком се *Јабланички округ* налази на последњем месту са најмањим бројем регистрованих

породичних газдинстава која се баве туризмом. Пчињски округ се налази при врху, на другом месту у Региону, одмах иза Зајечарског округа према броју ПГ која се баве туризмом, што је позитиван показатељ који указује на добар правац и приступ. Међутим, имајући у виду потенцијале оба посматрана Округа и остварене резултате који нису у складу са расположивим ресурсима и развојним потенцијалима, потребна је још јача подршка развоју руралног туризма на ПГ у посматраном подручју;

5) Успешан приступ развоју туризма подразумева *добро осмишљене и спроведене маркетиншке активности* које треба да представе туристима специфичности туристичких садржаја појединих делова Региона Јужне и Источне Србије, Јабланичког и Пчињског округа, и посматраних Општина Власотинце, Црна Трава и Сурдулица. *Дигиталне стратегије* представљају кључни алат за прилагођавање брзим променама на тржишту и изградњу дугорочних односа са модерним, дигитално писменим потрошачима. До до сада је *застарео и неадекватан маркетиншки приступ* углавном коришћен у промоцији локалитета и садржаја које овај Регион има у туристичкој понуди. У овој новој маркетиншкој реалности потрошачи постају активни учесници у процесу комуникације - не само примаоци порука већ и утицајни чиниоци путем друштвених медија, рецензија и препорука. Виртуелни потрошачи све више обликују тржишне понуда, јер њихова искуства и мишљења директно утичу на позиционирање производа и услуга.

Уочено је да, за разлику од Републике Србије, у туристички и привредно развијенијим земљама ЕУ, туризам у односу на пољопривреду има већи значај за запошљавање и привредни развој, чиме се потврђује значај туризма као развојног потенцијала Региона Јужне и Источне Србије, подручја југоисточне Србије, а посебно као важне детерминанте и могућег правца одрживог развоја Јабланичког и Пчињског округа, као и Општина Власотинце, Црна Трава и Сурдулица. Изведени закључци су посебно важни за дефинисање мера руралне политике и политике регионалног развоја у Републици Србији.

Литература

Aldao, C., Blasco, D., & Poch Espallargas, M. (2022). Lessons from COVID-19 for the future: destination crisis management, tourist behaviour and tourism industry trends, *Journal of tourism futures*, 8, 1-15. <https://doi.org/10.1108/JTF-02-2022-0059>

Alemeida A., & Pinto Machado, L. (2021). Rural Development and Rural Tourism: The Impact of Infrastructure Investments, *Peripheral Territories, Tourism*

and Regional Development, Open access peer-reviewed chapter. DOI: 10.5772/intechopen.95610

Dimitrijević, M., Ristić, L. & Bošković, N. (2022). Ruralni turizam kao pokretač razvoja ruralnih područja i privrede Republike Srbije, *Menadžment u hotelijerstvu i turizmu* 2022, vol. 10, br. 1, 79-90. DOI: <https://doi.org/10.5937/menhottur2201079D>

Gavrilă-Paven, I., Bârsan Mircea, C., & Lia-Dorica, D. (2015). Advantages and Limits for Tourism Development in Rural Area (Case Study Ampoi and Mureu Valleys), *Procedia Economics and Finance* 32 (2015), 1050-1059. [http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01567-1](http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01567-1)

Institut za pogranična područja (IPP). (2023). *Vodič za ruralni turizam*, str. 4-10. <https://ruraltourism.ipp.rs/wp-content/uploads/2023/09/Guide-for-rural-tourism-SRB.pdf> pristupljeno: 18.11.2025.

López-Sanz, J. M., Penelas-Leguía, A., Gutiérrez-Rodríguez, P., & Cuesta-Valiño, P. (2021). Rural Tourism and the Sustainable Development Goals. A Study of the Variables That Most Influence the Behavior of the Tourist, *Frontiers in Psychology*, 12, Article 722973. doi: 10.3389/fpsyg.2021.722973

RZS. (2024). *Opštine i regioni u Republici Srbiji 2024*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

RZS. (2025a). *Statistički kalendar Republike Srbije, 2024*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

RZS. (2025b). *Popis poljoprivrede 2023. Strukturne promene u poljoprivredi i njihov uticaj na ekonomski rast u Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Senić, V., & Manojlović, N. (2017). Savremene tendencije u turizmu, *HiT menadžment*, 5(1), 18-27.

SRFP. *Development of Financial System in Rural Areas in Serbia. Pozadina seoskog turizma u Srbiji i kako započeti posao*. <https://srfp.bfconsulting.com/sr/category/blog-sr/> pristupljeno 17.11.2025.

Vučić, V. (2023). Turizam kao izvor rasta i razvoja regiona Republike Srbije. Zbornik radova sa međunarodnog okruglog stola: *Lokalna samouprava: kako iz kruga nerazvijenih?* 16-18. Jun 2023, Golubac, str. 305-329.

Vučić, V. (2024). Izazovi održivog ruralnog razvoja Regiona Republike Srbije. *Horizonti menadžmenta*. IV(1), 23-152. <https://hm.edu.rs/index.php/hm/article/view/38/37>

Vučić, V., Dašić, D., & Mladenović, M. (2025a). Economic Challenges and Potentials for Sustainable Development in Rural Areas of Serbia. *Economics of Agriculture*, No II, ISSN 0352-3462, eISSN 2334-8453, 775-789. DOI: <https://doi.org/10.59267/ekoPolj2502775V>

Vučić, V. (2025b). Rural Tourism as a Determinant of Family Entrepreneurship Development in the Republic of Serbia in the Context of the EU Green Agenda for the Western Balkan. *Green agenda of the European union, family business and artificial intelligence – political and social aspects: thematic journal of papers*. Book 1, 173-195, Beograd: Faculty of European Legal and Political Studies. doi: <https://doi.org/10.46793/87143.26.5.173V>

Vučić, V., Đorđević, B. D., Stojanović, B. (2025c). Savremene tendencije u turizmu kao razvojni potencijal regiona Južne i Istočne Srbije – primer Jablaničkog okruga. 1 Stručno-naučna konferencija „Održivi resursi, ekologija i turizam Jugoistočne Srbije“, 22. novembar 2025, Sijarinska Banja, Srbija, str. 28-44. doi: https://doi.org/10.5937/GU_KORET25028V

Љубиша Р. Митровић

„СЕЉАЧКИ СОЦИЈАЛИЗАМ“ У СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКОЈ КОНЦЕПЦИЈИ (ВИЗИЈИ) ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

Уводна напомена

У студији „Сељачки социјализам“ проф. др Драгољуб Јовановић разматра основне теоријске ставове, програмска начела, стратешке циљеве и методе деловања о сељаштву као социјалном и политичком актеру друштвених промена у контексту и духу социјалдемократске визије друштвеног преображаја.

Иако је Драгољуб Јовановић, као што је већ познато, у току своје примарне политичке социјализације, најпре био идејно окупиран радничким питањем (о чему сведоци његова везаност за синдикални и политички покрет у Пироту), а затим у Француској, као и његова докторска дисертација – у чијем су фокусу односи рада и капитала, улога и значај партиципативне демократије за хуманизацију друштвених односа у индустрији; он ће се, по повратку у Србију, са одушевљењем и наглашеном политичком страшћу везати за сељаштво, његову судбину и могућности његове еманципације у актера социјалних промена. О томе сведочи не само његова практична политичка ангажованост у артикулисању интереса ове друштвене групе (класе, слоја), већ и идеолошке анализе и пројекције сељаштва као актера и његовог савезништва са радништвом, у проширењу плуралистичких снага актера у фронту револуције. С правом је његов унук Срђан у својој студији *Идеологија Драгољуба Јовановића* – записао да је Драгољуб Јовановић „био одушевљени идеолог сељаштва“.¹

Ваља, међутим, истражити који је социјални и културни оквир утицаја духа времена, у коме Јовановић уобличује ове своје идеје, политичку оријентацију и програм. Стога ћемо, тј. у том циљу анализираћемо у прилогу:

а) какав је утицај учења Светозара Марковића о задружном социјализму на делу Драгољуба Јовановића;

б) какав је утицај плуралистичких идеја о социјализму и социјалдемократском путу друштвених промена француских социјалиста (Жореса и Буглеа);

в) какав је утицај сељачких идеолога и политичких вођа земљорадничких странака на Балкану (Аврамовића, Стјепана Радића и Стамболијског).

¹ Видети студију С. Јовановића, *Идеологија Драгољуба Јовановића*, Породица Д. Јовановића, Београд, 2025.

Могло би се рећи да је то први тематски блок у нашем разматрању, односно прилогу.

Други тематски круг/блок представља излагање програмских основа сељачког социјализма у истоименој студији Драгољуба Јовановића;

У трећем кругу разматра се веза између Драгољубових студија о сељачком социјализму и његове студије *Задружна и рурална култура*.

На крају, бавимо се ревалоризацијом идеја Драгољуба Јовановића, са становишта новонасталих промена у последњих седамдесет година после Другог светског рата, а посебно у контексту савремености, осеке и идеје левице у ери неолибералног „капитализма катастрофе“ и транзиције као рестаурације, као и покушаја рехабилитације идеје овог покрета у земљама трећег света. Као и успона нове интернет генерације и „трећег таласа“ научно-технолошких и цивилизацијских промена и развоја?

Од сељачког социјализма ка интегралном социјализму (осврт на програмске ставове и визију Драгољуба Јовановића о друштвеном развоју)

Програмску студију о „Сељачком социјализму“ Драгољуб Јовановић је почео да пише у Тутину где је био у затвору од 1933. до 1935. године, а завршио је 1944. године у Малом мокром лугу, на тавану његове сестре Зорке, где се скривао за време Другог светског рата.

Нажалост, бројни фрагменти ове студије изгубљени су у полицијским процесима током заплењивања ауторових радова. Захваљујући породици и реконструкцији истраживача добили смо овај торзо од студије, који има два саставна дела: један монографски, а други у форми драмског дијалога/драмулета. У првом делу књиге аутор обрађује:

I – разграничење (са 16 глава) – у којима аутор обрађује најпре свој однос према различитим покретима (зашто није грађански демократа, фашиста, сељачки демократа и комуниста); затим, разматра питање власти (однос радника и сељака према држави: освајање власти, владање сами или у коалицији, одбрана власти). Друга књига има дијалошку драмску форму, кроз коју се приказује идеолошки и политички програм (платформа и идеологија сељачког социјализма и организација Народне сељачке странке). Препоручио бих – да овај драмски текст прочитају наши редитељи и уврсте у репертоар, као и министри просвете и културе, како би се упознали са порукама које се односе на улогу просвете и културе које су и данас веома актуелне.

Први, монографски део студија о сељачком социјализму, писан је са дубоким познавањем историје социјалних и политичких теорија и историје развоје класних односа и политичких покрета у борби за обезбеђивање

хегемоније својих групних интереса и у различитим облицима политичко-партијског груписања и деловања, са посебним освртом на нововековну историју од XVIII до XX века. У овом контексту аутор анализира најпре, успон буржоазије као класе, потом радништва, а затим сељаштва. Својим аргументованим упоредно историјским приступом, аутор анализира посебно сељаштво као друштвени ред, категорију и слој, закључујући: да, ако је са грађанском револуцијом, буржоазији припадао од 1789. године до половине XIX века; период успона и доминације све до Великог рата припадао је успону радничке класе; аутор затим указује да ће будућност припасти многољудном сељаштву после Великог рата. Многобројност ове социјално – класне групе и политичке револуције у XX веку биле су у знаку превалентне партиципације сељаштва у њима, мада често под туђом заставом и за туђ рачун.

Наравно, у фокусу ауторове анализе су процеси који су повезани са успоном сељаштва као класе, њеном политичком организацијом и борбом у Европи и свету, са посебним освртом на Балкан у XX веку.

Аутор прати промене, трансформације у бићу и свести сељаштва током дугог XX века: од њиховог масовног учешћа и страдања у два велика светска рата, преко ангажовања у политичким борбама, партијском организовању и суделовању у парламентарном животу; успонима и падовима у политичким процесима. У својој анализи он разматра различите облике социјалне диференцијације сељаштва, али и партијско-политичког груписања. Посебну пажњу посветио је анализи програма сељачког социјализма и политичке левице, као и односима радништва и сељаштва у борби за социјализам. Подвлачим да у овом делу студије аутор материју излаже научно – компаративно историјски и социолошки, те се с правом оцењује да је Драгољуб Јовановић „био један од ретких аутора и политичких посленика („учитељ енергије“ и социо-културне акције), који је своју идеологију теоријски засновао“².

У свом делу *Сељачки социјализам*, као и његовој зеленој књизи – *Рурална и задружна култура*, које су према његовој оцени заветне студије, Јовановић излаже не само историју и социологију сељаштва, сељачког покрета и његових борби, успона и падова у Европи и на Балкану, већ и систематску програмску платформу сељачког социјализма – од начела преко теоријског оквира, политичке организације до стратегије и методологије деловања партија и покрета које би биле актери ове социјално – политичке идеолошке оријентације. У главна начела сељачког социјализма Јовановић истиче: 1. рад; 2. верност земљи; 3. друштвена правда; 4. кооперација; 5. просвећеност.

² 1. Милован Митровић, *Југословенска предратна социологија*, Издавачки центар ССО Србије, Београд, 1982, стр. 91.

Оквири ове идеологије или друштвено уређење јесу: породични дом и слободна домовина, мир међу народима, опште благостање и слобода. Док конкретни програм подразумева – савез сељака и радника, федеративно уређење и самоуправу. Унутрашње уређење било би републиканско, засновано на асоцијативном демократском принципу: од савеза домова и домаћинстава, преко општина као локалне самоуправне заједнице, среза као савеза општина, покрајина као савеза срезова, државе као савеза покрајина; до могућности образовања Балканско-подунавске конфедерације. „Унутрашње уређење сваке јединице заснивао би се на демократским начелима: народ је извор сваке власти, свака јединица је самоуправна: од села до покрајине, односно земље у држави и до државе у конфедерацији.“³

У студији *Сељачки социјализам* Драгољуб Јовановић обрадио је бројна питања везана за сељаштво као друштвени слој: од социјалне психологије и колективног идентитета, до односа према другим класама и покретима; до питања савезништва у борби са радништвом за друштвене промене, али и унутрашње диференцијације. Понављам, ова анализа је компаративно историјска и социолошка. Она је писана снагом социолошке имагинације и високе емпатије према сељаштву као друштвеном слоју – који је највише пропатио у зноју лица свог, својим радом али и несебичним патриотизмом доказао свој однос према земљи, народу и држави. Могли бисмо направити једну компарацију – да нико није са таквом љубављу писао о сељаштву као професор Јовановић. Такве оцене о карактеру нашег сељаштва налазимо само у заветној књизи Арчибалда Рајса „Чујте Срби! Чувајте се себе“, када пише са емпатијом о патриотизму и учешћу сељака Срба у Великом рату.

Драгољуб Јовановић, као левичар од најраније младости до краја живота, на трагу је плурализма путева и модела социјализма. Он сматра да ниједна од идеологија и политичких партија не може имати монопол на идеју социјализма. Његово схватање сељачког социјализма развијено је у контексту његове социјалдемократске визије друштвеног развоја: јединство еволуције и револуције у процесима стварања историје и могуће будућности човечанства.

Полазећи од Кондорсове идеје о прогресу у историји и улози појединих друштвених редова и елита у његовом остваривању, као и Сен-Симоновом погледу на улогу технологије и меритократије у историјским процесима, Јовановић разматра улогу појединих народа и раса у остваривању – Хегелијански речено „лукавства историјског ума“. У овом контексту Јовановић футуристички пише о могућности будућности *планетарног интегралног*

³ Видети студије Д. Јовановића: *Сељачки социјализам, Социјализам и сељаштво, Народна сељачка странка – програм.*

социјализма, као резултанте технолошког и социјалног прогреса. О томе Јовановић у студији *Сељачки социјализам*, између осталог, пише: „циљ који имамо пред собом није неко механичко или континуелно изједначавање свих људи, већ стварање једног све богатијег и срећнијег света, који се може постићи само потпуним и стварним учешћем што већег броја људи, по могућности свих који раде и мисле. Наш *интегрални социјализам* претвара се тек онда у нови хуманизам кад пређе, не само радничку него и сељачку фазу, и кад изађе из европског, америчког и аустралијског оквира и захвати и последња два континента који су били први узорни људског уметничког и мисаоног уобличења. Тај хуманизам није сам себи циљ, већ је уствари начин да се сви људи начине свесним и одушевљеним сарадницима на својој и општој срећи!“⁴ Драгољуб Јовановић верује да се тај социјални прогрес човечанства, уз све проблеме и противречности кроз историју, неће зауставити; зато што ће га остваривати радна половина човечанства (која ће припадати различитим класама, народима и расама). Занимљиво је што у овој перспективи социјалног прогреса човечанства, Драгољуб Јовановић високо позиционира улогу *кинеске цивилизације*: „за најстарији земљораднички народ, *Кинезе*, имаће сељаци природне симпатије, чак ће у многим стварима наћи међу њима своје учитеље... Према радницима, који се пењу ка власти, сељаци ће бити лојални саборци, док су заједно устремљени против капитализма... Према *Кинезима* сељаци ће показати братску симпатију, јер је према њима најмање оправдан расни монопол. Моћни и тихи, као велики вође сељаци, ће ући у историју са мање буке него раније класе, али ће се утолико сигурније сместити у кориту прогреса које бива све шире и дубље. Они немају да се стиде своје прошлости нити да се боје за своју будућност“⁵.

Занимљиво је да је *Кондорсе*, у контексту интерпретације своје идеје социјалног прогреса у цивилизацији, предвидео у будућности „смањење броја рађања деце и продужење дужине људског живота“. На трагу ових размишљања и визије је и познати енглески филозоф историје *Арнолд Тојнби*, који је предвидео да ће Кина у XXI веку бити водећа земља цивилизације, а не неке западне или позападњачене земље!⁶

⁴ Драгољуб Јовановић, *Сељачки социјализам*, Породица Д. Јовановић, Историјски архив Пирот, Београд, 2023, стр. 195.

⁵ Драгољуб Јовановић, *Сељачки социјализам*, стр. 197.

⁶ А. Тојнби, Д. Икеда: *Изабери живот – дијалог*, „Дерета“, Београд, 2005, стр. 248.

Актуелност порука Драгољуба Јовановића и његово схватање улоге нове младе генерације

Идеје Драгољуба Јовановића о јединству еволуције и револуције и плурализму актера друштвеног прогреса и данас имају актуелност за нове генерације. Драгољуб Јовановић их је писао снагом свога ума и свога срца. У свом стваралачком трагалаштву он никада није изгубио веру у своје идеале за које је платио високу цену у политичким сукобима са два аутократска режима Александровог монархистичког и титоистичког монопартијског.

Драгољуб Јовановић је следио идеју о плуралистичком социјалдемократском социјализму, који се заснива на концепту демократских друштвених промена и јединству еволуције и револуције. Он је посебно указао да и сељаштво има револуционарни потенцијал, те да може бити природни савезник радништва у револуцији. Искуство НОБ-а у Југославији, али и пример других социјалистичких револуција широм света – Кине, латинске Америке...

Драгољуб Јовановић је следио своју плуралистичку идеју о улози ергократије (владавина света рада), органској радној демократији; те да различити актери (радништво, сељаштво, интелектуална елита), могу играти значајну улогу, допуштавати се, такмичити у борби за социјалистички преображај. Отуда социјализам нема униформно лице, већ је попут богиње Шиве – остварује се у многоликим формама, али само ако његови актери следе велике идеале – о слободи, једнакости и братству, о јединству грађанске и социјалистичке демократије. Отуда трајна вредност порука Драгољуба Јовановића која се односи на савремену генерацију.

У савремености смо суочени са пробуђеним духом младости, која у нас није никакав изрод, туђ производ, већ је израз буђења прометејске ватре, немирења са одређеним типом аутократског владања: у коме се политика поново отуђила, вазнела, постајући судбина изнад човека, грађана, народа. Нажалост, суочени смо са страначким монополимa и коалицијама, а у страначкој борби око монопола партија и са феноменом „демократије без народа“ (Морис Диверже). Ови процеси потискују аутентичне вредности грађанске демократије, локалне самоуправе и партиципативне демократије.

Стога, трајне вредности које треба даље реafirмисати у нашој савремености (јер их неоконзервативци величајући левијатанску моћ државе и идеологије трампизма као својеврсну еклептику суверенизма и протекционизма) и колективном памћењу, а које су садржане у делу Драгољуба Јовановића, управо су оне које су везано за јединство грађанске и социјалистичке демократије, а њих нема без *слободе од страха* (Д. Јовановић) и свести о значају партиципативне/директне демократије и усправног хода (Е.

Блох), без којих нема грађанског али нити социјалистичког идентитета и интегритета личности, њене спремности да се бори и контролише политичке и најшире друштвене процесе. Јер, аутократија и бирократски облици владања расту попут корова и заробљавају државу али и све друге институције, које онда уместо да служе народу/грађанству – бивају монополизирани од стране мањине бирократа, политократа или меритократско – технократске олигархије. Зато се у друштву мора перманентно освајати слобода, развијати критички дух грађанства. Јер, како наша народна пословица вели: „да није ветра, пауци би и небо премрежили!“ Управо, уочавајући те тенденције у процесу отуђивања државе али и односа у радничком покрету, својевремено је Енгелс поручио: да треба неговати критику, попут стихије, унутар праксиса револуционарног покрета – како би политика требало да се претвори у инструмент народа и грађана, а не у силу њиховог поробљавања од стране олигархије. И у делу великог владара и духовника Његоша налазимо ту еманципаторску филозофије друштвене борбености, од које се може много шта научити. Сетимо се неких од њих: „На муци се познају јунаци!“ ... „Коме закон лежи у топузу, трагови му смрде нечовјештвом!“⁷ Напокон, овде треба подсетити да су слобода, правда и братство звезде водиле сваког напредног и ослободилачког покрета – са социјалдемократским и социјалистичким програмом револуционарног праксиса, који омогућује радно-класну и општељудску еманципацију човечанства.

Драгољуб Јовановић је, по изласку из Великог рата, као и после завршених студија у Француској и повратка у земљу, упозоравао у свом делу *Култ рада*: „нове генерације не могу више да се одушевљавају оним сновима који су улепшавали младост наших отаца... Јуначка дела наших предака могу се проучавати, али нас више не могу инспирисати... Крајње је време да се прилагодимо новим приликама, и да се са осталим народима почнемо такмичити баш на економском, социјалном и културном пољу... Данас је потребна једна нова врста хероизма: потребан је хероизам рада!“⁸

Млада генерација у нас данас поново је открила принципе филозофије усправног хода и патос слободе и институције партиципативне директне демократије. И без обзира на одређене деформације и инструментализације овог покрета од стране стерилне опозиције у борби са владајућим режимом, она је деблокирала изворе оптимизма и наде грађанства да су могуће еволутивне промене у преображају друштва.

⁷ Видети П. П. Његош: *Горски Вјенац*, Луча макрокозма, New look entertainment.

⁸ Д. Јовановић, *Култ рада*, „Рад“, Београд, 1927, стр. 7-9.

Завршио бих своје излагање цитирајући Драгољуба Јовановића о новој младој генерацији у коју је полагао велику наду. У свом делу *Размишљања о моралу* (са преко 3000 страница) Јовановић нас подсећа да будућност мора бити део те нове младе генерације произвођача и когнитаријата као актера социјалдемократских промена. Јовановић нам поручује: „Ти будући су међу нама данас, само их треба видети, примити и заволети. Ако нису бољи од нас, млади нису ни гори, сигурно су интелигентији, лакше схватају у лету туђа искуства, брже се прилагођавају новинама. Ако им не верујемо из начелних разлога, добро је да их охрабriamo приписујући им особине које желимо да стекну.“⁹ Ово је наш први доктор социолошких наука и хуманистике, између осталог, поручио нам је: „Наш Доситеј нас учи да гледамо у светлост будућности... Ваља се мало и усудити и почети мислити онако како ће људи за 100 година и после нас мислити!“¹⁰ Управо са тог хоризонта будућности и реалних могућности одрживог развоја савремена наука, мора да истражује постојеће стратегије развоја и моделе управљања, као и друштвене актере, ако жели да пронађе излазе из противречја савремене кризе и помогне изградњи алтернативних пројеката и оптималног напретка друштва и човечанства.

*

На крају, могли бисмо закључити: - Драгољуб је научно предвидео успон сељаштва као класе и покрета у другој половини XX столећа, као и да ће оно имати значајан удео у процесима борбе за социјализам и партиципацију у управљању бројним земљама и цивилизацијама; – савремени процеси и тенденције показују у XXI веку успон информатичке цивилизације и интернет генерације и меритократских елита као актера у друштвеним променама. Нове технологије утиру пут ка новој цивилизацији будућности: у којој ће интелектуални рад и вештачка интелигенција играти све одлучујућу улогу у научном и социјалном прогресу.

У овом контексту борбе за реформу савременог друштва Србије, нове генерације имаће много тога да науче из студије и порука Драгољуба Јовановића, тог великог визионара, научника, хуманисте и истинског народног трибуна.

⁹ Видети о томе у студији Д. Јовановића, *Размишљања о моралу*, Породица Д. Јовановић, Београд, Историјски архив Пирот, 2024.

¹⁰ Д. Јовановић, Исто.

Драгољуб Б. Ђорђевић

ПЛАМЕНИ ЈЕЗИЦИ МЕЂУ РОМИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ*

Одлука о неутралности
нипошто није неутрална одлука.

Никола Божиловић

Наслов

У наслов смо метнули славну синтагму – *Tongues of Fire* – Дејвида Мартина, утицајног британског социолога религије, из његовог бестселера *Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America* (Martin, 1990) за који је предговор саставио Питер Бергер (Berger), социолошка величина истеклог века. Односећи се на раст новопротестантизма уопште у Латинској Америци, она и садржајем и обимом већма покрива распрострањавање пентекостализма на том континенту и касније, испоставиће се у Азији, Африци и деломице Европи. – Тај талас јеванђеоског хришћанства, ширећи се из центра, из Сједињених Држава, ударио је и у српске обале плавећи нестабилно религијско биће Рома. О томе имамо емпиријску потврду у студији Нишевљанина др Драгана Тодоровића *Роми на таласима новопротестантизма (Протестантизација Рома југоисточне Србије)*.

Прилаз

Поводом ње (студије), више уоколо ње, исписујемо поговор „Пламени језици међу Ромима“ држећи на памети самоупутство¹ Петра Пеце Поповића: „СВАКИ ПОТПИСНИК предговора, рецензије, поговора и препоруке суочен је са нелаким бирањем приступа све у нади да се неће избрукати пред писцем, издавачем или читаоцем. У дужност му спада да што тачније представи ауторову визију, истовремено и процени њено остварење. При том из вида не сме да изгуби интегритет уредника и издавача. Поврх свега, том рецензијом

* Под насловом „Пламени језици међу Ромима“ објавиће се као поговор књизи Драгана Тодоровића *Роми на таласима новопротестантизма*.

¹ Обликовано у: Popović, Petar Peca, 2024. Pogovor: O smislu poetizacije znanja (i radoznalosti) – o esejima Đorđe Matića, u Matić, Đorđe *Sve bilo je muzika*, str. 312-318. Raška: Centar za kulturu „Gradac“.

ствара литературу која ће, ако је исписана искрено и поштено, живети независно од дела које представља и препоручује. Као такав, понуђени преглед квалитета једног остварења не може бити рецитација од саставних елемената и структура. То захтева глас, тачније тачку гледишта и пригодно место за књигу у панорами једне културе“ (Роровић, 2024:313).

Добро де, нека је тако, али сам, за разлику од П. П. Поповића, у големој неприлици: шта уопште да рекнем, а шта да питам, шта да похвалим, шта да замерим, па још да критикујем у Д. Тодоровићевој монографији. Док академски узуси и интелектуално поштење налажу ми и једно и друго, и треће и четврто – понајпре пето: да критикујем.

Башка што смо ми дугодеценијски пријатељи. За то време наш се однос развио у нешто узорито и заиста ретко. Не претерујем тврдећи да је у домаћој академској заједници тешко наћи такву врсту сарадње: од пројеката и искуствених изучавања до заједничких књига, тематских зборника и научних радова, од свакодневних шетњи до исцрпљујућих седељки по крчмама. Како онда сараднику-истраживачу и саписцу – па још и земљаку, на шта сам посебно осетљив – ишта спочитати у вези публикације која је на асталу читача.

Неко ће од њих негодовати и оправдано приметити: „Е, професоре Ђорђевићу, ако је истина оно што сте малопре споменули о вашем односу, онда свака замерка упућена Драгану Тодоровићу, одаслана је и вама; све што њему приговарате, у ствари замерате сами себи.“ И шта сад?

Не да ми се да будем вредносно неутралан стога што: „Одлука о неутралности нипошто није неутрална одлука.“ – „Алвин Гулднер (Gouldner) је луцидно приметио да теорија вредносно неутралне социологије постоји 'не само зато што је тачна или логички елегантна него и зато што на неки начин користи онима који у њу верују'" (Ђорђевић, 2017:10). Нећу ваљда овим поговором сасвим уништити свој, већ сад једва постојећи, социолошки углед.

Почеци.

Не занемарујући обичај хронолошког реда – ако се тако може рећи – удаљени почеци оспособљавања Д. Тодоровића за студирање прелажења Рома на треће крило хришћанства налазе се у нашем есеју „Зашто 'православци' прелазе у адвентисте?“ (Ђорђевић, 1987:141-149), који се заснивао на шестомесечном искуственом увиду у живот нишке Хришћанске адвентистичке цркве (ХАЦ) и у којем су набројани и тумачени разлози конверзије у суботаре и механизми придобијања пастве. Они су и данас надлежни сводећи се на религиозне, социјалне и материјалне:

- Адвентистичке месне цркве су добро организоване заједнице,
- имају разрађене механизме интеграције и укључивања чланова у

живот и делатност цркве,

- адвентисти су *анационална* заједница и протезирају *једнакост и братство*²,
- ХАЦ одбија *друштвено-политички ангажман*,
- адвентистичке месне цркве, аналогно сложенијим људским груписањима, одвијају живот под одређеним писаним и неписаним *правилима*,
- једна од „светих“ дужности је „Служба пристава“, *давање десетка*,
- цркве задовољавају и чисто *материјалне, практичне потребе* верника,
- ХАЦ води рачуна о *начину живота и добром здрављу* чланова.³

Врло касније, Драган Тодоровић и ја, искорачивши из социологије религије у ромологију, скупа са још двојицом колега пропитасмо религијске челнике адвентиста, баптиста, Јеховиних сведока и пентекосталаца (православља, римокатоличанства и ислама) о њиховом односу према Ромима уопште и Ромима њиховим верницима, и показасмо да су *кривудава друмови до њихових душа*.⁴ Да би први извештај о пентекостализацији Рома на југоистоку Србије, тј. о тзв. Цркви под шатром у Лесковцу, поднео тамошњи Ром Тане Куртић у напису „Evangelical Church 'Community of Roma' in Leskovac“ (Kurtić, 2003:163-167). Из садашње перспективе гледано, Куртићев рад је подстакао неколицину нас да посветимо далеко већу пажњу новопротестантизму и протестантизацији Рома и за неколико година изнедримо бујицу књига, зборника и издвојених чланака:

- *Секте и култови* (Ђорђевић, 2003б),
- *Узроци преласка Рома на протестантизам*“ (Ђуровић, 2003:103-104),
- „Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Roma's Protestantization“ (Ђорђевић, 2004б:75-82),
- *Evangelization, Conversion, Proselytism* (Тодоровић, 2004),
- *О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму* (Тодоровић, Ђорђевић, 2004),
- *Религија у вртлозима глобализације* (Гавриловић, Ђорђевић, 2005),
- „Глобализација религије: јеванђеоски пентекостализам“ (Ђорђевић,

² Не поставља се питање да ли си ти Ром, Албанац, Македонац или Србин, раније био православац, католик, припадник ислама или многобожац, сиромашни житељ градске периферије, богати предузетник или угледни хирург неверник. Ти и даље остајеш Ром или Србин...

³ О томе и у: Kuburić, 2003а:163-167; Кубурић, 2003б:100-102.

⁴ Што је публикувано у: Живковић, Јован, Тодоровић, Драган, Јовановић, Владимир и Драгољуб Б. Ђорђевић 2001. *Ромске душе*. Ниш: Универзитет у Нишу.

2005a:83-94),

- „Globalization of Religion: Evangelistic Pentecostalism (Sooting Process of Evangelical Pentecostalists in the State Union of Serbia and Montenegro)“ (Ђорђевић, 2005b:85-97),

- *Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and Future* (Branković, and Ђорђевић, 2006),

- „With Jesus to a Camp – at a Camp with Jesus“ (Ђорђевић, 2006:73-86).⁵

Доцније палицу, спремајући се за докторску радњу, преузима аутор књиге „Роми на таласима новопротестантизма“.

Протестантизација Рома.

Надмено или не, ипак је за даљу елаборацију појаве протестантизације Рома била пресудна наша расправа „О протестантизацији Рома Србије – уводна расправа“ (Ђорђевић, 2004a:103-112), убрзо прештампана у зборнику *Муке са светим (Изазови социологије религије)* (Ђорђевић, 2007:145-154). Иако се каскало у монографском захвату неопротестантских деноминација и секти, нешто се и напредовало у представљању протестантизма на тлу Србије. Тај трећи смер хришћанства, одавно и код нас заступљен, убрзано се ширио међу етничким мањинама, нарочито се успешно „размножавајући“ у Рома.⁶ Тада сам, почетком трећег миленијума, изграђивајући претпоставке модела за истраживање, анализу и објашњавање феномена протестантизације Рома, заузео следеће становиште: „Нема ургентнијег посла за социологе религије од проучавања протестантизације Рома, јер, феномен је у току, 'жив', у одвијању и превирању, треба га обујмити док се не заустави, 'умртви' и 'окамени', институционализује и рутинизира. Нема захвалнијег посла за социологе религије од изучавања протестантизације Рома, јер појава јесте тако сложена, далекосежна и опредељујућа, да у себи сабира све оно чиме би требало да се бави модерна социологија религије. Нека почну са одгонетањем загонетке: 'Шта је протестантизација Рома – евангелизација, преобраћавање или чист прозелитизам?' А можда од свега помало“ (Ђорђевић, 2004a:103).

Начелно, *три су пута* протестантизације, тј. опстанка и раста мањинских верских заједница:

⁵ Протестантске Роме у Македонији најбоље одражава Ружица Цацаноска (2003:437-449, 2006:235-248), а на њиховим бугарским истоверницима докторирала је Магдалена И. Славкова (2003, 2006).

⁶ И споменути Д. Мартин је указао на умножавање јеванђеоског протестантизма међу латиноамеричким етничким и верским мањинама, међу староседоцима – Индиосима, посебно „пламених језика“, тј. пентекостализма (Martin, 1990:224-226).

- саморепродукција верништва,
- преобраћавање и преузимање верника из већинских религија, и
- мисионарење, преобраћавање и преузимање из резервоара етничких и верских мањина.

У конкретном случају социолог религије мора да одговори на бар још три питања: „Које групе чинилаца пресудно утичу на протестантизацију Рома?“; „Да ли се међу групама чинилаца успоставља хијерархија?“; и „Која би теорија најцеловитије објаснила појаву протестантизације Рома?“

С обзиром да до тада није темељитије искуствено тестиран утицај наведених група чинилаца, а само на основу сопствених религиолошких и ромолошких увида у религијску културу Рома, закључио сам да је у српском случају установљена следећа хијерархија међу факторима погарављења (тако што „коло води“ социјално-економска, коју прати богословска, па и културна, док далеко заостаје политичка група):

- социјално-економска,
- богословска,
- културна, и
- политичка група.

Напоследку, одговарајући на питање – Која би теорија најцеловитије објаснила речену појаву? – закључено је да би можда, без обзира што се подвргава све оштријој критици, *теорија рационалног избора* била најприкладније интерпретативно решење протестантизације наших Рома; теорија рационалног избора у најбољем издању – оном Роднија Старка (Stark) и његових следбеника (Stark and Bainbridge, 1987).

Дисертација

Докторску тезу „Протестантизација Рома југоисточне Србије“, прву и до сада једину у домаћој социологији религије и ромологији,⁷ која је у основи књиге *Роми на таласима новопротестантизма (Протестантизација Рома југоисточне Србије)*, читао је у рукопису проф. др Сергеј Флере, планетарно угледни словеначки (и југословенски) социолог религије, и проценио: „Вредно и систематски си то обрадио и у суштини би се таква

⁷ Коју је докторанд одбранио 13. октобра 2011. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду. – Комисија: ментор Милан Вукомановић, председник Ђокица Јовановић, члан Драгољуб Б. Ђорђевић.

дисертација могла бранити и *на најбољим универзитетима*. Пре свега, на крају недостаје један одељак (или прожети све одељке) са налазом да ли и где се потврђује теорија рационалног избора“ (курзив додао Д. Б. Ђ.). То је истовремено учинио и др Петар-Емил Митев, реномирани бугарски социолог, редовни професор Софијског државног универзитета, да би ми написао: „Честитао сам Драгану дисертацију. *Много силна работа – много јак рад*. Искључиво сам знао вредности Драгана као организатора, сада га увидех као ученог човека у његовој научној зрелости. Желим тебе да поздравим зато што знам за вашу дугогодишњу сарадњу и за пријатељску помоћ коју си му пружио. Ти си срећан човек с таквим сарадником и пријатељем“ (курзив додао Д. Б. Ђ.). Ослоњен на два ауторитета, двојицу колега чије мишљење веома поштујем, не либим се да поводом Тодоровићевог доктората и књиге ускликнем – Да, ја сам професионално и персонално срећан човек.

Његова дисертација је врло добар и уравнотежен спој социологије религије и ромологије, док је, колико памтим, први докторат из ромологије после тезе Рајка Ђурића с краја 80-их 20. века.⁸ И по томе ће имати извесну историјску вредност.

Гореспоменти фактори, који доводе до преласка Рома на протестантизам јесу емпиријски тестирани и, једним делом, дисертација ништа није друго до успешан покушај да се то спроведе. Редослед чинилаца је нешто другачији, а можда је у међувремену, после деценију и по, дошло до даљих померања и претумбација у смеру да богославске и политичке⁹ карике евентуално добијају на значају¹⁰. Није наодмет прогнозировать да, дошло ли је до појачавања теолошког уплива, има то да се припише другој генерацији јужносрбијанских Рома пентекосталаца код којих је узрасла религиозна свест, док је политички утицај сврзан са растом поверења и кооперације између, примерице, лесковачке самоуправе и руководства месне цркве.

Докторска радња је назначила да ће протестантизација Рома имати несагледиве последице на *громапире*, на ромскост, ромство, на њихов културни идентитет. Ако се уобичајено идентитет одређује као прожимање *језика, религије, традиције и културне баштине*, она нам је само делимично представила до каквих ће промена доћи у сваком од побројаних саставних елемената културног идентитета. Обавеза је проф. Тодоровића да у поновљеном проучавању подробније – без суздржавања – осветли да ли је у међувремену дошло до реконструкције, односно конструкције сасвим новог

⁸ „Култура Рома у СФРЈ“, такође стечене на Филозофском факултету Универзитета у Београду (1986).

⁹ Као, примера ради, у Никарагви (Smith, Ch. and L. A. Haas, 1997:440-454).

¹⁰ О томе и у: Williams, P. (1991:81-98).

romanipe-a. И да ли је то опасност по ромски народ који се карактерише културним богатством, разноврсношћу религија и вероисповести, језика, писма и наречја, обичаја и стилова живота, духовене и материјалне баштине? У том правцу, у коренитој измени ромства,¹¹ могућности пламених језика су огромне и протестантизам их умешно збиљски остварује.

У нотираном програматском тексту за истраживање протестантизације Рома здушно сам се залажио за примену теорије рационалног избора. Доктор Тодоровић назначује да ће од ње одустати у будућем пропитивању пламених језика на југу Србије.¹² Ја и сада сматрам да је она хеуристички најплодотворнија у објашњењу ромског проверавања. Она можда не „ради“ када треба објаснити целокупну ситуацију с религијом у секуларној Европи; ту су релевантније парадигме Грејс Дејви (Davie) или Стива Бруса (Bruce). Али, и у овом случају Роми су изузетак.

Методски поступци.

Марко Кершеван, који ће остати трајно забележен у историји југословенске (и словеначке) социологије религије по особеном схватању религије као специфичне праксе¹³, највећи зналац старопротестантизма у негдашњој нам држави, у праву је када у рецензији књиге о којој иде реч закључује: „Специфичност истраживања религиозности ромске популације изискује употребу мање уобичајених метода из корпуса 'стандардне' емпиријске социологије религије (као што су писане анкете, статистике итд.). Уместо анкета и статистике у први план долазе спонтани и методички вођени разговори, посматрање са учествовањем или без њега, речју, начини које је развила и више употребљава етнологија, односно социјална антропологија, али које је изврсно употребио и наш аутор у свом истраживању.“ Додао бих само то, да без обзира на неприкладност квантификоманије и рабљења статистичких поступака у проучавању религиозности Рома, поглавито процеса њихове протестантизације, барем треба што је могуће прецизније утврдити број новообраћеника и упоредити их са припадницима православљу, католичанству и исламу. Онда установити њихову расподелу по малим верским заједницама да би се сазнало која је од њих најкрупнија, које су мање успешне у придобијању Рома и, у

¹¹ Не треба осуђивати стрепњу која због тога провејава код појединих ромских јавних делатника – да протестантизација шкоди „ромској ствари“ јер је очита пренационализација народа.

¹² Нагађам, јер би била штета, да ће се ње манути због реченице С. Флереа – „Пре свега, на крају недостаје један одељак (или прожети све одељке) са налазом да ли и где се потврђује теорија рационалног избора“ – и моје констатације: „Довољно није из угла теорије рационалног избора дискутована протестантизација Рома, што је највећа мана узорног доктората.“

¹³ Шире о томе у: Ђорђевић, Драгољуб Б. 2008. *Узорници и пријани: Скице за портрет YU социолога религије*. Београд: Чигоја штампа.

коначном, каква је дистрибуција у српским административним регионима. Ту званични пописи донекле помажу,¹⁴ тако да су нужне контролне анкете истовремено с пописом или обухватна искуствена изучавања свих, ама баш свих, протестантских група на читавој територији Републике. Јер, не будимо наивни, религијско тело, било монолитно или плурално, снага је која ојачава рањиве етничке ентите у успону – попут ромског. Да се не би свели на статистички занемарљиву мањину, наравно да је од овог задатка значајније утврдити укупан број Рома у становништву,¹⁵ што је на дугом штапу: „Тек када се Роми, својим напором, државном подршком, залагањем преовладајућег народа и свег друштва..., *приближе и*, зашто да не, *изједначе с већином* у материјалној сфери, правно-политичком пољу и области културе – што је процес дугог трајања – престаће да буду 'народ-понорница' и 'етнос пребега', нагло ће се умањити потреба за етничком мимикријом. Роми ће бити оно што јесу: Роми!“ (Ђорђевић, Тодоровић 2024:10). Буду Роми: православци, католици, муслимани, протестанти (пентекосталци, адвентисти, баптисти, методисти...).

Ако ћемо право, доктор Тодоровић, наговештавајући да ће после деценију и по поновити истраживање Рома трећег крака хришћанства у истоветном простору и зановљавајући методске технике све до коришћења анкета и статистичких модела, требало би још дубље да представи суштину ромске протестантске религиозности и изнесе на видело „изистинско“ стање учинка „пламених језика“. У смислу: од Ражња до Прешева, од Димитровграда до Куршумлије, има пет или седам хиљада пентекосталаца, 1.700 следбеника Елене Г. Вајт (White), 960 Јеховиних сведока и 145 баптиста...; Рома – искрених верника и редовних практиканата са високо артикулисаном богословском наобразбом – свесних да им је припадност једној од неопротестантских деноминација донела *напредицу* на личној равни и у својти, поштовање махалаца и углед код окружујућег народа у локалној заједници. Мање је битно да ли се остварила приметним побољшањем социјално-економске моћи (кидањем бар неколико алки у ланцу неимаштине), ублажавањем и превазилажењем ружења, предрасуда и стереотипа културним уздизањем, или освајањем политичког утицаја.

¹⁴ На те тешкоће указали смо у: Тодоровић, Драган, Ђорђевић, Драгољуб Б. 2024. Реферат „Роми на етнодемографској карти Нишавског округа“ за скуп *Роми Србије у Попису 2022. године – стање и перспектива* (Београд: САНУ, 13. и 14. јун).

¹⁵ То би, дакако, предодређивало њихов политички положај и могли би „да певају другу песму“ на начин како је изводе Мађари и Бошњаци.

Кључни резултати

Ево главних пишчевих резултата којима ће, чврсто вам стојим, задужити нашијенску социологију религије и ромологију. Сигурам, и овде се заустављам:

1. Успех у деловању мањинских верских заједница обрнуто је пропорционалан заинтересованости традиционалних већинских верских заједница за укупну интеграцију ромског етноса – у потпуности потврђена хипотеза.

2. Мањинске верске заједнице у југоисточној Србији Роме вернике регрутују првенствено путем мисионарења и преобраћења, а мање прозелитизмом – у потпуности потврђена хипотеза.

3. На процес протестантизације Рома у југоисточној Србији највише утичу социјално-економски чиниоци, прате их богословски, следе културни, а заостају политички – делимично потврђена хипотеза.

4. Протестантизација Рома у југоисточној Србији допринеће најпре њиховој еманципацији, затим ублажавању њихове социјалне искључености и, коначно, њиховој потпуној интеграцији у српско друштво – у потпуности потврђена хипотеза.

5. Процес протестантизације Рома доведиће до корених промена њиховог идентитета и верске матрице – у потпуности потврђена хипотеза.

6. Раст присутности Рома у мањинским верама и мањинским верским заједницама и захваћености процесом протестантизације проузроковаће измену њиховог мањинског положаја – у потпуности потврђена хипотеза.

7. Роми протестанти у потпуности одбацују обичајну и примесе других религија и конфесија – делимично потврђена хипотеза.

8. Дубок емоционални доживљај религије чини Роме подложним за прелазак у протестантске верске заједнице, нарочито у пентекостализам, који одликује изражена емотивна сфера и блиска веза са музиком, игром и певањем – у потпуности потврђена хипотеза.

9. Висока заступљеност верске праксе спречава одговарајући развој религиозне свести – делимично потврђена хипотеза.

10. Протестантске верске заједнице развијају социјални активизам Рома у локалној заједници – делимично потврђена хипотеза.

11. Роми протестанти нису добро прихваћени од Рома православца и муслимана – делимично потврђена хипотеза.

12. Роми протестанти нису добро прихваћени од већинског становништва, православца и муслимана – делимично потврђена хипотеза.

Религија избора

Без обзира на раст јеванђеоског протестантизма, који у васељенском раму „представља један религијски и друштвени феномен изузетних размера“ (Д. Мартин), такође се изванредно ширећи међу Ромима, нема бојазни да ће протестантизација, у једном случају, огроман део Срба превести у треће крило хришћанства и тиме угрозити православно конфесионално биће, док се, у другом, може претпоставити да ће висок постотак српских Рома прећи у такозване мале верске заједнице протестантског исходишта. – Биће их више, много више; прилив неће малаксати. Буде ли и тако у дугом временском трајању, тешко је, скоро и немогуће, да заживи засебна ромска *деноминација* као социолошки тип верског организовања.¹⁶ Препрека томе јесу одређене саставнице ромског културног идентитета, прежици паганства и љареманства, разноликост верисповедног порекла..., као и појачано занимање традиционалних религија и конфесија – Исламске заједнице, Српске православне цркве и Католичке цркве – за Роме и њихов религијски статус.

У прилог распростирања, осим проверених поступака – мисионарења, преобраћивања и прозелитизма – на руку иду саморепродукција верништва већ од друге генерације, кретање од религије судбине к религији избора и рационална одлука о приступању неком од сојева јеванђеоског хришћанства.

Примерице, када у модерном, културно разнородном и вишеверском друштву, свеједно нашем или француском, пунолетни грађанин слободно, својевољно и артикулисано пређе, ако јесте Србин или Ром, из примерице православља на протестантизам или, ако је Француз, из католичанства у православље, онда имамо посла с оним што се формулише реченицом „прелаз са религије судбине на религију избора“: „Он је изабрао, и то његово право је резултат развоја верских слобода и демократије“ (Ђорђевић, 2003:40). Његова одлука је *рационална*. Многи Ром је изабрао и рационално се определио за протестантизам. Он ће се још дуго-дуго проливати по многим Ромима.

Оцена

Свеузев, и *социолошка* работа је уливање у велики ток културе сваког народа. Одлучно тврдим да ће социолошко-ромолошка монографија професора Драгана Тодоровића о пламеним језицима међу изванредном етничком и верском мањином у успону – *Роми на таласима*

¹⁶ О томе писах још пре две деценије: „Или, претпоставимо, када би се оформила 'Ромска црква' и сви Роми и само они били њени верници, онда бисмо и ми добили истинску деноминацију у већ застарелом смислу тога појма“ (Ђорђевић, 2003:29).

новопротестантизма (Протестантизација Рома југоисточне Србије) – задобити „пригодно место за књигу у панорами“ српске друштвено-хуманистичке науке и културе. Има ли веће похвале за њеног писца? – То је најбоље рећи за крај.

Књижевност

Božilović, Nikola 2024. „Afo(k)rizam kao društvena dijagnoza.“ *Danas*, 7/8. septembar, str. XIII.

Branković, Tomislav, and Dragoljub B. Đorđević (eds.) 2006. *Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and Future*. Niš: Mašinski fakultet, YSSSR.

Гавриловић, Данијела, Ђорђевић, Драгољуб Б. 2005. *Религија у вртлозима глобализације*. Ниш: ЈУНИР, Свен.

Ђорђевић, Драгољуб Б. 1987. Зашто „православци“ прелазе у адвентисте? *Марксистичке теме* 11(3-4): 141-149.

Đorđević, Dragoljub B. (ed.) 2003a. *Roma Religious Culture*. Niš: YSSSR, YURoma Center, Punta.

Ђорђевић, Драгољуб Б. 2003б. *Секте и култови*. Београд: Жарко Албуљ.

Ђорђевић, Драгољуб Б. 2004а. О протестантизацији Рома Србије – уводна расправа. *Religija i tolerancija* 1(1):103-112.

Đorđević, Dragoljub B. 2004b. Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Roma's Protestantization. In *Evangelization, Conversion, Proselytism*, edited by D. Todorović, pp. 75-82. Niš: YSSSR, KSE, Punta.

Đorđević, Dragoljub B. 2005a. Globalizacija religije: jevandeoski pentekostalizam. *Religija i tolerancija* 2(4):83-94.

Đorđević, Dragoljub B. 2005b. Globalization of Religion: Evangelistic Pentecostalism (Sooting Process of Evangelical Pentecostalists in the State Union of Serbia and Montenegro). In *Religion and Globalization*, edited by D. Gavrilović, pp. 85-97. Niš: YSSSR, Sven.

Đorđević, Dragoljub B. 2006. With Jesus to a Camp – at a Camp with Jesus. In *Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and Future*, edited by T. Branković, D. B. Đorđević, pp. 73-86. Niš: Mašinski fakultet, YSSSR.

Ђорђевић, Драгољуб Б. (прир., уводна студија) 2007. *Муке са светим (Изазови социологије религије)*. Ниш: Нишки културни центар.

Ђорђевић, Драгољуб Б. 2008. *Узорници и пријани: Скице за портрет ЈУ социолога религије*. Београд: Чигоја штампа.

Ђорђевић, Драгољуб Б. 2017. *Цепна социологија за почетнике*. Ниш: Машински факултет Универзитета у Нишу.

Ђорђевић, Драгољуб Б., Тодоровић, Драган 2024. Реферат „Ромијана у Србији: мит или збиља?“ за скуп *Роми Србије у Попису 2022. године – стање и перспектива* (Београд: САНУ, 13. и 14. јун).

Ђуровић, Богдан 2003. Узроци преласка Рома на протестантизам. У *Религија и верски обичаји Рома*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, стр. 103-104. Ниш: ЈУНИР, Свен.

Живковић, Јован, Тодоровић, Драган, Јовановић, Владимир и Драгољуб Б. Ђорђевић 2001. *Ромске душе – кривудава друмова до ромских душа*. Ниш: Универзитет у Нишу.

Kuburić, Z. 2003a. The Gypsy Protestant Between Nationally Mixed and Homogenous Entourage. In *Roma Religious Culture*, edited by D. B. Ђорђевић, pp. Niš:163-167. YSSSR, YURoma Center, Punta.

Кубурић, Зорица 2003б. Роми и адвентизам. У *Религија и верски обичаји Рома*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, стр. 100-102. Ниш: ЈУНИР, Свен.

Kurtić, Tane 2003. Evangelical Church „Community of Roma“ in Leskovac. In *Roma Religious Culture*, edited by D. B. Ђорђевић, pp. Niš:177-184. YSSSR, YURoma Center, Punta.

Martin, David 1990. *Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America*. Oxford (UK), Massachusetts (USA): Blackwell.

Popović, Petar Peca, 2024. Pogovor: O smislu poetizacije znanja (i radoznalosti) – o esejima Ђorđe Maticá, u Matic, Ђorđe *Sve bilo je muzika*, str. 312-318. Raška: Centar za kulturu „Gradac“.

Slavkova, Magdalena 2003. Roma Pastors in Bulgaria as the Leaders for Roma Protestant Communities. In: *Roma Religious Culture*, edited by D. B. Ђорђевић, pp. 168-176. Niš: YSSSR, YURoma Center, Punta.

Славкова, Магдалена 2006. *Циганите евангелисти в България* (автореферат на дисертация – шифър 05.03.14 - Етнографія). София: Специализиран научен съвет по нова и най-нова история към висшата атестационна комисија.

Smith, Ch. and L. A. Haas. 1997. Revolutionary Evangelicals in Nicaragua: Political Opportunity, Class Interests, and Religious Identity. *Journal for the Scientific Study of Religion* 36(3):440-454.

Stark, Rodney and William S. Bainbridge 1987. *A Theory of Religion*. New York: Peter Lang.

Todorović, Dragan (ed.) 2004. *Evangelization, Conversion, Proselytism*. Niš: JUNIR, Punta.

Тодоровић, Драган, Драгољуб Б. Ђорђевић (прир.) 2004. *О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму*. Ниш: ЈУНИР, Свен.

Тодоровић, Драган, Ђорђевић, Драгољуб Б. 2024. Реферат „Роми на етнодемографској карти Нишавског округа“ за скуп *Роми Србије у Попису 2022. године – стање и перспектива* (Београд: САНУ, 13. и 14. јун).

Цацаноска, Ружица 2003. Протестантизмот во Македонија и современото малцинско-христијанско верско структурирање. *Теме* 27(3):437-449.

Цацаноска, Ружица 2006. Промени во конфесионалниот идентитет на Ромите во Република Македонија. У *Геокултура развоја и култура мира на Балкану (етничка и религијска позадина)*, приредили Љ. Митровић, Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, стр. 235-248. Ниш: Филозофски факултет.

Williams, P. 1991. Le miracle et la necessite: a propos du developpement du Pentecotisme chez les Tsiganes. *Arch. Sci. sociales Relig.* 73, 81-98.

У Доњем Комрену,
пред Васуљицу 2025.

Горан В. Ђорђевић

СРБА ТАКИЋ

– од схватања судбине до трагова прошлости... и назад –

Када би се загледали у прошлост, детињство, младост или садашњост наших живота, непристрасни посматрач би дошао до закључка да ни један дан није прошао без речи, без стиха. Није увек то била класична поезија, али је свакако то био неки изражај као неодвојиви део сваког тренутка наших живота. Данас, када се чини да су све лепе речи, сувишне, затрпане или отрцане, јер превише подсећају на дубину и комплексност живота, можда се ова тврдња чини неумесном. Али, то је погрешан утисак, који доликује свеопштој површности наше садашњости.

Песник Срба Такић, у свом изражају, успева да дочара свеукупност наших живота. Можда је непримерено, али је свакако корисно да се као опис прозног стваралаштва, употребе речи Драгише Васића – које је пре стотинак година употребио за другог песника – а ја их користим за опис дела Србе Такића: „да то није ум што је ушао у његов таленат, већ да су у тај таленат ушла његова најбоља осећања и његови инстинкти, да је стварао непосредно својим бићем, да је уметник у њему прерадио и прогутао човека..“. Код нашег песника ради се о модернизованом традиционализму који је заснован на религиозном надахнућу, самосвести и патриотизму.

Стасавање у Власотинцу, образовање се у Београду, након чега је уследио спасоносни повратак у родни град, оставио је трајни печат на стваралаштво. Зато је потребно указати на исходишта, на грумен земље и реч. Успео је да у Власотинцу види све:

(Туге кад ме заробе)

„Када опет видех

с Китке родни град,

у мени процвета стари виноград.

...

Ко ми наде све покраде,

кроз Слтинске кад ливаде

жељан света запутих се ја“

(Још те чекам)

„Ноћ се спушта на врбаке,
Власина се сребром кити,
жална душа ће кораке
нашом водом опет снити.“

(Црна ноћи)

„Црна ноћи, у тој Црној Трави,
Позови ме кад се она јави.

...

Чемер патим с Чемерника, врха,
свих година она ми је сврха“

Успео је да кроз чисти поглед и бритку реч остави свакојаки траг који дуго неће бити замагљен, нити досегнут. Схватио је велику истину о правима, али и обавезама које носи један живот. Са друге стране живот у граду је изоштрио инстинкте и омогућио невероватни спој традиционалног и модерног. Он је пример како живот у провинцији нужно не води утапању. Напротив, док светла Мегалополиса (и то је данас потпуно видљиво) суштински умањују видике и ограничавају могућности препознавања истина и интерпретација истине, данас, живот у провинцији ван Мегалополиса нуди истински изазов. Нуди живот очима отвореним, односно живот у непредаху. Срба Такић је најбољи пример! Иако песник из провинције, он јасно показује ону врсту господства која данас само у провинцији и живи. И то се мора признати!

Сваки песник је – медијум. Посебно Срба Такић. Кроз његове песме проговарају и његови преци, комшије, становници Власотинца и целе јужне Србије. Персонализам Такића је увек видљив, јер он повезује свој индивидуални живот са животом свог окружења, али не у једној или неколико декади људских живота, већ управо однос међузависности између прошлости и будућности. Јер прошлост се не сећа прошлости, а будућност не ствара будућност. Размишљање о уметности, нужно води почетној тачки која се може пронаћи код Достојевског према коме „задатак уметника није да прикаже случајност свакодневног живота, већ општу идеју тог живота, добро погођену, верно снимљену, са свеколике разноликости истородних животних појава“.

Посебно је занимљив религиозни аспект поезије Србе Такића. Религија Србе Такића увек је имплицитна, свеопшта и свеприсутна. Сваки лик у његовој поезији има људску егзистенцију уз наглашено препознавање трансцедентне природе сваког човека. Али се она не задржава на нивоу преживљавања. Код Такића нема месијанског естетизма који је карактеристичан за модерне писце, и који покушавају да кроз поезију односно естетско искуство створе нову

религију. Један изузетак достајан младости (Нека сваки дан буде прави)

„...Вечности којој се клањамо
и пролазности која нас склања,
а поштовање ниједна не заслужује“
(Пролазност)

„...У свету пролазности
једино је заборав важан“

Иако у првим радовима, пун преиспитивања живота и смисла,
каткад у празнини и ништавилу

(Где да нађем драгу)

„...Где да нађем ону
која не постоји.

И ако је нађем

Да ли онда постојим ја

(Ја који

Једино волим себе)“

(Страх свагдањи)

„Умреће моји, и мајка и отац, које срце слави,

И деца ће моја у жељи умрети, нерођена.

У некој ће ноћи, са неким другим у љубави

за мене умрети сањана жена, несуђена.

Умреће комшије и родбина ми,

са свим сновима,

кућа ће ми се временом истопити,

постаће прах.

Зашто бих онда живео ја,

кад смрт видим свима,

и реч ми свака са овог листа одаје страх.“

(Ноћ и ја)

„...Ми вас се плашимо и бежимо.

Ми вас очекујемо па се враћамо.

Ја и ноћ.

Ноћ и ја.

Ноћ сам ја.“

каснијим својим радом, врло брзо се претворио у песника созерцања и живота. Тада на видело долази однос према религији:

(Убеђивање)

„...Зато мани приче,
пусте анатеме,
Петровдан је сутра,
моја слава крсна,
подаримо живот
и нама и свецу“

(Рођенданска песма)

„Ево славим рођендан –
откидам још један трн са венца,
и све сам ближи скутима Богомладенца,
болом његовим овенчан.“

(Искушења свакодневна)

„...Даруј ми Свевишњи макар мрву наде,
да зачиним њоме туге што ме пеку,
јер шта ти је човек ако се предаде,
зар да све што јесам отплови низ реку“

Срба Такић, гледајући истовремено у свет у себи и свет око себе повезује их тајанственим законима, невидљивим, а опет вечно присутним. Али, ту је и страх. Чег се боји наш песник? Да ли су то неузвраћена љубав, самоћа, брига за другог и за сво, своје отацтво. Који су то мотиви који омогућавају тако велике амплитуде од тамних слутњи и усамљености до глорификације љубави и земље и свакодневног живота. То су способност понирања у дубине људске природе, које искуство живота често може одвести на странпутицу. То је стална борба вечности и пролазности:

(Трен у вечности)

„Ковач сам црни што се гвожђа затио,
и опет му се враћа.
да искујем о себи бар тренуж у вечности“

(Сува грана)

„Моја се грана лагано суши,
пчеле не слећу на грм што трне,
у грлу се реч све чешће гуши
и поглед се мути као у срне.“

(Празна трајања)

„Крате ми се дани
и године нижу,

што је било лани
сад осећам грижу.
Уморан сам и црн,
без нада и жеља,
усамљен ко трн,
страна су весеља.“

(Спаса нема од нас самих само)

„...Спаса нема од нас самих само,
када зло нас запне умемо да дамо
одговоре потомци којих се не стиде
-над собом да је снаге победу да виде!“

Посебно је важно препознавање проблематичног односа између романтизма и егзистенцијализма који песник уздиже на највиши ниво:

(Занесеност)

„Једино смрћу себе оправдаваш.
Убраћемо твоју смрт
Да живот себи испечемо,
Да живот заборавимо“

(Мирис једног лета)

„...Како нико од нас не осети срећу,
И не зна да чува што крај себе има,
Већ даљине неке непрестано сања
И упорно бежи од самога себе“

(Љубомора)

„Јер у теби јесам, и у мени ти си,
Само онолико колико нас у другима нема.“

(Да није тебе)

„Сенка сам био,
а ти сан што ми облик даде.
и ствар сам био коме нађе сврху.
да те није
иструнуо бих у нечијој равнодушности,
и небих знао да јесам
да у теби нисам оставио траг.“

На овај начин, Срба Такић успешно потврђује Вајнингерову тезу према коме је „највећи индивидуализам уједно највећи универзализам“. Када се

овом дода фактичка чињеница о географском подручју као исходишту поезије Србе Такића, овај закључак исијава у свој својој пуноћи и истинитости.

Још једна ствар је јако важна. На један чудан начин, кроз преламање стилова, уз ослонац на богату српску поетску традицију - усуђујем се да кажем да је Срба Такић успешно решио енигму проблемског односа између традиционализма и модернизма у српском песништву. То најбоље потврђују: Дучићевске „Зато што си песма“ и „Снага обзира“, Шантићевска „Кад силазиш улицом“ или Ракићевска „Тек нам смрти певају животе“. У том смислу незаобилазан је и „СвеКосовски“ циклус: „Молитва пречасном кнезу“, „На Задушнице у Ђаковици“, „Пред Косметском воштаницом“, „Ви сте семе бољег света“. На другој страни су модерни изрази: „Тајна сунцокрета“, „Враћање себи“, „Ђаволово семе“.

Песник пред нама је сталном кретању. У сталном запажању стварности, уз изграђен однос према прошлости и очекивању будућности. Бритка и лепа мисао, у сваком побуди онај осећај треперења и дубоких уздаха који нас подсећа на комплексност и свеобухватност живота, односно да сузе и смех иду увек заједно.

Данас, када живимо у време великог националног и друштвеног помрачења, поезија Србе Такића се појављује као река понорница, и то она врста понорница на које је указивао Црњански, и даје не само наду, већ се представља као истичник и нуди снагу да се нећемо срушити као труло дрво, без гласа и смисла. Поезија Србе Такића, нуди управо то: позив за стално осматрање, кретање и неспремност на предају. Насупрот самоћи, времену и људима. Зато је његова поезија већ спремна за вечност!

Богдан Ибрајтер

ЗАПИСИ ИЗ ТОПЛИЦЕ

Александрово, банатско село код Ниша

На Огњену Марију коју у Топлици, да би је умилоствили, зову Блага Мара, нашао сам се био у Александрову, „банатском селу“ јужно од Ниша. У Александрово сам се био запутио због једног писма од пре готово пола века, које ми је са Флориде послао исељеник Џорџ Крстич, рођен у Мокрину 1904. од оца Филипа као Георгије Ђура Крстин(ћ). Радио је у амбасади САД у Београду и емигрирао 1953. На Флориди је уз редован посао исписивао и хронику фамилије Крстић. „Ако се икада нађеш у Александрову, селу у јужној Србији, потражи тамо породицу Крстић, која је у другој половини 19. века била једна од најнапреднијих у том селу. Приликом боравка краља Милана Обреновића у Александрову, био је гост код Крстића, и на свечаном ручку одржао сјајну беседу“, стојало је поред осталог у писму... Оно – никад није касно... Александрово је место настало између Ниша и Прокупља у другој половини 19. века. Колонизирали су га Срби из Баната, Бачке и сремских села. Према једном извештачу из 1882. године, нашао сам на Википедији, место се звало Александровац, у атару тадашње Крушачке општине... „Около су били раштркани Арнаути који су се почели повлачити у планине. По административној подели Краљевине Србије 1901. Дефинисана је Александровачка општина, којој су припадала места, поред главног Александрова: Балајинац, Батушница, Брест, Градиште, Крушце са засеоком Крушачки поток, Меровина и Мрамор за заселком Мраморски поток“... Мало историје није на одмет.

На путу за Александрово пролазио сам кроз места са лепим али и необичним називима: Нова Божурна са окуком према Југ Богдановцу, где се одваја крак за Злокућане, а има и Самариновац (мислио сам као Сан Марино, а оно „због тога што су у том селу правили самаре за магарад и мазге“), па Меровина, и иза Александрова село Мрамор са лошим путем, који баш и није мраморан... У Александрову сам насумице пошао шором правим као свећа. Никога да сусретнем. Тек близу краја улице угледам жену у годинама. Зауставио сам је и укратко изнео о писму из Америке, споменуо краља Милана и породицу Крстић, беседу, а она се као изненађено тргла: “Па ја сам из породице Крстић!... Добрила Крстић. Само ми нисмо та породица, нисмо пореклом из Баната. О томе баш ништа не знам. Муж ми је умро, девер лежи болестан у Нишу... Кога да питате? Немамо месну заједницу, све су развукли и однели папире, немамо ни школу, ни учитеља немамо... Него да ви одете код нашег

Драгана Златановић, он се човек бави писањем, па ће већ нешто знати“, упућивала је Крстићка.

На путу до Златановића возио сам полако, не би ли докучио бар неку панонску нит. Улице су као авеније широке, дуге и праве баш као у бачком Чуругу или Госпођинцима. „Приликом оснивања села, довели су инџилире из Сегедина. На средини су ударили колац, па у духу панонског устројства три праве улице и три у накрст“, чућу касније од саговорника... Од старина, у тим сокацима одолевају редови столетних дудова. Загледао сам старинске куће, на којима само фасаде са пенџерима подсећају на „Пенџере равнице“ писца и сликара доброг нам Зорана Петровића из Сакула, а у Банату. Куће су без забата, а кровови „шопљени“ на четири воде. Испред једне нове куће, на улици, као скулптура, постављен је гвоздени плуг „регол“. Са колечкама треба побожно да подсећа на црна орања из Биволских штала код Банатског Двора, или на чокањским Ледереровим њивама иза мајура Мацахумке... А нигде ђерма, ни Кајке материне, која захвата воду на бунару, ни чопори гусака, клокота шинских кола, нит' големих камара сламе, какве је пре више од сто година у Кикинди видео и описао тада млађани Милош Црњански... Али да будемо искрени, тога више нема ни у селима Срема, Бачке и Баната - у наша „три срца јуначка“...

Која је кућа Драгана Златановић, питао сам весело друштво које је са флашама пива седело на басамцима испред невелике сеоске продавнице. „Ено, напред. Тамо где је онај трактор. Капија је од тараба... Да л' је по вољи пиво“, нудио је веселник... Код Драгана Златановића нисам нашао потомке банатских колона. Тамо су се биле затекле комшије Драган Арсенијевић, професор филозофије у пензији, и Драган Бели Илић звани Геншер из Мраморног Потока. Три Драгана – саџак! Гвоздени саџак има три ноге: три Драгана, три Лазара, три Милана... У дворишту су чепркала и кљуцала јата граорастих и као зифт црних кокошака. Испод столетног дуда седели су на старинској дрвеној клупи са пречагама и коленикама, која још није изгубила првобитну окер боју, стару можда и стотину лета... „Родом сам из Бруса, радио у Нишу, а овде сам на 'тастовини'. Таст се звао Ђура Пантић, пореклом из Омољице у Банату. Овде имам и радим виноград, који је засадио још тастов таст 1968. У засаду су аутохтоне сорте – стари прокупац и пловдина... Било је овде некада много винограда, али су насади временом нестајали“, изнео је Арсенијевић. Домаћин Драган Златановић, човек стамен и бујне косе, више личе на оперског певача човека на сцени, нег' на банатског паора. Он нит' је Банаћанин, нити је паор. Драган је песник. Изнео је пред госте флашу са ракијом и дењак књига, међу којима неколико алманаха поезије „Синђелићеве чегарске ватре“. Биће Чегра и ватрене поезије... „Отац Владимир родом је из Горње Студене на Сувој планини, мајка Славка је из породице Милановића из

виноградарске Малче код Ниша... Рођен сам у овој кући коју су подигли преци 1943. у време Другог светског рата. Све је остало аутентично из оног времена, од црепа на крову до масивних улазних врата... За време 'Југе' радио сам десет година у Словенији. У Камнику код војске у 'наменској'. Тамо сам се први пут узео у руке Библију, срео се са хришћанством. Зачудо да о томе ништа нисам знао у младости док сам био овде... Тамо сам, у Љубљани, одлазио у цркву Ћирила и Методија, сазнавао понешто из библијских дела апостолских, јеванђеља, псалма Давидових. Моја супруга Нада и ја добили смо тамо две кћерке: Миланку и Душанку. Из Словеније смо се у Србију вратили 1983. Две године касније овде нам се родила трећа кћерка Исидора. Поред разних послова, овде сам се бавио и пљопривредом. Држао сам тринаест оваца и седамнаест коза. Требало је то пазити и напасати... А шта ти је домаћинство без мушког наследника... Решимо се тако Нада и ја и добијемо сина Уроша 1995... Него, да вам прочитам једну моју песму из Алманаха „Синђелићеве чегарске ватре – Гарави сокак“ – предложио је домаћин. Устао је, испружио руку и, као у театру, сјајном дикцијом пустио течни баритон... Недостајао нам је само славни Оноре Домије, да скицом овековечи сјајну авлијску сцену...

Златановић је после поезије изнео неколико детаља из хронике села. Прво о звонима, мада нису као пречанска са удвојених србобранских торњева, на пример, са којих грувају звона „да се ори Бачка“... „Комадант Ниша нам је доделио један заробљени турски топ, који су у вршачкој звоноливници Ђорђа Боте прелили у два звона... Понекад звоњавом и брујом растерују градоносне облаке изнад села, а тежаци се жале да ће им отерати и кишу из атара... Банатске ушорене куће покривене трском прогутао је велики пламен током Великог рата. Обнављао је како је ко мога и знао... Иначе првим насељеницима српска влада је понудила и доделила по двадесет ари земљишта за кућу и башту, око осам јутара земље и додатно по два јутра свакој мушкој глави старијој од шенаест година. Услов је био да током петнаест година не продају или наслеђују. По истеку петнаест година имовина им је укњижавана на њихово име... Што се културе тиче, досељеници су утицали на затечено српско живље чистим српским говором и језиком“, износио је Драган Златановић. „Досељеници су унапредили живот у околини, увели су гвоздени плуг са два коња у орању, држали су стоку, ловили рибу у Морави, жене гајиле живину и уредно држале повртњаке. Живину су износиле на нишку пијаци, а њихови млечни производи – милерам, сир и путер ишли си као алва због врхунске каквоће... Придошли гајдаш Јекић, родом 'од вршачких страна' био је надалеко тражен и цењен“... О томе како је почео да пише поезију износи: „Први стихови записани су у 995. у Коритњаку, селу изнад Нишке Бање. Тамо сам био затекао село зарасло шипрагом, и са само три живе душе – две старице

и старца. Истргао сам са зидног календара страницу, наслонио се на фрижидер и – песма је створена... Данас сам са песмама заступљен у многобројним алманасима поезије“...

О посети краља Милана Обреновића том крају, рекао је: „Краљ Милан долазио је својевремено понекад у лов на дивље свиње на Сувој планини. Одседао је у нашој фамилији код 'Кердака' поп Станка Златановића, стрица мога деде. Станко био поп у Горњој Студени и увек би лепо угостио господара краља Милана, који је понекад у лов доводио и малог Александра, Сашу. Боравио по неколико дана код попа Станка, и једном ће рећи: 'Домаћине, ви нас лепо гостите, како да вам се одужимо?... Имам предлог: да направимо железничку пругу од Нишке Бање до Студене. Преко планине да изађе на Црвену реку'... Поп Станко се уплашио да му железница не 'уара' шуму, па је одговорио: 'Висости, ми имамо много шума, а терамо на пазар и много јагањаца на продају – имамо тешкоћа при пролазу кроз јелашничку клисуру и место звано Ждрело. Четверимо коње и волове да извучемо до Бање дрва и јагањце'... Добићете бољи пут". С пролећа је Милан испунио обећање. Довео је био талијанске минере, који су минирали стење и проширили пут од Горње Студене до Јелашнице. Тај пут се, хвала Богу, користи и у садашње време... У Студени је сачувана зграда у којој је одседао краљ Милан и назива се Краљев конак. Данас се та породица где је Конак назива Ђорђини“...

Ево и верзије о посети краља Милана Обреновића Алаксандрову у другој половини 19. века и боравку у кући породице Крстић, пореклом из Банатског Мокрина, а из писма које ми је са Флориде пре готово пет деценија послао исељеник Џорџ Крстич – Георгије Ђура, из мокринске фамилије Крстић, која је у време „мађаризације“ из презимена изгубила слово ћ... Георгије Ђура Џорџ био је син месара Филипа Крстина, који је у Мокрину држао велики гостилник. Још пре Великог рата Ђура је као дечак помагао у гостилнику. Тамо су залазиле и разговарале умне сеоске старешине, а виспрени Ђура „све хватао у лету“. Слушао је и упамтио многобројне догађаје из прошлости, па и о краљу Милану Обреновићу, или о томе да је у Мокрину рођен песник Шандор Петефи, чији су се родитељи били затекли у том селу на вашару и тамо недељу дана коначили. Навео је тачно и у којој је кући био конак, али о томе другом приликом. Касније је Георгије Крстић Ђура радио у америчкој амбасади у Београду. Емигрирао је године 1953. у САД, где је поред осталог исписивао и хронику фамилије Крстић... Приликом посете краља Милана Обреновића Алаксандрову, породица Крстић, пореклом из банатског Мокрина, приредила је у част високог госта свечани ручак. У то време Крстићи су били једна од најнапреднијих породица у Алаксандрову. На ручак су биле позване и друге старешине села са својим женама. Краљ Милан је уз здравицу и беседу саветовао присутне људе

тежаке да се угледају на Крстићево домаћинство. У томе како Крстићи обрађују земљу, негују винограде, стоку, гаје пчеле и прихватају новине за унапређење општег живота.... „А ви жене, обратио се присутним женама, да се чешљете као што се чешљају Крстићеве жене“. На ово су александровачке жене углас гракнуле: „Јаооој, господару!... Само нас на то немој терати!“. Биле су „на перту“ са краљем... Није баш сасвим извесно „како су се то чешљале“ Крстићеве жене. У банатској постојбини у 19. и почетом 20. века, неудате девојке биле су „јошт у коси“ – чашљале су се јавно и „расплитале косе“. Удате жене као да су се чешљале у тајности. Косу су увијале у пунђу са дрвеном укосницом, која се звала конђа, и покривале је марамом. О томе постоји и узречица из тог времена: „Пре ће робље напустити гвожђе, жена конђе – кад у гробље пође“. Ово са девојкама „јошт у коси“ и „женским конђама“, проучавао је из сеоских тестамената 19. века Милош Станчић родом из банатских Кумана, пензионисани професор математике Гимназије у Кикинди... Можда је у конђама и „кључ“ о чешљању Крстићевих жена у Александрову, „банатском селу“ јужно од Ниша... („Политика“, августа 2025).

Петоро деце у недрима планине Соколовице

Село се зове Космача, заселак Раздоље, планина Соколовица. Лепи називи за село, заселак, зелену гору са птицама соколима... „У Космачи ти живе човек и жена. Имају петоро деце. Они су ти последњи житељи овог села“, говорили су ми пре поласка на пут, па ми се све чинило као из неке народне приче из давнина... „Знам ја њега. Зове се Нешко. Он ми је познаник и пријатељ. Ретко вредан и частан домаћин. Достојанствен човек. Само, не живи ти он у Космачи већ у засеоку Раздољу. Дођи ти до мене у Маричиће, па ћемо за Соколовицу теренским колима. Иначе ћеш се из планине вратити са твојим 'пежоом' у деловима. То је, брате, тамо где орлови воду пију“, посаветовао ме је телефоном Љуба Миловановић, вајни воћар и повртар из Маричића. Знамо се одавно. Радни век провео је у „Политици“ на пословима обезбеђења. Кад је отишао у пензију, није доконо скрстио руке. Вратио се у родно село, и засукао рукаве. Његов воћњак са засадом шљива и крушака један је од најужорнијих на простору између Соколовице, Радана и Копаоника. Од воћа пече ракију. Тренутно му је на лагеру десет хектолитара ракије крушковаче... Зором сам био кренуо код Миловановића. Иза Грабовца, на путу за Маричиће, испред кола се растрчало јато од давдесетак препелчића полетараца. Трчкарају птичице, трчкарају, никако да се склоне са пута. Граорастим перјем подсећају на ћуриће... Пролазећи у Маричићима поред фарме крава, погледао сам у сеоско двориште, не би ли поново угледао коња Шарца. Када сам туда пролазио пре

две—три године, Шарац је био везан за приколицу. Жвакао је сено. Кад сам изашао из кола да га боље осмотрим, он се одједном „скаменио“! Престао је да жваће — кита сена висила је из губице. Гледао ме крупним црним очима, и остао непомичан девет—десет секунди. Потом је наставио да зубима хруска сено, као да га се изненадни приказ уопште није тицао. У народу се за то каже „да се коњ за трен скамени“... Нема Шарца, чућу од Љубе, продат је, одвели га Арнаути...

Љубу и сина му Жарка затекао сам у повртњаку. Сабајле су заливали леје са паприком и парадајзом. Суша исисала испуцалу земљу, али је код Миловановића све бујно, једно и зелено. Повртњак заливају од четири изјутра, па док не зађе сунце. Нису древни народи сушних предела Азије узалуд смислили и направили долап за заливање туркменистанских диња и персијских лубеница... Одмах је Љуба у теренска кола натоварио бостан, лековити сок од коприве за понуду Нешковој деци, па смо кренули уз Соколовицу... Није сасвим ласно стићи до засеока Раздоља. Макадамски пут је кроз шуму подножја планине кривудав, каменит, нераван. Једном речју — рђав. Тим путем Ненад Нешко Милошевић свакога дана из Раздоља вози децу до школе у Куршумлији. Поред уског пута су папрат, јасике, букве, церовина... Дивљина. На путу ни живе душе. На понекој крчевини, у шипражју чаме ретке оронуте напуштене куће потлеуше, кровова прекривених каменим плочама које су црне од стогодишњих лишаја и маховине... Застали смо код куће са плавим купусиштем у башти. „Хало, домаћине!... Добар вам дан! Да ли смо ми на добром путу за Раздоље и Нешка“?... „Ово вам је почетак Раздоља. Ми смо Рачићи, а ви само право, и наићете на Нешка“, рекао је човек, тек изашао из куће...

Лепа кућа Ненада и Ане Милошевић је у питомини „усред дивљине“. Зато се вероватно и зове Раздоље. Иза куће се уздижу висови Соколовице, са модрозеленом шумом. Кад у планини дува ветар, тад гора јечи. То сам чуо од брђана у поткопаоничком селу Музећи. Кад год се спомене гора, сетим се једног украсног пешкира, који је код рођака висио на рафу. На њему је био наштикан (извезен) гуслар, ваљда Филип Вишњић, и исписан стих: „Певај, гуди, нека гора јечи, љуте ране Србину залечи“... У предњем Милошевићевом дворишту, између куће и дашчане плевње са сточном кошаром, лежи оборено дебло. Две гране штрче увис као огромни рогови, па дебло подсећа на Пикасовог бика, или оног Искона код Симкета у Засавици, исклесаног од бразилског камена... „Срчевина... Ту се уздизао храст оријаш, стар можда и више од двестотина година. Нисам желео да га посечем, али сам морао. Пре три године, баш на дан Светог Стефана, била нас је задесила страшна ледена киша. Бије, бије као да се небо провалило. На гранама храста дебљине од пола метра се нахватале громаде леда. Од тежине једна пуче, паде и поломи бетонску

бандеру! Да је пала на кућу, са земљом би је саставила... Погледајте тај пањ. Дебло је изнад њега пречника од метар и двадесет. Било је обима готово четири метра“, објаснио нам је касније о деблу и својеврсном „скулптуром бика“ домаћин Ненад... Како смо били најавили долазак, већ при прилазу кући, готово све петоро деце била су се растрчали као пионирски курири. Јављали су „да стижемо“. Са њима су јурила и два пса – белодлака пулинка Белка и црна Мими са белим „шалом“ око врата...

Ненад Милошевић је још држећи човек, сувоњав и тврд као дрен. Дланови жуљевити као треница. Од секире, моторке и трнокопа. Његова супруга Ана је здраво и радено створење. Хероина и мајка храброст. Имају петоро деце, све једно другом до увета! Сели смо били у дворишту, у хладу испод шљиве џанарике. У дворишту су и два дудова дуба, иако је надморска висина изнад петсто метара. Калемљени црни, и бели дуд. А држао сам да је дуд равничарско дрво... До џанарике су две јабуке шаронке, преко чијих грана је матална цев, о коју виси љуљашка, гума од аутомобила и конопац за пењање. Деца имају пластичан базен „мало море“, тобоган, трамболину... Док је Ана припремала кафу, Ненад је причао своју одисеју. „Ја сам се мало касније оженио. Момковао сам, и тридест година чекао да се оженим. Ишао сам чак и код тарот-видовњакиње у Злот, па у манастир Острог да се поклоним моштима Светог Василија. Божјом, и вољом Острошка Чудотворца сам, чини ми се, помилован. У Острог сам ишао 2014. а оженио се годину дана касније. Ану сам нашао у Гојиновцу код Блаца. Као из недара планине Соколовице – за само три године и четири месеца родило нам се четворо деце! Најмлађе, пето, дошло је нешто касније. Имамо кћерку и четири сина. Најстари Јован је у трећем разреду основне, Марија у другом, Филип у првом, Матеја у предшколском, а Василије ће у предшколско за коју годину“, изнео је укратко Ненад Милошевић, из засеока Раздоља на планини Соколовици... О двадесетак пари гумених чизмица, ципелица, патика, кроксица, штриковима са рубљем, устајању зором, свакодневном путу од планине до школе у Куршумлији, хлебу, млеку и осталом – следећом приликом.

„Раздоље је засеок Космаче. Кад је мој отац Тиосав 1973. године водио акцију да се доведе струја, у Космачи са засеоцима Раздоље, Соколовица и Стара Космача било је око сто педесет домаћинстава. Прва сијалица овде је засветлела 1979. Али је у Космачи и три засеока већ било сто домаћинстава мање. Сад једва да је у споменутим местима тек двадесет остарелих душа. Боса, Дула, Мара, ловочувар Саша Микановић“, набрајао је Ненад... Иначе, Раздоље је у лепом планинском пределу. Ваздух је као млеко и прозиран као стакло. Али крај је опустео – нема људи... Наш домаћин износи да су његови стари пореклом из Рашке. „Наши су се доселили у Космачу 1878. Ја сам осмо дете

мојих родитеља – оца Тиосава и мајке Десанке, која је била од Бојовића из Крчмара. Отац је имао три брата и три сестре. Био је писмен човек, имао средњу пољопривредну школу. Радио је у Лапљем Селу и Дреници, једно време био секретар општине у Грабовници. Кад су се браћа делила, Тиосаву допао део имања овде у Раздољу. Отац дошао овамо само на колесари са ујармљеним воловима. Колесаре су предњи трап запрежних кола на два точка. Подиго кућу, браћа се у његову корист одрекла овдашњег имања. Тако је и мени у Раздољу остало двадесет и пет хектара земље. То су шуме, пашњаци, ливаде, крчевина... Дакле, пљуни у шаке, дохвати мотику, косу, моторку, трнокоп. Другачије се овде не може, али, змља је благородна. За турског земана у Раздољу су живели најбогатији Турци. Хватали су овде питомину, поток, здраву воду. У осталим крајевима јагањци до првог маја буду од тридесет кила, у Раздољу за исто време достигну педесет кила!... Иде добро воће. Отац је овде брао по сто казана моравке и шљиве пожегаче. Имамо за децу јабуке шаронке, будимке, крушке калуђерке, црни калемљени дуд, и дуд бели, џанарике. Имали смо и пластеник, вукли воду из потока за заливање. Оранице не обрађујем. Да бих ваљано урадио хектар земље, треба да уложим хиљаду евра. Ја тај новац немам. Кад имаш петоро деце, паре увек оду за нешто прече“, казивао је Ненад... Износи да живе од продаје дрва. Од државе добијају месечну помоћ од десет хиљада за треће дете, и осамнаест хиљада динара за четврто дете.

Приликом посете породици Милошевић затекли смо лепу и здраву децу. Ненад се оженио прилично касно. Али су он и Ана ипак изродили петоро здраве деце. Ана је за само три године и четири месеца родила четворо деце! То је за Гиниса...

На улазу у кућу, у трему, затекли смо импресиван приказ. Двадесетак пари дечијих гумених чизмица, патика, ципелица, кроксица, све поређано под конац – као војнички строј. Као некадашњи излог продавнице обуће „Борово“ или „Бата“!... Кад им мајка Ана пере рубље, мајице, кошуљице, шорцеви, суше се на три штрика... У планини се устаје рано. За свакога има посла, највише за Ану. Она је заиста Мајка Храброст!... Треба децу испратити у школу, оплевити поврће у башти, скувати ручак, опрати, дочекати децу из Куршумлије... „Најстарији Јован, коме смо дали име по нашој крсној слави, иде у у трећи разред. Марија иде у други – рођена је на дан Велике Госпојине. Филип полази у први разред – име по симболима 'вера, љубав, нада', Матеј у предшколском – име по јеванђелисти Матеју, а најмлађи Василије, по Василију Острошком“, објашњавао је Ненад представљајући децу.

Како се ова у планини усамљена многочлана породица снабдева, где купују хлеб, млеко, патике, детерџент... „Најближа продавница је у селу Грабовница. Хлеб и остале намирнице купујемо у Куршумлији, јер смо тамо два

пута у току дана. Срећом, и супруга Ана има возачку дозволу, па и она често одлази у набавку у Куршумлију... Воду за пиће, кување и прање доносимо из планине. Иза врхова Соколовице је Пролом. Тако је и наша вода здрава као проломска“, казује наш домаћин. Деца у дворишту имају љуљашку, тобоган, пластични базен за купање, то им је као „летовање на мору“. Али, деца брачног пара Милошевић никада нису видела мора, нису ишла на летовање... „Какво море?... Ни ја никад нисам био на мору. Што се летовања тиче, овде смо у срцу природе. Деца одрастају у планини, природа им је блиска. Овде на небу кликћу орао и орлица. Јазавци су нам прве комшије. Има лисица, срна, дивљих свиња, вукова. Долети сојка. Зовемо је креја. Као из ђачког уџбеника 'креја краде кукуруз'! Паметна – међу птицама је 'полиглота'. Зна да имитира гласове бар двадесетак птица. Научи чак и да лаје као куче... Овде се гласи птица жуна. Долети испод дуда, донесе лешник, кљуца га тврдим кљуном. Она најављује промену времена. Викала овде нека Радунка: 'кликће жуна, вели, биће кише ил' снега'... Деца се играју са јагањцима. Држао сам својевремено и овце. Међутим, нисам мога да их задржим, не могу све сам. Треба косити ливаду, пластити, припремати сено за зиму. А имам добар тор. Ограђен је јаком жицом висине два метра. Испод жице ставио сам камен у темељу, да курјак не прокопа. Али, курјак је зверка одавнина. Десило се да су овце биле на паши. Вук се дошуњао и закоље ми овна. Док сам потекао по двоцевку, он за пет минута излокао крв, и заждио у шикару. Оставио овна. Није могао да одвуче осамдесет кила мяса... Пре два месеца, опет, орлови су нам купили све кокошке. Сад у кавезу држимо тридесетак јапанских препелица. Јаја су им добра за окрепу деце“, износио је дрвосеча Ненад Милошевић „последњи Мохиканац“ засеока Раздоља. И могло би да се прича без краја и конца – о дубинском бунару који недостаје, о једној крави млекуљи, о јесењој киши која шиба косимице, капутићима, зимским ципелама за петоро деце, оценама у школи... Лепа прича за новине, или телевизију. Раздоље је ипак нешто друго. Посебно ноћу, тамно, далеко и дубоко као свемир. А деца Соколовице спавају. На небу стражари месец жут... И не могу ово баш да довршим...

П.С. Ненад Милошевић се јављао да је од блачке фирме „Лазар“ набавио две краве. Биће млека за децу... („Политика“ август, 2025).

Код Радице и Арсе у Плочнику међу храстовима

Домаћинство Милована и супруге му Радице Арсенијевић у топличком Плочнику издвојено је од села у побрђу Крушњаку, названом тако по некадашњим многобројним стаблима караманки, жутица, ивањача и крушака дивљака. Имање је окружено шумом и зеленим густишем у коме се повазда

јављају, звижде и креште птице сојке. Милован, у овом делу Топлице познатији као Арса, био је милиционер у Приштини све до 1999. а од тада до пензије у Куршумлији. Док је радио у Приштини на посао је свакодневно ишао из Куршумлије до Приштине и натраг. У Плочник, на имање са два хектара оранице и два и по хектара шуме, преселили су се 2013. Радица, по струци текстилна техничарка, тренутно ради као инкасант. У четири села наплаћује потрошену воду из градског водовода, мада града нигде нема. Али, то му некако дође као градска вода. Радица, Арса и Драган Миленковић задужени су за праћење потрошње воде у Плочнику, Бацу, Калудри и Тулару, где су водовод заједнички изградила ова четири села пре двадесетак година. Радица читава, бележи, наплаћује, а Арса и Драган отклањају ситније кварове, мењају дотрајале вентиле, дотежу спојеве ако негде капљу. Јер, Арса је универзални мајстор: електричар, водоинсталатер, механичар, возач... Такви данас у остарелом селу вреде сува злата... Међутим, на имање Арсенијевића потегли смо због госпође Радице. О овој хероини ми је још прошлог лета причао пријатељ Мићко Милићевић из Тулара, који јој је продао две овце. Био је задивљен њеним познавањем животиња и умећем у гајењу стоке. Поред редовних послова, ова вредна жена природе држи и брине о два магарца, овцама, козама, свињама, живини....

Село Плочник познато је по ископинама из праисторије и римским термама, великом неолитском налазишту, а и бици код Плочника 1386. која је ове 2025. године први пут званично обележена 10. септембра. Пут од центра села до Крушњака је само за тракторе и теренска возила. Може се и на самару, или са штапом – пешице. Тим путем Арса ме је довезао „ровером“ до имања, где су нас дочекала два белодлака пулина и звонко певање мисирки. „Баш у овој кући оца ми Милорада и мајке Олге, сам и рођен. Не у породилишту, већ у кући 'иза врата'“, рекао је Арса. Радица је послужила кафу и испричала да је родом из Гргура. Родитељи јој – отац Југослав и мајка Вујка – били су пољопривредници, држали краве, овце, козе, свиње, па су јој животиње биле блиске од детињства... „Држала сам овде својевремено товне свиње расе јоркшир, ландрас, дурок, и дванаест крмача прасиља... Прво сам имала три козе, па је временом број нарастао на осамдесет. Свих осамдесет алпино и домаћих коза имале су имена. Музла сам их ручно и научила када је којој ред за мужу. Саме су ми долазиле под руку. Козе смо добро хранили сеном и детелином, два пута дневно су добијале зоб, имале су овде брста у изобиљу, па сам по кози дневно у просеку добијала три–четири литре млека. Од млека сам правила сир, који је имао добру проћу. Држала сам тада јарца. Био је рогат као во и имао сто кила! Звао се Мехо. Кад би се Мехо ушенио и усправио на стражње ноге, био је виши од два метра. Као кошаркаш... Међутим, задесила

ме болест, два пута сам оперисана, нисам више могла да надгледам и музем тако велико стадо коза, али сам счувала неколико јер су и лекари саветовали да пијем козје млеко за окрепу. Пила сам и млеко магарице. Набавили смо два магарца, која су и данас код нас. Зову се Иван и Милица. Та имена дала су им претходни власници, нисмо хтели да их мењамо. Син је магарце купио у једном селу код Обреновца... Магарица се била опулила, па сам млеко делила са пулетом Милутином. Музла сам дневно по 350 грама. Милутин је завршио у Новом Саду, продат је тамо једном брачном пару... Син нам Јован завршио је ветерину, сада ради у Београду. Он је много волео коње. Од прве плате купио је лепу кобилу доратасте длаке, па се и звала Дора. Била је код нас пет-шест година. И она је на свет донела лепо доратасто ждребенце. Кобила је била висока. Ја је доведем до једног пања, попнем се па је јашем. Данас јашем магарце. Онако, без седла и самара, на голе сапи", казивала је Радица.

У дворишту имања су аустријски комбајн за брдска подручја, балирка за сено, неколико трактора, прикључне машине. Арса износи да на два хектара оранице сеје кукуруз, пшеницу, јечам, овас и раж. Раж данас мало ко сеје. Има дугачку и чврсту сламу, коју радо једе стока, а користе је и мајстори при изради унутрашњег облога самара. Све житарице служе за исхрану стоке и живине... Радица ме је повела да видимо њено стадо и благо. У сточном дворишту су четири горостасна храста, које као у народној песми „њега муња не удара, нит' секира оштра сече"... Међутим, у један храст је 1996. ударио гром и процепио га, али се делија и са ожиљком од грома добро држи. У вези песме са храстом и муњом – изузетак потврђује правило... У пространом дворишту су и дивља крушка зимњача, па старе сорте јабука – ђулице, шаронке, цукве, будимке... Једна дивља крушка баш је понела, а Радица вели да је прошле године преродила... Већ при прилазу *ОК коралу*, чуо се ресак магарећи њак и рев. Осетиле животиње да им долази Радица. Како смо стали поред ограде, магарица је загњурила кадифену губицу у Радичину руку. Магарци су стасити, сиве длаке и са тамномрким „крстом“ на леђима. То је по веровању знамен, јер је на магарцу Исус Христос ујахао на Цвети у Јерусалим. Оставили смо их да хрскају сено, па смо пошли до кочине за свиње. Поред ландраса, јоркшира, мешанаца, Радица држи и дивље свиње! Просто невероватно – дивље свиње једу из руке ове жене. Четири дивље свиње накострешене чекиње, и пругасто дивље прасе, такође су одмах пришла Радици. Ова „чаробница“ није им пришла празних шака. Једна ласатса назимица дугачке њушке одмах је почела да лиже јарму. Диркетно из руке. Такву свињу дуге њушке видео сам само на сликама Питера Бројгела!... Пет коза и јарац су у посебној кошари. Козе се зову Мара, Цана, Цуца, Мелинда и Мелек, а јарац Мехо. Овај Мехо, наследник споменутог, је шут, без рогова... Има Радица и пет оваца, јагњад и овна, а поред

кокошака, патака, морки, у дворишту је некад гегало и седам гусака. „Крај је шумовит, помало изолован, има овде дивљих свиња, зечева, лисица, срна, куна, шакала... Мојих седам лепих гусака лисица је однела за само једну ноћ! Тада још нисмо имали псе пулине. Сад се кокошињцу не приближава ни твор, ни лисица, ни ласица. Пулини бране двориште и од великих орлова. А морам купити бар пар гусака, које баш обожавам“, рекла је је Радица Арсенијевић.

Иначе, Арсенијевићи устају зором, радни дан траје док не падне ноћ. Намире стоку, па на посао! Тако су и после наше посете успут „покупили“ Драгана Миленковића и пошли у пописивање потрошње воде у Калудри. Док су се у једном домаћинству са власником бавили око шахте, остао сам био код капије и посматрао двориште са живином која је тумарала и ракољила се крај буњишта. Пиргасте, црне голошијанке, жуте носиље, и пет петлова „барјактара“. Црвени са црном репном перјаницом, један бео као снег. Трећи перја крем, као кремпита. Жути је најкрупнији, а пети црн, вижљаст, кус и јадно очерупан – као да га поред петлова бију и прогањају чак и кокошке... Сеоски мир, идила. Али, нигде деце, нигде дечјег смеха... Радица и Арса имају кћерку Јелену у Нишу, и сина Јована у Београду. Имају, хвала Богу, унучад...

Слободан Благојевић
Марија Шобота

ТОПОНИМИЈА СЕЛА МИЉКОВЦА

Увод

Рад се састоји од три дела. Први део чини кратак географски приказ села Миљковца, у другом делу су пописане постојеће ономастичке јединице на територији села – микротопоними, а трећи део је прилог – посебан осврт на топоним Стражу, брдо које је специфичан симбол Миљковца.

У досадашњем периоду није било истраживања топонимије овог, ни суседних села, осим једног непотпуног и неселективног пописа појединих топонима села и околине у монографији „Село Миљковац“.¹ Међутим, постоје одређена истраживања топонимије алексиначког, сврљишког и сокобањског подручја, Заплања, Топлице, и још неких подручја, која припадају призренско тимочкој, односно зони сврљишко – заплањског дијалекта, као и село Миљковац, а географски су релативно близу Миљковцу.² Истовремено, постојећа грађа подручја Миљковца је богата, и може да буде изазов за истраживаче лингвисте, историчаре, археологе, социологе, географе, етнологе, и друге, те ју је потребно истражити.

Предмет рада је микротопонимија – попис локалних ономастичких јединица на подручју села Миљковца. Циљ рада је да се попишу, забележе и прикажу, и сачувају за будућност, топоними и ономастичке јединице на подручју села Миљковца, и забележе неке анегдоте, перцепције и сећања на брдо „Стража“, што би био скроман допринос бољем познавању овог села. У евентуално новом раду, ономастичке јединице ће се анализирати са творбено-

¹ Благојевић, С., Благојевић, А.: Село Миљковац, Одрживи Миљковац, Миљковац 2022.

² Богдановић, Н.: Говор Алексиначког поморавља, Центар за културу и уметност, Алексинац, 2020; Изоглосе југоисточне Србије, просвета, Ниш, 1992; О говору и именима, прилози из језичке проблематике сврљишког краја, Просвета, Ниш, 1990; Говори Бучима и Белог Потока, Српски дијалектолошки зборник, књига 25, Институт за српски језик, Београд, 1979; Апелативи у топонимији Сокобањске котлине, Зборник МС, Нови Сад, такође и Савић, С.: Микротопонимија Заплања, докторска дисертација, Филозофски факултет, Ниш; Вукадиновић, В.: Ономастика Алексиначког поморавља, необјављена грађа, Београд, Архив САНУ; Антропонимија Голака, Ономастички прилози, VII, Beograd, 1986; Топоними зоогеног порекла, Филозофски факултет, Ниш, 1996; Прокић Б. & Богдановић, Н.: Добрич у говору, Народна библиотека Житорађа, 2021; Цветановић, В.: Микротопонимија Заплања, Филозофски факултет, Ниш, 2024; Јашовић, Г.: Ономастика Горње Топлице, Филозофски факултет, Косовска Митровица, 2022.

семантичког, односно лексичко-семантичког, социолингвистичког, етимолошког, географског, и других аспеката.

У изради рада коришћене су методе теренског истраживања, интервјуа, анализе, класификације, дескрипције, закључивања, и друге. Као извори података делом су коришћени и подаци Службе за катастар некретнина из Ниша, и Републичког геодетског завода из Београда. Корисни подаци добијени су и од мештана села: Јована Бранковића, Радослава Благојевића, Славише Марјановића, којима се, као и колеги Синиши Динићу, захваљујемо на помоћи. Будући да истраживања оваквог типа морају бити интердисциплинарна, консултована је постојећа библиографија из области ономастике, топономастике, географије, етнографије, историје, и друга, свеједно што се она није директно односила на истраживано подручје.

1. Село Миљковац

Село Миљковац се административно налази на територији градске општине Црвени крст Града Ниша, док се физичко-географски у басену Топоничке реке, морфолошкој целини на десној страни Нишко-алакесиначке удолине Јужне Мораве. Микрогеографски, село је смештено у долинском проширењу Топоничке реке између три веће морфолошке целине – Алексиначке котлине, Нишке котлине и планине Калафат. Удаљено је око 20 км од Ниша, 30 км од Алексинца, толико и од Сврљига, и око 50 км, у ваздушној линији, од Сокобање. Иако се физичко-географски налази у морфолошкој целини Алексиначка котлина, село друштвено-економски и саобраћајно гравитира ка Нишкој котлини и граду Нишу у чијој се гравитационој зони налази.

Долином Топоничке реке иде друмски пут ДП II А реда бр. 218, који спаја стари Београдски пут од Горње Топонице преко долинских села Берчинца, Паљине, Миљковца и Веле Поља, са Сокобањом, Ртњем и Бољевцем, такође и општином Сврљиг. Од овог пута се код Веле Поља одваја пут ОП 143-3, који иде до Горње и Доње Трнавe, и даље према општини Алексинац. Од села Церја до Миљковца постоји пут ОП 142-2 који је веза са путем ДП II А бр. 218.

Побрђе које окружује Миљковац припада планинској маси Калафата и побрђима удолине Јужне Мораве. Оно даје основни тон геоморфолошком изгледу терена.

Центар села има надморску висину 217 метра метара, а околна брда која се издижу изнад села и према суседним селима имају висине од неколико стотина до 683 метра, колико је висок Голи врх на овом делу Калафата, највиши на ширем простору. Надморска висина сеоског атара је од 220 до око 500 метра.

Таква надморска висина, и шуме које са свих страна окружују село, као и велика количина негативних јона и блага радијација у ваздуху, утичу на то да је Миљковац са медицинско-климатског становишта врло здраво место за живот људи и биоценозу.

Миљковац је богат површинским и подземним водама. Кроз село протиче Топоничка река, а кроз сеоски атар још и Велепољска (Врелска) река. Топоничка река настаје од четири крашка извора испод Орловог камена, Големог дела и Оштре чуке који се састају код села Давидовца. Улива се у Јужну Мораву код села Мезграје. Велепољска река настаје од два изворишна крака на јужним падинама Озрена и улива се у Јужну Мораву код села Тешице. У Топоничку реку се улива десетак брдско-планинских потока, а у Велепољску реку неколико. Сви потоци имају воде само повремено, у време кише и у време топљења снега у пролеће.³

Осим речних токова, на целом подручју постоји и већи број извора – кладанаца. Многи су данас запуштени, јер се не чисте и не одржавају се. Сви извори припадају збијеном, пукотинском, карстном, карстнопукотинском, као и крашком типу врела. На два места близу села постоје и термомнерални ивори, од којих је један познато народно лечилиште, бања „Видриште“, чија вода има температуру 33 степени Целзијусових. Од једног карстног извора, врела – Селиштанског кладанца, доведена је вода до сеоске чесме у Горњу Малу. Многи сматрају да је то најлепша чесма у околини и да има најбољу воду за пиће.

Село заузима укупну површину од 5,27 км², и по томе је мање од свих суседних села. Према попису из 2011. године, у селу је живело 182 становника, густина насељености је била 34 ст/км². Према попису из 2022. године село има 135 становника, а густина насељености је 26 ст/км². Узрок пада броја становника и густине насељености је исељавање и смањење наталитета становништва. Тај процес траје, континуирано, од Другог светског рата до данас. Међутим, последњих неколико година смањено је исељавање из села у град, а бележи се и извешан пораст броја становника услед досељавања нових становника и изградње нових, и куповине једног броја сеоских кућа.

Атар Миљковца се граничи са атарима суседних села Веле Поље, Церје, Лесковик, Рујник, Паљина, Горња Трнава и Кравље. Атари тих села су већи од атара села Миљковца.

Миљковац је, по једном критеријуму, село разбијеног типа, јер се састоји од пет делова: Викенд насеље „Шљуба“, „Комрен“, „Доња Мала“, „Горња Мала“, и „Заселак Марко Поповић“. Село је, истовремено, и „тимочког типа“,

³ Опширније о Топоничкој и Велепољској реци: Благојевић, А., Благојевић, С.: Миљковачке воденице, Зборник „Лепа села лепо копне“, Прометеј, Нови Сад, 2023.

јер је издуженог облика; куће су збијене једне поред друге, без реда, како је где било места за градњу и како је коме одговарало.

Кроз село пролази Моравски водовод, којим се, осим Миљковца, водом снабдева још десетак села у долини Топоничке реке, Јужне Мораве и у подножју Малог Јастребца: Паљина, Берчинац, Горња Топоница, Доња Топоница, Доња Транава, Мезграја, Вртиште, Трупале и Суповац. Иако у селу постоји савремени водовод, сви мештани, излетници и власници викенд-кућа, користе воду за пиће из чесме која се налази на улазу у Горњу Малу, која, како је поменуто, добија изворску воду од врела из Селиштанског кладанца, из „Селишта“. Вода са те чесме је заиста питка, увек хладна, и има исту издашност током целе године, тако да многи корисници радије њу користе за пиће него воду из водовода.

Миљковац је историјски старо насеље. Трагови из праисторијског и античког периода пронађени су на више места, такође и у суседним селима Веле Пољу, Горњој Трнави, Крављу, и другим. У доба Немањића, у средњем веку, Миљковац је био центар Тополничке жупе, а седиште жупе је било у средњевековном утврђењу Железник, чији остаци постоје и данас. Из тог доба је и манастир св. Никола, који је, док је био жив, са средњевековним градом Железник некада чинио целину. Данас манастир не постоји, а на његовом некадашњем месту налази се некадашња манастирска црква Св. Никола. Кроз читаву историју Миљковац је био духовни, историјски, културни, школски и административни центар долине Топоничке и Велепољске реке. Он је то, донекле, и данас.

Још раније, у 6. веку, у време цара Јустинијана, у Миљковцу је био изграђен град, „Градиште“, односно утврђење *Milaresa*, један од 39 градова које је у нишком крају изградио цар Јустинијан (из тог доба је и познати Јустинијанин град, код Лебана). Нажалост, такозвани трагачи за закопаним златом су неовлашћеним и нестручним копањем, минирањем и рушењем, у великој мери оштетили зидине и трагове овог археолошког налазишта, као и срењевековоног утврђења Железник.

Тополничка жупа је у време Немањића била једна од осам жупа на простору Нишко-алексиначке котлине и овог дела Јужног Поморавља. Жупан жупе столовао је у утврђењу Железник. По жупану Миљку, или Милку (можда Мијату?) Миљковац је добио име Миљковац. Та жупа је била основна управно-територијална јединица на овом подручју, а чинили су је утврђени град Железник и сва данашња села у долини Топоничке, Велепољске и Лабуновске реке.⁴

⁴ У Нишко-алексиначком Поморављу било је осам жупа: Тополничка, Добрич, Голак, Липовица,

У Турско доба, Турци су Миљковац називали „Миљкофче“. Из тог доба је најстарији познати попис становништва из 1498. године. Према том попису, у Миљкофчу је те године било „кућа 30, неожењених 6, удовица 9, муслимана 3, рајинских воденица 3, раде преко целе године“.⁵

Срби из Миљковца и суседних села су непрестано подизали буне за ослобођење од вишевековне турске власти, све до коначног ослобођења Србије 1878. године. Место договарања устаника био је манастир св. Никола. Најпознатије буне биле су Милојева, 1835, и Нишка буна, 1841. године. У обе буне погинуло је много мушкараца, жена и деце из Миљковца и других села. Миљковчани су учествовали и у борбама за коначно ослобођење од Турака 1878. године, и у потоњим Балканским ратовима, и Првом и Другом светском рату. Данас неколико улица у селу носи име вођа тих буна, што итекако говори о историји села.⁶

Село има основну осмогодишњу школу, која је једна од најстаријих у Србији, (почела је са радом 1892. године). Школу похађају ђаци из пет ближих и даљих села: Веле Поља, Палиграца, Врела, Кравља, Паљине, и Миљковца. У Миљковцу је и седиште Парохије миљковачке, која такође обухвата више села у околини: Церје, Кравље, Палиграци, Паљина, Веле Поље и Миљковац. Због тога је Миљковац и данас регионални школски, културни и духовни центар ове микрорегије у долини Топоничке реке.

Парохијска црква у селу посвећена је Успењу Св. Мајке Богородице. Подигнута је 1838. године, пошто су претходно, 1835. године, Турци спалили цркву посвећену такође Успењу Свете Мајке Богородице у Селишту. У „Манастиру“ – заселку „Марко Поповић“ налази се и данас стара манастирска црква из средњег века посвећена Св. Николи, на месту где је данас излетиште „Видриште“ (на тремеђи катастарских општина Миљковац, Веле Поље и Церје). У ову цркву долазе мештани из суседног села Веле Поља, јер се она катастарски налази у катастарској општини Веле Поље. У тој цркви је 1834. године почела да ради прва школа у широј околини за ђаке из двадесетак околних села. Први учитељ у манастирској школи био је Марко Поповић, из села Давидовца, општина Сврљиг. Манастирска црква потиче из средњег века, а данашња

Река, Загрлата, Пешчаница, и Турија.

⁵ Васић, М., Зиројевић, О., Стојановски, А.: Попис Нишког кадилука из 1498. године, Споменик СХХХI, Одељење историјских наука, 7, Београд, 1992.

⁶ Улица Благоја Железара, вође Милојеве буне против Турака 1835. године, Михајла Срећковића, команданта Смедеревске бригаде која је учествовала у ослобађању Ниша 1878. године из правца Миљковца, Паљине и Горње Топонице, Миљка Ранђеловића, пароха Миљковачке парохије који је стално дизао народ на отпор Турцима, и Сотира Поповића, пароха миљковачког у време ослобађења Ниша и протеривања Турака из Србије.

грађевина је из друге половине 19. века. У Националној библиотеци у Софији чува се црквена књига, минеј, писана у овом манастиру 1509. године. Писао ју је монах Давид.

Од почетка хришћанства до данас на простору Миљковца било је укупно шест цркава. Најстарија је била на локалитету Градиште, из византијског доба, подигнута још пре доласка Словена на ово подручје. Турци су све храмове стално палили, али их је народ стално поново обнављао. Садашњи парох у Парохији је отац Миодраг Јевтић, „ поп Мића“. Он је наследио недавно преминулог пароха, оца Милана Грбића, који је у Миљковац дошао као избеглица из Хрватске.

Сада у селу поново ради продавница прехрамбеном робом, чије услуге користе и становници села Паљине и Церја, излетници из излетишта „Видриште“, које је добило име по извору тошле воде у непосредној близини у видришту Дикине воденице, и становници викенд насеља „Шљуба“.

До недавно је у Миљковцу била и Месна канцеларија за потребе грађана из села Миљковац, Паљина, Палиграце, Церје и Веле Поље; раније и за још петнаестак села у ближој и даљој околини. Она је сада премештена у Горњу Топоницу. У селу не постоји амбуланта, апотека, угоститељски објект, ни пошта. Разносач поште из Горње Топонице долази у село једанпут недељно. Раније је поштар долазио током целе године, сваког понедељка, среде и петка, и људи су га увек нестрпљиво ишчекивали, јер су се чешће него данас писала писма, разгледнице, дописнице и слале разне поштанске пошиљке.

Јавним аутобуским приградским саобраћајем село је повезано са градом Ниш и другим селима. Дневно има десетак полазака у оба правца по реду вожње.

Сеоске славе су Велика Госпојина (Госпођиндан), Ђурђевдан и Заветина, а славе се још и Ускрс (Великден), и Божић. Раније је у време тих празника у селу било много гостију из Ниша и околних села, било је свечано, вило се коло (оро) дању код цркве, а увече у центру села, и било је весело. Данас је то све другачије, гости дођу аутомобилима на ручак и послеподне одлазе својим кућама, а коло се не вије ни код цркве ни у центру села, јер је мање и домаћих и гостију.

Славили су се и државни празници, 29. новембар и Нова година, у складу са тадашњом идеологијом соцреализма и стварања новог друштва. Тада су у просторијама школе били организовани одговарајући програми, приредбе и игранке. То су били културни догађаји („перформанси“), којима је присуствовало цело село. За припреме, сценарио, и организацију тих приредби били су задужени наставници из школе. За Први Мај се палила „Логорска ватра“ у подножју Игиног браништа и држани свечани говори. Најбољи и најватренији

говорник био је наставник историје, из Доњег Душника, Војислав Цекић.

Кућне славе у селу су св. Никола, св. Ранђел, св. Јован, св. Ђорђе, св. Алемпије, и св. Димитрије. Оне су се одржале све до данас; сада се славе још свечаније, и са више гостију. Освећење славског колача обавља парох из парохијске цркве Успења Св. Мајке Богородице.

Мештани Миљковца су у протеклих неколико година покретали више иницијатива према локалној самоуправи Града Ниша, али осим једне, остале нису реализоване. Од стране Комисије за називе улица и тргова на територији Града Ниша и Министарства за државну управу и локалну самоуправу прихваћен је предлог о називима улица у селу, али остале иницијативе нису реализоване (нису ни одбијене, али су остале без одговора). Није реализована иницијатива да се подигне ратни меморијал (или бар обичан споменик) ратницима из села који су се борили против Турака и окупатора у Балканским и Првом и Другом светском рату. Такође, није реализована иницијатива да се у селу формира Станица за младе истраживаче по узору на познату Петницу код Ваљева, иако за то постоје потребни почетни услови. Није реализована иницијатива да се направи ново сеоско гробље изван села. Такође, ни иницијатива да се постави информативна табла у центру села. Исто тако, није остварена иницијатива да се излетиште Видриште повеже са градом Ниш преко суседног села Церја и да се у том циљу изгради пут од Стојанчине воденице до самог излетишта Видриште, и тако растерети транзитни саобраћај кроз главну улицу у Миљковцу.

Традиционална основна делатност становништва Миљковца одувек је била пољопривреда, претежно сточарство и ратарство. Помоћне делатности биле су воћарство и виноградарство, повртарство, пчеларство и народно неимарство. Многи данашњи топоними су стога у вези с пољопривредом и пољопривредним делатностима, такође и народни обичаји, празници и веровања. Много тога се, временом, изменило, али топоними су остали исти.

Данас је већина домаћинства мешовитог типа, јер већина становника негде ради, а пољопривредом се баве претежно за своје потребе. Према публикацији „Попис пољопривреде 2023. године“, у селу има 33 пољопривредно домаћинства. Расположено земљиште износи 105 хектара, а структура према категоријама коришћења је: окућнице 1,04 хектара, оранице и баште 50,75, воћњаци 3,87, виногради 1,32, ливаде 3,1, ливаде и пашњаци 7,97, некоришћено земљиште 2,62, шумско земљиште 34,1, и остало земљиште 3,33 хектара.⁷ Земљиште припада типу гајњача, смоница, а у делу атара Велепољска река је и алувијум и црница. Шуме су претежно на подзоластом земљишту.

⁷ Републички завод за статистiku: Попис пољопривреде 2023. године, Београд, 2024. године.

Велики део атара је необрађен и зарастао у жбуње и коров, јер власници земљишта кажу да се бављење пољопривредом „не исплати“.

2. Топонимија

Топоними неког подручја су једна од највећих материјалних, културних, и идентитетских вредности, које неко подручје има. Они су симбол и одраз културе тог подручја. Топоними, такође, помажу да може да се лакше истражи и проучи историја једног села, области или државе, његова географија, етнологија, археологија, привредна структура, привредна историја, занимања и порекло становништва, семантика, и друго, јер сваки топоним има неко значење и нешто казује. „Захваљујући топонимима, можемо одредити станишта, завичаје народа, правце њихових миграција, и присуство других народа на одређеној територији“.⁸

Фактори који су утицали на формирање топонима села Миљковца били су физичко-географски, привредно-историјски, геоморфолошки, климатски, хидролошки, друштвено-економски, социо-економски, етнологски и други разлози. Сви топоними су старог датума и дугог трајања, нису се мењали кроз време. Једино је топоним „Викендашко насеље“ новијег датума. Настао је седамдесетих година прошлог века, када је започео први талас изградње такозваних секундарних кућа у делу атара који се зове Шљуба.

Међу појединим врстама топонима на подручју Миљковца, бројнији су топоними из групе ороним, хидроним, фитоним и антропоним, а мањи број зоонима, етонима, историјских и етнографских топонима. Даља истраживања треба да дају комплекснији одговор зашто је таква структура свих топонима.

2. 1. Ороними

Стража – брдо на којем је некада било стражарско место, стражарска осматрачница, где се држала стража;

Стражарац – Мала Стража, узвишење које доминира над Велепољским путем и миљковачким и велепољским виноградима;

Нерезина – земљиште под виноградима, према атару села Веле Поље;

Шљуба – земљиште под виноградима и шумом на изласку из села према Паљини и Горњој Трнави;

Лискун – продужетак брда Стража према Бачевишту;

Мало Раскрсје, део атара под шумом где је раскрсница два шумска пута;

⁸ Опширније; Вавић Грос Загорка: Топоними су чувари нашег језика, Прометеј, Нови Сад, 2014.

Велико Раскрсје – део атара под шумом где је такође раскрсница два шумска пута;

Прагови – део атара, под шумом, назван тако због камених плоча на шумском путу између миљковачког, лесковичког, рујничког и паљинског атара, поређаних као да су степенице. („преко Прагови“ се, како се говорило у селу, највише, пречицом, ишло пешке у Ниш; до њих узбрдо, а потом низбрдо);

Голи вр – највиши врх у околини, источно од Миљковца, кречњачког састава, под жбуњем и ниским дрвећем, без столетних стабала (зато је „Голи вр“);

Саставци – део атара, под шумом, где се састају Прагови и Дубока падина;

Трап – голо брдо (због скелетног земљишта) које се стрмо спушта ка Малораскршћанском потоку и некадашњем Цекинском сливаку у центру села;

Средорек – земљиште у „Велепољској реци“ између Велепољске ваде и десне обале Велепољске реке, раније под баштама (сада је необрађено);

Мајдан – део атара у Нерезини, где су некада били Јованов и Китановски мајдан, (каменолом);

Падина – терен с обе стране Падинског потока, под шумом, по катастру „Колибиште“

Вуча рупа – атар, под шумом, између Падине и Дубоке падине, по катастру „Колибиште“ ;

Дубока падина – део атара, под шумом, пружа се од Вуче рупе до Збиришта (по катастру: „Колибиште“);

Подецркву – земљиште, некада под баштама, између Црквене њиве, пољско-шумског пута за Јелену страну и леве обале Топоничке реке (реч настала срастањем предлога „под“, у значењу на нижој надморској висини, и именице „црква“);

Бели камен – део миљковачког према горњотрнавском атару, под њивама и шумом;

Шиљати камен – део атара према селу Паљини, назван тако по високој стени, зашиљену при врху, поред пута;

Клисура – сутеска на Топоничкој реци од „Брест воденице“ до села Паљине (назива се још и „У луку“);

Врвина – „прт“, део атара, под њивама, с обе стране, поред пољске стазе („врвине“) ка Бресју и Нерезини.

2. 2. Хидроними

Вада – систем вештачких река направљених одвајањем од Топоничке реке (вештачке бифуркације) на местима „Јаз“ у подножју Страже, „Манастиру“ и „Под кулу“, за потребе воденица „Дикина“, „Стојанчина“ „Војинова“, „Усело“, „Игина“ и „Брест воденица“; једна вада је направљена и у атару „Велепољка река“, одвајањем од Велепољске реке за потребе воденица Медарска, Гаџина, и горњетрнавских воденица; такође вештачка бифуркација

Ђериз – део „Црквеног браништа“, где се налази извор с којег се доводила вода до Спомен- чесме, посвећене поручнику Михаилу Ђулизибарићу;

Велепољска река – земљиште, некада под баштама и ливадама, између атара села Миљковца, Веле Поља и Горње Трнавe;

Средорек – терен, некада под баштама и ливадама, у „Велепољској реци“ између Велепољске ваде и десне обале Велепољске реке;

Надваду – земљиште, њиве, северно од пута између аутобуског стајалишта „Шљуба“, и моста на улазу у село; реч настала срастањем предлога „над“, у значењу „изнад“, мало повише ка северу, и именице „вада“ (канал, вештачка река). Мештани ову реч изговарају као једну реч, „надваду“;

Подваду – земљиште, некада под баштама, између моста, воденичарске ваде за Брест воденицу и десне обале Топоничке реке; име настало од предлога „под“ у значењу мало даље, на мањој надморској висини ка југу, и именице „вада“. Мештани ову реч изговарају као једну реч;

Улуку – терен, некада под баштама и ливадама, сутеска, од Брест воденице до „Шиљати камен“; реч настала срастањем предлога „у“ и именице „лука“. Улуку означава земљиште поред реке, погодно за садњу лука, црног и белог, и другог поврћа;

Видриште – терен на међи између миљковачког, церјанског и велепољског атара, сада излетничко место. У ужем смислу, видриште је део испод горњег нивоа зграде воденице, где се налази воденични точак на који пада вода из буке и који својом снагом обртаја покреће рад воденичног камена и цео механизам рада воденице;

Суводол – шумско земљиште са обе стране Лабуновског потока, на међи према к.о. Церје;

Топлик – терен од моста на Лабуновском потоку до Стојанчине воденице; многи уместо Топлик кажу Топило, јер су се ту, раније, „топиле конопље“;

Слатина – земљиште између „Игино лојзе“ и Шљубе, мало мочварно и „слано“;

Чубура – део брда Шљуба при врху, где се налази кладанац „Чубура“ ;
Брод – место на Велепољској реци, плићак, преко кога пролази пољски пут;

Брв – део око Китинских ливада, где је брвно и Селиштански кладанац;
У јаз – шљиваци између Шушњарских кућа и Страже, у чијем подножју је воденички јаз;

Селиштански кладанац – део атара Селиште где је Селиштански извор, крашко врело од којег је вода цевима спроведена до „Чешме у Горњу Малу“ (како се у селу говори) ;

Језеро – шумско земљиште, западно од Арнице и Качареве плоче;

Падински поток – шумско земљиште с обе стране Падинског потока до Вуче рупе (по катастру, „Колибиште“) ;

Раскршћански поток – поток који од Малог и Великог Раскрсја долази у центар села и улива се у Топоничку реку код моста између Горње и Доње Мале;

Појило – место на ушћу Падинског потока у Топоничку реку, плићак где су се појила говеда и овце по повратку из поља.

2. 3. Фитоними

Браништа – атар села под шумом (званично 34,1 хектар; простире се дуж леве стране долине Топоничке реке између атара села Церја, Лесковика, Рујника и Паљине);

Ренда – земљиште, власништво Парохије миљковачке, ливада и шљивак, између Падинског потока, зграде школе, Игиног браништа и порте храма Успења Св. Мајке Богородице (шљиве и трава су некада продаване на лицитацији, па је тако оствариван доходак Парохије, приход од ренте);

Бресје – део атара од Уме („Беле земље“) западно од Велепољског пута, а источно од Шљубе, Крушака, и Китанових греда;

Крушак – заједнички назив за највећи део атара села, према северу, под њивама. На свакој њиви некада је било по једно велико стабло крушке, широке круне, у чијем хладу је лети, у подне, када су велике врућине био „обед“, и кратак одмор од тешких пољских радова, жетве, окопавања кукуруза, и др;

Рудина – брдо на југоистоку од Миљковца (припада катастарској општини Лесковик). Оно доминира на југоисточној страни од Миљковца. Рудина је кречњачког састава, стрма, при врху заравњена, цела обрасла зеленом травом, која брзо „заруди“. За Миљковац је везана на разне начине. Између ње и села је велика акустика, па када су чобанице из Лесковика певале, у селу се све одлично чуло. Биле су то етно песме, какве данас пева позната уметница Биљана Крстић;

Церје – село чији се атар граничи с миљковачким атаром (име је добило по церовим шумама. Миљковац и Церје су вишеструко везани разним везама; многи Церјани су имали своје њиве у миљковачком атару);

Трнавачко – део атара села у правцу Горње Трнавe;

Божуриште – пропланак на југозападној страни брда Страже, на којем расте косовски божур (тако се назива и један део велеполског атара, поред шумског пута који иде од Манастира св. Николе према селу Кравље);

Рујиште – део атара, шумско земљиште, близу Китанових греда, где расте биљка руј, која се некада користила за бојење пређе за одећу од вуне и конопље;

Нерезина – земљиште под миљковачким и велеполским виноградима, и под ораницама између миљковачке Нерезине и брда Страже (нерез значи неорезано земљиште, виногради пре орезивања);

Челопек – тврдо земљиште, са много камења, део атара Крушак, близу Белог камена;

Градине – земљиште под баштама у Велепољској реци, западно од Гаџине и Медарске воденице (у катастру се води као „Под крушку“, јер је на том месту некада било једно старо столетно стабло дивље крушке);

„Баче“ – баште, градине „Подваду“);

Арница – утрина, мала површина, некада ливада, налази се на „Појатишту“ („Колибишту“), између Ћосарског потока, и шумског пута за Ћосарске њиве; сеоско земљиште, служило за напасање стоке;

Тршевина – микротопоним, под ораницама, у делу атара „Крушак“, јужно од „Деда Јовино лојзе“;

2. 4. Зооними

Вуча (Вучја) рупа – шумско земљиште у „Колибишту“ између „Уз поток“ и Дубоке падине;

Суводол – шумско земљиште, северно од Лабуновског и Лесковичког потока („Суводол“ зато што је безводан, јер ни Лабуновски ни Лесковички поток немају воде, осим у време топљења снега у пролеће); назива се још и „Јајчарник“ јер је кречњачког састава и у стенама има доста рупа у које су птице полагале своја јаја; „Јајчарник“ је и пропланак у подножју лесковичке Јелене стране, где је некада цело село на челу са свештеником и хармоникашем излазило у рану зору у последњи петак пред Ђурђевдан; ту је била „трпезарија“ – импровизирана седишта од камених стена; тада се читале молитве, брао љиљак, и доручковало уз сир, ракију, и „перашке“, од Велигдена, сачуване за овај дан;

Јелена страна – северна страна брда Рудине, под шумом и јоргованом; Јелена страна је и шумски пут и лева страна долине Топоничке реке, под шумом, између Миљковца и Паљине;

Свињарник – терен између Суводола, Малог Раскрсја и Рудине, под шумом;

Голубански кладанац – део атара Велепољска река, где се налази Голубански кладанац.

2. 5. Антропоними

Бабина њива – део атара између Игино лојзе, Китинска лојза, и Страже; Баба Недељкино – земљиште у Горњу Малу, између десне обале Топоничке реке, некадашње воденичке ваде, и Китинских ливада;

Медарско – шљиваци имеђу „Баба Недељкино“ и „Цветковог вира“;

Ћосарски Трап – део Паљинске Шљубе, висински плато, под шумом, западно од миљковачке Шљубе;

Ћосарске њиве – њиве фамилије Ћосарци, између Ћосарског Трапа и винограда у миљковачкој Шљуби;

Дуљкино – терен између леве обале Топоничке реке, Бугарчино, Појила и Улице Миљка Ранђеловића;

Клићково – баште између десне обале Топоничке реке, и воденичарске ваде за Брест воденицу, где је била чувена, велика „Клићкова“ крушка јечменка;

Бранков луг – њиве у атару Крушак, јужно од Деда Јовино лојзе; назива се још и Тршевина, јер је на том месту било дрвећа и жбуња, које је „истршено“;

Качарева плоча – шума западно од Црквеног браништа; на једном узвишењу налази се „Плоча“, седиментна стена зелене боје; шума је у прошлости припадала неком Качару;

Цветков вир – терен између моста који раздваја Доњу и горњу Малу и јавне чесме с једне стране, и десне обале Топоничке реке, с друге стране, под баштама и шљивама (назван тако по Цветку из легенде о Цветку и речним вилама);

Мусин бунар – део атара југоисточно од Нерезине, где је био Запис и Мусин бунар;

Димирово – њиве на међи према атару села Веле Поље, између Нерезине и леве обале Велепољске реке; (некада припадао Турчину Демиру);

Паљинске ливаде – део између леве обале Топоничке реке, Селишта, и пута за Церје;

Китинске ливаде – терен између „Баба Недељкино“, десне обале реке, „Брва“, и Селиштанског кладанца;

Буржујево – шума десно од пута за Церје. Некада су ту биле Буржујове појате;

Донинско – шљиваци у подножју брда између Малораскршћанског потока, „Китановско“, и Нојиног брега;

Шушњарско – део између леве обале Топоничке реке, Јаза, и „Шушњарских кућа“;

Китинско – део атара од Бабине њиве до Страже;

Медарско – део атар Велепољска река, некада под ливадама и баштама, између десне обале Велепољске реке, Велепољске ваде и Попове ливаде;

Воденичарско – шума десно од Цекинских кућа на путу за Селиште и Церје (до Буржујево);

Велепољско – атар села Веле Поље источно од миљковачког атара;

Паљинско – атар села Паљине, западно од Ћосарског Трапа и Брест воденице;

Китановске греде – део атара Крушак, поред пољског пута за Горњу Трnavу, некада под дебелим храстовим стаблима. (ту су некада биле Китановске појате);

Клићков вир – земљиште поред леве и десне обале Топоничке реке под баштама, где је некада био речни вир у којем су се купали млади, а лети купале и овце ради прања пре овчијег руна од прашине пре шишања;

Дуљкин вир – део између Клићковог вира, Топоничке реке, Бугарчиног плаца, и улице Миљка Ранђеловића;

Ћосарски вир – део око Топоничке реке близу Ћосарских кућа, где су се некада млади, лети, купали;

Цекинско – терен између Трапа, Раскршћанског потока и каскада на потоку,

Буржујев вир – део око Топоничке реке у Селишту, речни вир у коме су се млади лети купали;

Белајев вир – део Цветковог вира у којем су се млади лети купали;

Радисавов вир – терен између Јаза, „Шушњарских кућа“ и Радисавове куће, у којем су се млади лети купали;

Паљински вир – вир на Топоничкој реци у Паљинским ливадама, у којем су се млади лети купали;

Китановски вир – терен између леве обале реке и Шушњарско, у виру су се млади лети купали;

Лесковички поток – терен између Рудине, Свињарника, Суводола и Градишта;

Манастирски поток – део с обе стране потока, који се од Бачевишта спушта до (манстирске) цркве св. Никола;

Ћосарски поток – део с обе стране потока који се од Колибишта спушта до улице Миљка Ранђеловића, и улива у Падински поток;

„Игино лојзе“ – део атара Крушак, налази се између Бабине њиве, Бресја и Велепољског пута;

„Лазино лојзе“ – део Нерезине, налази се између Врвине и Страже, некада под виноградима;

„Игино браниште“ – шума источно и повише од Ренде, према Швињкалу.

2. 6. Етноними

Циганско село – део атара Крушак, близу атара суседног села Горње Трнавe;

Церјанка – део атара Крушак, њиве купљене од Турчина који је имао тимар село Церје;

Димирово – део атара на међи према атару Веле Поља, између Нерезине и леве обале Велепољске реке (некада припадао Турчину Демиру);

Мусин бунар – део атара где је било дрво „Запис“ и бунар, налази се између Нерезине, Бачевишта, велепољског сточног гробља и пољског пута за Бачевиште.

2. 7. Етнографски

Швињкало – шумско земљиште, део атара Колибиште. (пропланак на коме су чобани играли игру „швињка“, балканску варијанту игре голфа);

Збириште – шумско земљиште између „Прагови“ и „Швињкало“;

Појатиште – терен повише села ка истоку, где су некада биле Медарске појате;

Колибиште – подручје под шумом од села ка југоистоку, пружа се до Дубоке падине и Лесковичког, Рујничког и Паљинског атара;

Трљачиште – тако се називао простор, око двадесетак појата, које су биле на исто толико места у пољу и у шуми у атару села;

Бачевиште – део атара у к.о. Веле Поље, недалеко од Манастира св. Николе, где су и Миљковчани имали своје појате, односно бачије;

Пландиште – више места у пољу, под стаблом дивље крушке где су током лета стада оваца и коза, али и чобани с њима, „пландовали“, тј. одмарали се када су око подне биле велике врућине.

2. 8. Историјски

Кула – подручје око остатака некадашњег средњовековног града „Железник“;

„Подкулу“ – подручје између Стојанчине и Војинове воденице, „Железника“, десне обале Топоничке реке, и Горњомалских кућа;

Градиште – брдо на којем се налази археолошко налазиште и зидине средњовековног града Milaresa, („Градиште“), источно од Лабуновског потока;

Селиште – део атара села између леве обале Топоничке реке, Лабуновског потока и Суводола;

Манастир – терен око цркве св. Николе, где је у средњем веку био манастир св. Никола.

2. 9. Урбаноними (комоними)

Миљковац – име села, по средњовековном властелину, жупану Миљку;
Горња Мала – део села од моста који повезује Горњу и Доњу Малу до последњих кућа у селу;

Доња Мала – део села између моста који повезује Горњу и Доњу Малу, и моста на улазу у село“

Комрен – део села од аутобуског стајалишта у подножју брда Шљуба до моста на улазу у Доњу Малу;

Викенд насеље – део села; викенд куће у подножју Шљубе, некада виноградарска зона;

Заселак „Марко Поповић“ – терен где је у средњем веку био манастирски комплекс св. Никола;

„Пред задругу“ – центар села, где је некада била продавница („Задруга“); сада сеоски трг и аутобуска окретница;

„У цркву“ – порта храма Успења св. мајке Богородице (велико двориште између зграде школе и храма, где су млади некада играли фудбал и одбојку),

„Код школу“ – околина зграде основне школе;

„Пред продавницу“ – место где се сада окупљају мештани, највише млади, и испијају пиво, код Дома културе;

„У село“ – део око Шабанове воденице, између „Воденичарске ваде“, пута за Горњу Малу, и стазе између моста и воденице;

„Брест воденица“ – део атара између Улуку, брда Шљубе, и „Под ваду“.

3. Прилог: ороним „Стража“

3. 1. Синоним

Миљковац је увек по нечему био регионални центар и имао неку специфичну препознатљивост. Крајем претходне деценије је постао познат по новопромовисаном и уређеном излетишту Видриште. Пре тога је, почев од 70-тих година прошлог века, био познат по народној бањи Видриште. Кроз 19. век био је школски, духовни и историјски центар. Такође, познат је по остацима средњевековних градова Железник, и Градиште, и центар сталних буна против Турака. Миљковац је донекле и данас, на неки начин, мали регионални центар, али има и нешто што је његов посебан „тред марк“ (trade mark), како би то рекли стручњаци за маркетинг. То су брда Стража, које се, скоро вертикално, издиже непосредно изнад села и долиноског проширења у којем је смештено село и „Голи врх“ на Калафату, који доминира високо изнад кањона Топоничке реке, бање Крављанско топило и Попчичке реке. Такође, и брдо Рудина, које се на истоку издиже изнад Миљковца, атару села Лесковик. Та брда су знак препознатљивости рељефа села и локалне геоморфологије, јер на најкарактеристичан начин дају типичан изглед топографији предела. Али, прво, што запази свако ко први пут дође у Миљковац и тиме буде трајно импресиониран је, пре свега, брдо „Стража“, симбол овог села, који се не заборавља и остаје у трајном сећању.⁹

„Стража“ је брдо асиметричног облика, чија се југоисточна страна спушта стрмо, скоро вертикално, над селом и коритом Топоничке реке, која тече уз подножје брда. Има надморску висину од око 300 метара и релативна висина око 150 метара. Северна и северозападна страна брда се падински благо спушта према делу атара „Позастражу“ и „Нерезину“. Стража се према истоку наставља у брдо Лискун, и простира даље према Божуришту и Бачевишту, а ка западу се благо спушта у подножје Бресја и Шљубе, и локални пут ка суседном селу Паљина и старог Београдског пута код Горње Топонице. У тим оквирима она има површину од око 80 000 м². Према подацима

⁹ „Голи врх“ је један од неколико врхова планине Калафат, чији се крајњи северозападни обронци простиру до изнад долине Топоничке и Попчичке реке. Он се издиже високо изнад села ка западу и даје специфичан и живописан изглед целом пределу. Он је на међи према селу Церје и припада тој катастарској општини, али то не умањује његов утицај на геоморфолошку слику предела. Зато људи из села, а и други који дођу у село, често погледавају на Голи врх, посебно зими када се први забели међу свим брдима, али и у осталим годишњим добима, јер је маркантан, доминантан, највиши међу свим узвишењима у околини. Они који се попну на њега, кад се врате причају како се са њега види „цела Морава“ и „цело Сврљишко“.

Републичког геодетског завода, Катастар некретнина Ниш, катастарски број к.п. 403, број дела парцеле 1, потес Стража, намена коришћења земљишта шума 7. класе, врста земљишта шумско земљиште, катастарска општина Миљковац, градска општина Црвени крст, површина „Страже“ је 68 434 м². Један део Страже је приватна својина индивидуалних власника.

Дуж целе стрме, југоисточне стране, при врху брда, постоји пешачка стаза правца исток-запад, којом доста становника Горње Мале иде пречицом на своје њиве у атару Крушак, Бресје, Шљуба, и Велепољска река. Славко Ранђеловић, чија је кућа у Горњој Мали била близу стазе, причао је да годинама није прошао кроз центар села: увек је ишао врвином „преко Стражу“.

Обе стране брда су шумовите, али је северна падина шумовитија. Преовлађују шуме храста, цера, јасена, граба, самоникле и из пањева. На страни окренутој селу има и багремових шума, засађених после Другог светског рата. Шуме припадају и њима управљају ЈП „Србијашуме“; мањим делом су и приватна својина.

Између вишег брда Страже и села на нижој надморској висини, у долини, је висока акустика простора. Звук се лако шири и јасно чује. Некада су се чобани довикивали са људима у селу и све се разумело. Исто тако, људи у селу су могли да јасно чују оне на Стражи кад они међусобно разговарају и то нормалном јачином гласа, посебно ако је био повољан правац ветра. Данас нема чобана, ни стада, а нема ни људи који се пењу на „Стражу“, осим у ретким приликама.

3. 2. Стражарско место

Од „Страже“ се шири видик на све стране, што је кроз историју, и у опасним временима, била изузетно важно за одбрану и рано уочавање непријатељских војски и предузимање потребних одбрамбених мера. Због тога је брдо и добило име „Стража“, место где се „стражари“, осматра и алармира опасност од непријатеља и надирања непријатељских војски.

У мирним временима, Стража је била осматрачница чувара поља („пољака“) који је одатле могао да надгледа да ли нечија стока, или неки људи, праве негде неку штету у пољу или у шуми, и на другим местима. Костадин Стевановић Лисичка, који је много година био пољак са Страже је гласно викао и упозоравао чобане, кад би видео да је нечија стока зашла у туђу ливаду, њиву или башту, или ако неки чобанин не пази да његова стока не чини штету на туђем имању.

Са врха Страже су се видели прилазни путеви ка селу и даље, ка средњевековном утврђењу Железник. Зато су на Стражи од најстаријих

времена, током Римског периода, и касније у време Турака, дежурали стражари, осматрачи. Њихов задатак је био да стражаре и осматрају околину и кретање непријатељских војски и да алармирају на долазећу опасност.

Осим тога, важна стратегијска карактеристика Страже, и предност, је велика чујност у свим правцима од ње, што је последица велике акустичности терена. Сви микрорељефни облици и конфигурација терена, ружа ветрова, тишина, и други услови, омогућују велику акустичност, па се од Страже, ка селу звук лако и брзо шири, а звучни таласи имају велики домет, и због тога постоји добра чујност. Зато се разговор нормалне јачине са врха Страже обично добро и разговетно чује и разуме, доле, у селу. То је за потребе одбране села од надолazeће опасности било стратегијски веома важно, јер се са Страже на време уочавао долазак непријатељских војски, а с друге стране, људи у селу су одмах о томе, виком, обавештавани. У време када није било мобилних телефона, као данас, ручних или леђних радио станица, и других техничких средстава везе, као данас, осматрачки положај са Страже и велика акустичност терена били су од великог значаја за одбрану и сигурност села у свим временима. У прошлости се то посебно односило на средњевековна утврђења Железник и Градиште.

3. 3. Божуриште

Један део Страже, окренут ка југозападној страни, је травнати плато, пропланак, и зове се Божуриште. На том месту је травна вегетација и на њему расте косовски божур, биљка црвене боје. Некада су, на Ђурђевдан, 6. маја, сваке године, мајке и бабе слале децу да иду на Стражу, на Божуриште, да наберу божур, и друго цвеће, а на реку још и врбово и друго пруже, па кад то деца донесу, бабе су плеле венце, који су се онда стављали на „трљак“, тор у којем су боравиле овце и козе, како би биле здраве, јагњиле се, козиле, давале доста млека, и имале добро руно. Данас више нема оваца и коза, нема ни говеда ни коња, нема ни чобана. Мајке и баке више не шаљу децу на Стражу да уберу божур за плетење венаца. И деце у селу је, такође, мало.

3. 4. Божур

Косовски божур расте на Косову и Метохији, и у јужној Србији, и то само на ретким местима. У основи његовог имена је реч Бог. За божур се каже да је то духовска ружа, или Божји цвет. Његови цветови су пурпурни, тамноцрвени, боје крви. Постоји веровање да су некада били бели, али да је после Косовског боја, и много проливане крви, он постао црвене боје.

У Миљковцу, косовски божур расте на Божуришту на Стражи, и на локалитету „Под кулу“, у подножју средњовековног града Железник, као и на пропланку повише од некадашње манастирске цркве св Никола, који се, такође, зове „Божуриште“, поред шумског пута за село Кравље.

Железник је био утврђење, срењевековни град, у средњем веку је био центар Тополничке жупе. Ту су се водиле честе битке у време Немањића и других владара у средњем веку, јер је ту чуван пролаз непријатељских војски са запада према Тимочној крајини и даље на исток. У време турске владавине, Железник је у два маха био центар познатих буна против Турака – Милојеве буне 1835. и Нишке буне 1841. године. Тада је изгинуло много људи из Миљковца, Кравља, Церја, Веле Поља, Врела, и других села, и на том месту је проливено много крви. Земља је била натопљена са много крви, више српске него турске, јер је турска војска била бројнија и боље наоружана. Обе буне Срба биле су крваво угушене од надмоћније турске војске. Било је много и других битака између бранилаца и нападача, и зато се верује да је божур на локалитету „Под кулу“ црвен и боје крви.

По легенди, битке су се водиле и на пропланку Божуриште на „Стражи“, и зато по веровању мештана и на том месту расте косовски божур. Божуриште и Стража су били најважнија стратешка тачка за Миљковац, Тополничку жупу и средњевековни град Железник. Ту је била стражарска осматрачница и прва линија одбране и сукоба двеју војски. За разлику од битака на Железнику, о којима постоје историјски извори, нема података о тачним датумима битака које су се водиле на Божуришту, али легенда каже да су оне биле бројне, кроз читав средњи век, јер је долина Топоничке реке била терен преко кога су се једне војске кретале од запада ка Тимоку, и даље ка истоку, а друге војске су браниле и спречавале пролаз.

3. 5. Оптичка илузија

Многи који су некада отишли из села, па су после више година поново дошли у село, причали су како им се, кад су је поново видели, Стража, учинила знатно мања и нижа него раније. Причали су да она више доминира онако надмоћно и високо над селом као у време кад су они били деца и када им се чинила о да Стража бди над селом и чува га и брани од сваког зла. Они су, кад су одлазили из села, понели са собом и у својој перцепцији конзервирали слику једног високог брда, које се уздизало високо над селом, и додирује небо (видик), обраслог ниском шумом, а кад су је после неколико година поново видели, изгледала им је као да ју је неко смаљио на пола величине. (на основу прича Вукашина Маринковића, Новице Младеновића, Добринке Стојановић,

Драгољуба Благојевића, Зорана Ђорђевића и Ненада Ђорђевића; аутор овог рада је тако перципирао Стражу када је као четрнаестогодишњак после једногодишњег боравка далеко од села, поново дошао у Миљковац). Ради се о оптичкој илузији, која је резултат визуелног ефекта и разлике у перспективи између величине и облика објекта посматрања и перцепције у људском мозгу, која је позната у науци и својствена је људској природи.

3. 6. Видикова линија

Познато је да је у брдским и планинским крајевима видик, или хоризонт, мањи, а видикова линија хоризонта ближа него у равничарским пределима. Када се из низине села гледа на Стражу, онда се чини да се ту, привидно, спајају небо и земља. Ради се о оптичкој илузији, у науци познатој као „видикова линија“, или линија хоризонта, место где се привидно спајају небо и земља. Овај аутор, када је имао пет година, да би задовољио дечју жељу да додирне небо и види место где живи Бог, без знања родитеља, попео се преко северне стране Страже на врх брда. Из прича старијих слушао да су на небу Бог, анђели, звезде и очекивао је – дечја памет – да ће се са њима сусрести кад се попне на Стражу, односно на небо. Али, кад се испео на врх брда, видео је да небо није ту, него далеко изнад Страже. Разочаран, вратио се кући, али кад је поново из свог дворишта погледао на брдо, видео је да се небо вратило на старо место и да се опет додирује са Стражом. Поново се попео на брдо, овога пута другим путем, али небо је опет било високо, а видикова линија се налазила негде на Озрену и над Малим Јастребцем, Рудином и Голим врхом. И даље је мислио да се небо и Стража додирују на том месту, али да се небо због нечега подигне увис кад неко хоће да га додирне. Кад се и данас из села гледа на Стражу утисак је да се небо „додирује“ са Стражом, и цела панорама изгледа лепо и нестварно. Можда и данас неки дечак гледа на Стражу и мисли како се небо и Стража ту стварно додирују.

3. 7. Зец који седи

Исти дечак се такође једном попео на Стражу, да би рукама ухватио зеца. Данима је из свог дворишта гледао на Стражу и причињавало му се да при врху брда, у подножју једне стене седи један крупан зец, ослоњен на задње ноге. Чинило му се да је крупан, надмен и да с неком супериорношћу, омаловажавањем и подсмехом гледа на село. И овога пута не питајући никог и без знања родитеља, који су били на њиви „у Бачевиште“, запутио се преко Китинских њива и полако се прикрадао стени где је требао да се налази зец који

седи. Шуњајући се да га зец не чује и не побегне, дошао је до стене, али је уместо зеца којег је „видео“ одоздо од своје куће у селу, затекао једно удубљење у стени које му је из такозване „жабље перспективе“, заиста изгледало као зец који седи. Освртао се у неверици лево и десно да провери да ли је то она стена у чијем је подножју седео зец, али зеца није било. Увече је испричао родитељима своју потеру за зецом, који су му запретили да се више не удаљава од куће без знања деде и бабе, док су отац и мајка у пољу.

3. 8. Сунчани сат

Сунце се над Миљковцем, ујутру, појављује из правца суседног села Церја, источно од Миљковца. Како дан траје, оно се све више помера ка западу. У јулу и августу, кад прође подне, а Сунце све више иде ка Малом Јастребцу и селима Грејач, Дашница, Банковац, и другим јастребарским селима, северозападна страна Страже буде осунчана јер је у присоју, а стрма, југоисточна страна, према селу је осоју, и у хладу. Тада настаје „сенка у Стражу“, народ каже „дебела хладовина“, на страни Страже која је окренута селу. Сенка се полако шири вертикално и према истоку, и око пет сати после подне, цела југоисточна страна Страже је у осоју. Померање сенке на Стражи је био сунчани, „народни сат“, који је показивао да је прошло кратко време подневног одмора, и да сада треба кренути у поље, башту, шуму, или на друго место, где чека „сељачка работа“. Људи су према кретању сенке знали колико је сати. Прави сат је у то време ретко ко у селу имао. Неписано правило је било да се када сенка заузме две трећине дужине Страже, народ тада креће на поподнени рад у поље, бачу или шуму. Обично је то било око три, пола четири поподне. Тај део дана су старији људи у селу звали „Икиндија“, што је била турска реч која је у селу означавала време око три сати после подне. „Дижите се да идемо, прође икиндија“, говорио је домаћин или домаћица деци да се крене у башту, или у поље на рад. Данас се реч „икиндија“ у селу ретко помиње, а младима није позната.

3. 9. Подножје

У подножју Страже тече Миљковачка (Топоничка) река. Ту се налази и воденица „Усело“, власништво већег броја сувласника, „ортака“. На око 500 метара од ње, низводно, до недавно је био речни јаз, рачвање реке у два водена тока. Један је био, постојећи, природни ток реке којим је река настављала да тече старим током, а други је био вештачка река, прокопано корито воденичка вада до „Брест воденице“, која се налазила око 2 км

низводно. Већ неколико деценија Вада, и њено речно корито је суво, јер Брест воденица не ради, а ваду нико не одржава. Тако сада не могу да се водом из ваде наводњавају ни баште којих је било велики број на потесу „Подваду“.

Некада су се од Топоничке реке одвајале три „ваде“, а све заједносу имале дужину око четири километра. Сада је „жива“ само вада која се пружа од „испод Кулу“ до воденице „У село“.

Изградња „вада“ у средњем веку, када се све радило ручно и на велики кулук, на који је била обавезна раја, била је грандиозно дело народног неимарства. Чак и данас, када постоји сва механизација, изградња ваде би била велики хидротехнички подухват. Будући да је данас свуда у свету, па и у Србији, све масовнији повратак природи и екологији, и заштити животне средине, треба покренути иницијативу да се нека од миљковачких воденичарских вада сачува за будућност као историјско и етнолошко наслеђе човечанства на подручју села Миљковца. У Србији данас скоро и да нема сачуваних воденичарских вада.

Воденица „У село“, у подножју Страже, звала се је још и „Шабанова“ воденица, по воденичару Драгутину Крстићу, „Шабану“, из Церја, који је био један од већих сувласника воденице. Она је, у зимским месецима, била место окупљања људи из села на разговор, играње карата, и дружење, јер је Шабан био дружељубив, духовит, народни човек, који је умео је да лепо прича и ствара пријатну атмосферу у воденици, па су у њу долазили не само помељари, већ и други људи из села на дружење. Седело се у просторији која се звала „воденичарска соба“, која је увек била добро угрејана. У њој је било пет-шест треножаца, и ниска софра која је служила као сто за играње „таблића“. Дружење је постајало ређе кад дођу пролеће и радови у пољу. Од некадашњих десетак воденица на Миљковачкој реци, ова воденица једино и данас повремено ради, и преживљава своје последње дане, а Шабана одавно нема, а нема више ни сталног воденичара у воденици.

У подножју Страже, преко пута воденице „У село“, било је „Циганско“, део села где су биле куће миљковачких Цигана (Рома). Они су се доселили у Миљковац крајем 19. века, после ослобођења четири округа на југу Србије од Турака, и изабрали су подножје Страже за изградњу својих кућа. Мало низводно одатле, у правцу Јаза, још увек у подножју Страже, било је „Циганско гробље“. Од 60-тих година прошлог века су и они сахрањивани на миљковачком православном гробљу, јер је једна велика поплава тих година однела њихово гробље. Данас Цигана у Миљковцу више нема, јер су се сви отселили у Комрен, Брзи брод и у Ниш.

3. 10. Појате

У Миљковцу је, као и другим селима, све до средине прошлог века, било веома развијено сточарство. У селу је било много ситне и крупне стоке, највише оваца и коза. Нека домаћинства су имала и по стотинак брава. Ситна стока се некада држала на појатама, бачијама и колибама, ближе или даље изван села, у пољима и на брдима. Један део атара где је некада било највише појата, и данас се зове „Појатиште“, у Катастру некретнина Ниш, води се под називом „Колибиште“. Свако домаћинство је имало своју појату.¹⁰ **10.** На севернозападној страни Страже све до 60-тих година прошлог века виделе су се некадашње Китинске појате, које су се од свих појата најдуже одржале. Исто тако и Китановске појате у „Китановским гредама“

Миљковачке појате, како оне на Стражи, тако и све друге, биле су скромне зграде, изграђене од камена и дрвене грађе. Кров је био од дебелог слоја сламе, лишћа, папрати и маховине, преко којих је било набацано грање и понеки камен, да би кров био чвршћи. Имале су једну просторију за стоку, и једну малу собицу за сточара. У већој просторији за стоку био је један мањи простор где се „одлучују“ мала јагњад и јарад преко дана. Око појате је била једна ограда, исплетен плот, где је зими боравила стока преко дана, и ту јој се стављала храна.

Све до средине прошлог века домаћинства у селу су била велика, чинила су их три генерације: отац на челу куће, домаћин, и још неколико синова са својим породицама. То су биле такозване „задруге“, понеке су имале и више од двадесетак чланова. На челу задруге био је отац и он је доносио најважније одлуке у задрузи. Тако се утврђеном организацијом рада утврђивало и која ће снаја наредне недеље бити „појатарка“, и боравити на појати и правити сир.

3. 11. Далековод

Када је почетком 60-их година прошлог века уведена електрична струја у селу, тада је далековод за довод струје у село био повезан са електричном мрежом у суседном селу Веле Пољу, које је струју добило знатно пре Миљковца. Електрични водови од Веле Поља до Миљковца су ишли најкраћим путем преко поља и винограда до Страже, а онда су се стрмо спуштали ка дну

¹⁰ На „Појатама“ („Колибишту“) своје појате су имали Медарци, Нонинци, и Сибиновићи. Ћосарци су имали појате у „Шљубу“, Китинци „Поза Стражу“, Комендинци у „Суводол“, Шушњарци у „Крушак“, Китановци у подножју брда „Трап“, Донинци у подножју „Малог Раскрсја“, Шуњини у „Селиште“, Игини у подножју „Игиног браништа“, Буржујеве су биле поред пута за Церје и Селиште, још неке биле су у „Нерезину“, „Бачевиште“, итд.

речне долине у којој је смештено село, до изграђене трафостанице код главног моста на реци. Тада се у шали говорило како је добро што село има Стражу, јер ће сада струја да се највећом брзином „зајури“, право у трафостаницу, а одатле до сваке сеоске куће, па ће радио апарати да се добро чују. Тада у селу није било кућних електричних апарата, али су почели да се купују први радио апарати. Данас свака кућа има електрични шпорет, фрижидер, замрзивач, и друге кућне апарате. А струја у село и даље „јури“ преко Страже до сваке куће у селу.

3. 12. „Селфи“

„Стража“ је данас чест мотив бројним фотоаматерима и љубитељима природе да направе занимљиву слику, „фотку“, или „селфи“, како кажу млади. Модерним мобилним телефонима се лако и успешно праве „фотке“ и „селфи“ из различитих углова и позиција, а затим се деле пријатељима и познаницима, и „каче“ на друштвене мреже. Некада је мало ко имао фотоапарате, и тек је после Другог светског рата по неко од наставника из миљковачке школе, или неко из села, ко је живео у Нишу, имао једноставан старински апарат. Млади су волели да се попну на „Стражу“, да би се сликали, тако да се у даљини види панорама села. Сlike су биле у црно-белој техници и биле су лепе. Данас су лепа успомена на некадашње време.

3. 13. Олалија

Стража је била и место одржавања обичаја „Олалија“. Некада су се сваке године, у послењој недељи пред Ускршњи пост, која се зове „Бела недеља“, а последњи дан у тој недељи су „Беле покладе“, на тај дан су се организовала маскирања и правиле „покладе“ и „олалија“. Олалија је био обичај паљења ватри на брду изнад села. „Олалијције“ су били углавном деца. Током дана се вршила припрема тако што се узимала једна јача ракљаста дрвена грана па се у ракље стављала слама, и све везивало жицом или неком другом траком, најчешће пртеном или вуненом „врцом“. Тако припремљена, олалија се, око подне, износила на брдо и забадала у земљу да стоји усправно и да се види из далека. Доњемалци су своје ватре палили на „Нојином брегу“, а Горњемалци на брду „Стража“, у делу који се зове „Багремар“. Између „олалијција“ је било довикивање и надмудривање чија је ватра већа, а победник је била она група која последња запали ватру. Смисао олалијске ватре је био да одагна зле силе и да да добро здравље људима и стоци у шталама и на појатама.

3. 14. „Види се из Стражу“

Брдо „Стража“ је присутно у животу сваког Миљковчанина. Тако, кад се у свакодневном говору жели да каже да је нешто велико, каже се „големо ко Стража“, или „поголемо од Стражу“. Кад се жели да се каже да је нешто очигледно, каже се „види се из Стражу“ (млади данас кажу, „види се из авиона“). Кад се малом детету пожели да велико порасте каже се „Да ти да Бог да велики порастеш, да будеш голем ко Стража“. Тако брдо Стража служи за позитивно поређење у свакодневном животу људи у селу.

3. 15. Ете ти га пољак

У сваком селу се понекад нађе неко ко хоће да убере нешто са туђе њиве, винограда, баште, или шуме. Зато је свако село имало „пољака“, чувара поља. Он се бирао на период од Ђурђевдана до Митровдана, и задатак му је био да чува поље, баште, винограде, воћњаке, од оних који хоће да посегну за туђом летином, или да секу дрва у туђој шуми.

Једном мештанину из села је понестало кукуруза у амбару, а свиња са прасићима у обору је цвичала гладна. Био је август месец, кукуруз на њивама још није био сазрео за бербу, али могао се, иако недозрео, коористити, као нужно решење за, какву-такву, храну свиња. Кућа му је била у подножју Страже, и он се лако, надајући се да га нико неће опазити, ушуњао у туђу њиву „Поза Стражу“, и почео да пуни џак младим клиповима. Међутим, будни пољак га је пратио, и одједном се нашао с њим, „очи у очи“. Изненађен, незвани берач кукуруза на туђој њиви рекао је шта му је најпре пало на памет: „Ете ти пољак, викају не треба пољак“, покушавајући да буде духовит – алудирао је на што да су неки у селу сматрали да пољак селу није потребан. Наравно да му таква одбрана није помогла. Пријављен тадашњем Народном одбору општине Миљковац, и кажњен је да плати прописану казну, 10 динара за сваки клип кукуруза, и 50 динара за покушај крађе.

3. 16. „Ц,Ц“, Немој се ти удавиш

Драгослав Ранђеловић, „Драги Каравилкин“ је, кад је био дечак, сваки дан чувао овце и козе „у Стражу“, стотинак метара више изнад реке и воденичке „ваде“. Брижна мајка Каравилка је из дворишта повремено погледавала према Стражи и по нешто довикивала или питала. Једном приликом, кад је летњи дан већ био поодмакао, брижна мајка је из дворишта довикивала да ли је огладнео, на шта је он не отварајући грло, одговорио језиком, односно уснама, „ц“, како

се у Миљковцу и данас понекад „изговара“ кад се нешто негира или одбија.

Једном другом приликом му је док је чувао овце на истом месту, мајка, увек стрепећи да се сину нешто лоше не догоди, и стално бринући, помало и претерујући, из дворишта довикивала: „Драги, немој се ти удавиш“. Сигурно је да није могао „да се удави“, јер је био на брду, стотинак метара више реке, али мајке су мајке, увек брину. Не каже се узалуд „не дај ми Боже шта ми брине мајку“, јер мајке увек стрепе да се детету не догоди нешто лоше. Друга деца, која су са њим такође чувала стоку „у Стражу“, су га након тога дуго задиркивала и добацивала му „Драги, немој се ти удавиш“. После су се и у селу збијале шале говорећи „немој се ти удавиш“, кад неко иде у Стражу или неким послом у шуму.

3. 17. Џокер

Данас је ново време, нови обичаји, нова техничка средства, технологије, нови начини рада, много тога се променило, ништа није више као раније. У многим кућама у селу нико не живи па су дворишта пуна корова и високе траве. И тамо где има људи, нема више да се по двориштима као некада „шетају“ јата кокошака, патки, гуски, ћурки; нема крмаче с прасићима, које ришкају по дворишту; у шталама и трљацима нема више говеда, коња, оваца, ни коза. Због тога су дворишта обрасла у коров и траву. А нема ни косача који би тај коров и траву косили. Уместо да косе ручном косом, како се то некада радило, сада неки прскају траву хербицидима против корова. Комшије који стално живе у селу им замерају да хербицидима трују околину, а „савремени косачи“ кажу „ништа не брине, ће однесе ветар све у Стражу“. Тако је Стража у Миљковцу увек ту, „џокер“ за све. Има вишеструку употребу.

3. 18. Кутали се у Стражу

У време Другог светског рата у село су долазиле и пролазиле разне војске – партизани, Народна стража, Немци, Бугари. Неке војске су мобилисале мушкарце у своје редове, неке су хапсили и спроводили у логор Црвени крст, неки су били депортовани у Немачку, Норвешку или Бугарску. Времена су била несигурна, као и у сваком рату. Мушкарци који су се бојали да ће бити ухапшени, стрељани, или силом мобилисани, тада су бежали „у шуму“, и тамо остајали по неколико дана, док не прође опасност. Бежало се и скривало и у Стражу, и то на северну страну, која је била невидљива из села. А тамо су биле и Китинске појате, па су и оне биле погодне да се у збегу и невољи сакрије под њиховим кровом. Кад је рат прошао, онда су се људи шалили с бегунцима како

су бежали и трчали тако брзо да су били бржи од сопствене сенке. Говорили су „Ааа, еве ги овија што се кутали у Стражу“.

3. 19. Пошумљавање

Током 1947. године Месном народном одбору Миљковац је у неколико махова стизао допис, наредба, из Градског народног одбора Ниш, да се пошуме багреном места у атару подложна ерозији и вододеринама, међу њима и Стража.¹¹ 11. Првим дописом наређено је да грађани и омладина добровољним радом, припреме терен и ископају 14 хиљада рупа димензија 40x40x40 сантиметара. Другим дописом је јављено да су Градски одбор и Шумарско предузеће обезбедили и шаљу 14 хиљада садница, и да треба да се засаде на потесима „Мало Раскрсје“ површине три хектара, затим „Стража“, „Црквено“, и „Зелени камен“ (исправно је: Шиљати камен, у катастарској општини Паљина). Да су се све саднице добро примиле види се и данас, јер је на тим местима сада лепа багременова шума. Саднице „у Стражу“ сађене су у подножју, низводно од речног јаза, и на средњој висини брда, у делу Горње Мале. Пре десетак година пошумљено је и брдо „Лискун“ које се наставља од Страже према Бачевишту и Манастиру, у катастарској општини Веле Поље, четинарима. И те су се саднице успешно примиле и дају леп изглед пределу, посебно зими.

3. 20. Деда Ђока полагао ловаџијски испит

Педесетих и шесдесетих година прошлог века у Миљковцу је било десетак ловаца („ловџија“), међу њима и Ђорђе Дејановић, „деда Ђока“. Тих година се у селу причало како је он полагао ловачки („ловџијски“) испит, који су морали сви ловци да полажу.

Миљковачко ловиште је тада било богато разном дивљачи. По целом атару било је зечева, јаребица, лисица, дивљих голубова, гугутки, а у Шљуби је било и јазаваца, јер су у близини биле њиве са кукурузом. Неких година ловиште је било насељавано и фазанима. Данас дивљачи има знатно мање услед хемизације и механизације у пољопривреди. Једино има више шакала, јер се они брзо размножавају.

На испиту, ловци су морали да покажу да познају основе обичаја и етике ловства, биологије дивљачи, оружја и муниције, начина и техника лова, и ловачког календара.

¹¹ Историјски архив Ниш, 1. 4-83, НОО Миљковац.

Ловачким календаром било је предвиђено да сезона лова на зеца траје током октобра и новембра месеца. Осталим делом године лов на њега је строго забрањен. Кад је „деда Ђока“ полагао ловачки испит прво питање било је: начини лова на зечеве. Његов одговор је био да он увек лови тако што се предвече „привуче предвече до једну ливаду у „Поза Стражу“, где је млада детелина, и чека да се зец појави, и онда пуца. На друго питање, из предмета календар лова, казао је да пољске јаребице највише лови у време жетве пшенице или кошења ливада, такође у „Поза Стражу“, у јулу месецу. У оба случаја лов на ову дивљач, у то време, био је најстрожије забрањен. Наравно, кандидат је пао на испиту. После су се у селу причале шале о томе како је деда Ђока полагао ловачки испит. „Положил, ко деда Ђока ловачки испит Поза Стражу“.

Завршни осврт

У досадашњем периоду, осим једног узгредног истраживања, није било детаљних проучавања микротопонимије села Миљковца, иако она може да буде важан научни изазов за истраживаче лингвисте, географе, историчаре, социологе, етнографе, и друге.

На локалну топонимију села Миљковца утицали су физичко-географски, етнолошки, етнички, социолошки, историјски и привредно- историјски, и други чиниоци, и одлике села, локални говор, и други фактори. Њу треба истражити и са творбено-семантичког, језичко-семантичког и других аспеката, према принципима ономастичке науке.

Изнад Миљковца се издижу брда Стража, Лискун, Голи врх, Прагови, Саставци, Рудина, Качарева плоча, Шљуба, Црквено, и друга. О сваком од њих се могу испричати занимљиве приче, али је брдо Стража, иако мање и ниже од већине других брда, специфично и одувек више присутно у животу становника села. Она је синоним села.

Библиографија

1. Благојевић, С., Благојевић, А.: Село Миљковац, Одрживи Миљковац, 2023.

2. Богдановић, Н.: Говор Алексиначког поморавља, Центар за културу и уметност, Алексинац, 2020; Изоглосе југоисточне Србије, Просвета, Ниш, 1992; О говору и именима, прилози из језичке проблематике сврљишког краја, Просвета, Ниш, 1990; Говори Бучима и Белог Потока, Српски дијалектолошки

зборник, књига 25, Институт за српски језик, Београд 1979; Апелативи у топонимији Сокобањске котлине, Зборник МС, Нови Сад; Добрич у говору, Народна библиотека Житорађа, 2021. (заједно са Прокић, Б.)

3. Савић, С.: Микротопонимија Запања, докторска дисертација, Филозофски факултет, Ниш,

4. Вукадиновић, В.: Ономастика Алексиначког поморавља, необјављена грађа, Архив САНУ, Београд; Антропонимија Голака, Ономастички прилози, VII, Београд, 1986.

5. Цветановић, В.: Микротопонимија Запања, Филозофски факултет, Ниш, 2024.

6. Јашовић, Г.: Ономастика Горње Топлице, Филозофски факултет, К. Митровица, 2022.

7. Благојевић, А., Благојевић, С: Миљковачке воденице, Лепа села, лепо копне, Ниш-Нови Сад, Прометеј, 2023.

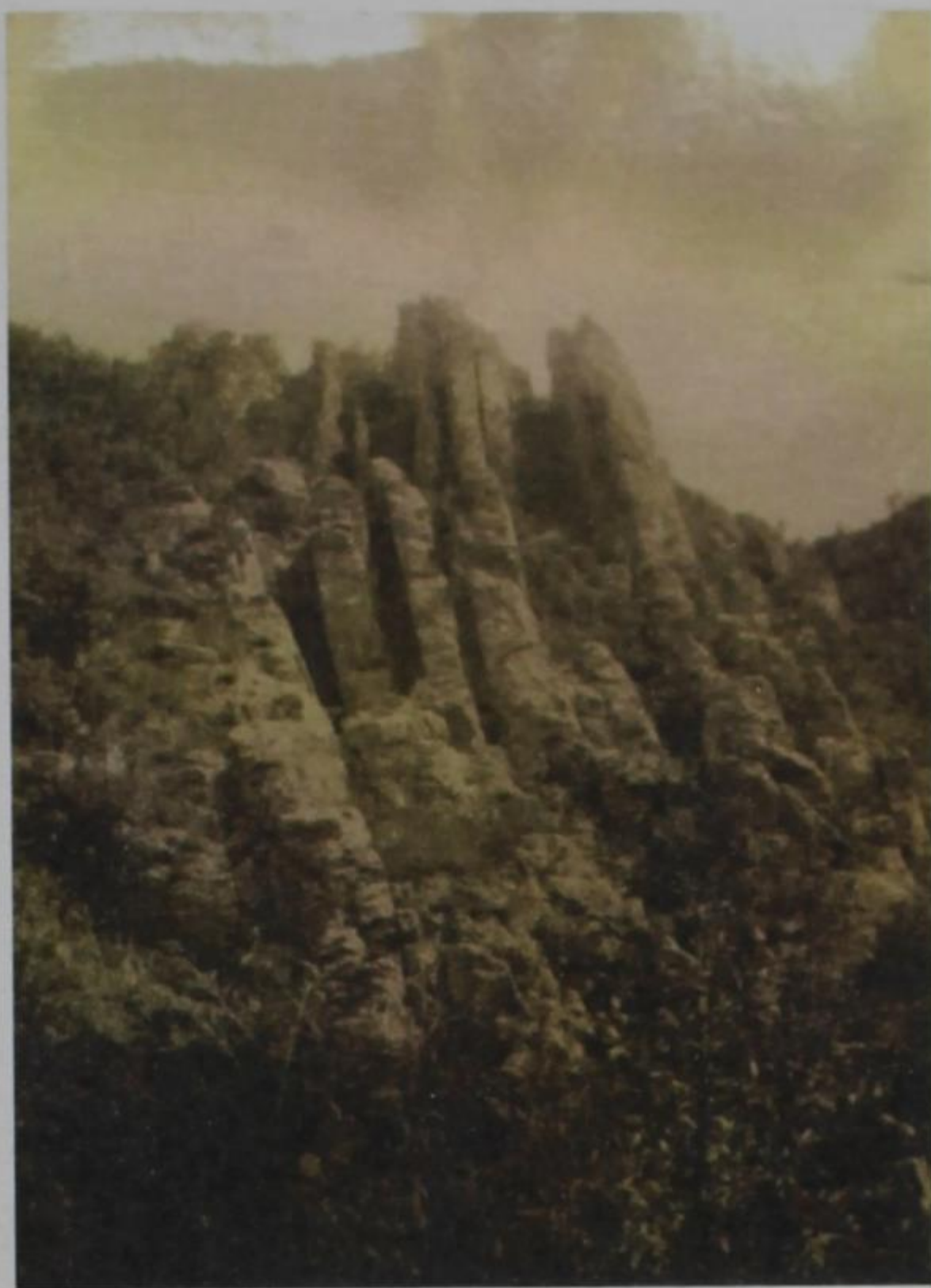
8. Вавић Грос, З.: Топоними су чувари нашег језика, Прометеј, Нови Сад, 2014.

9. Васић, М., Зиројевић, О., Стојановски, А.: Попис Нишког кадилука из 1498. године, Споменик СХХХI, Одељење историјских наука 7, Београд, 1992.

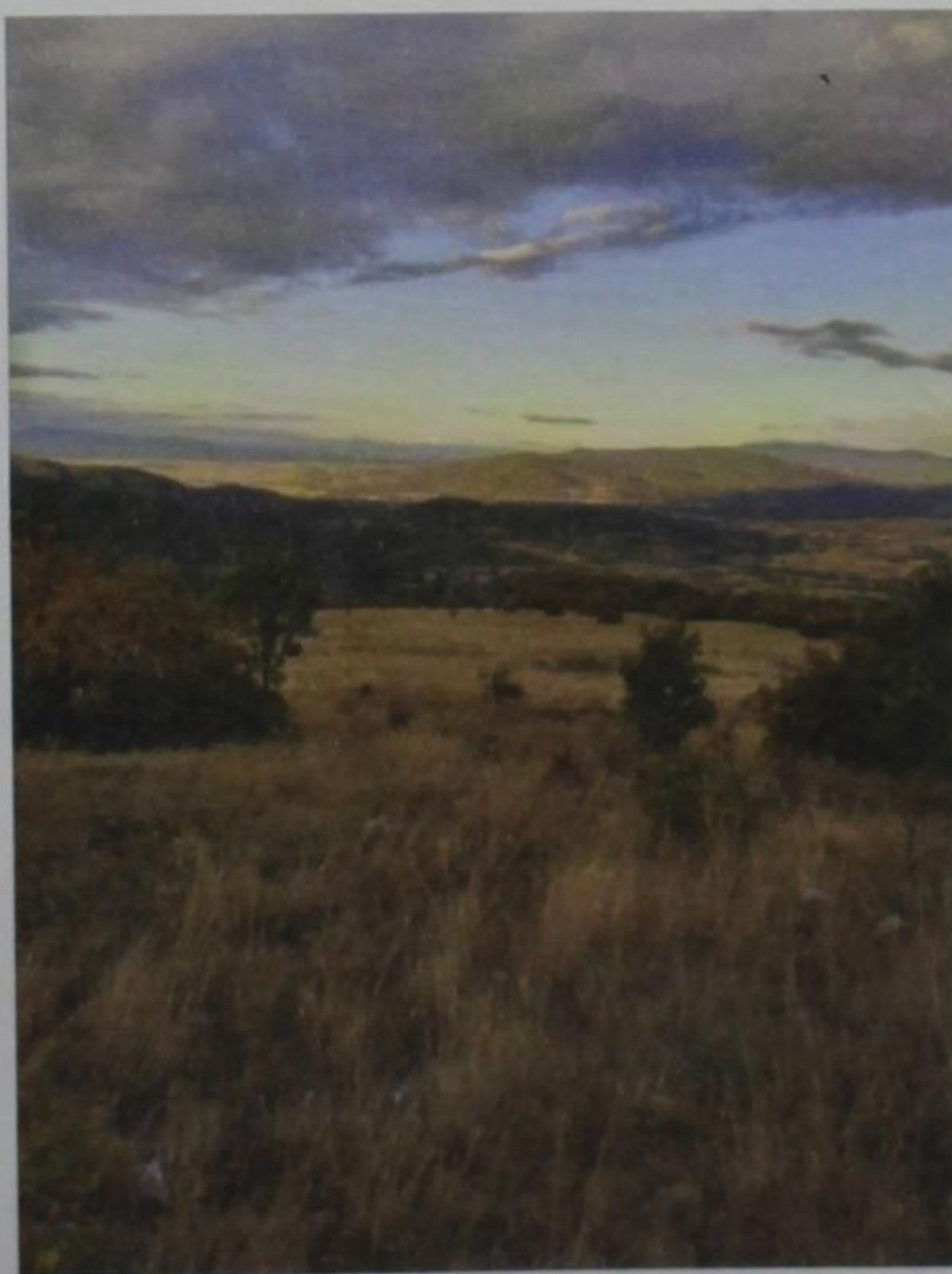
10. Попис пољопривреде 2023. године, Републички завод за статистику, Београд, 2024.

11. Служба за катастар некретнина Ниш, катастраска општина Миљковац

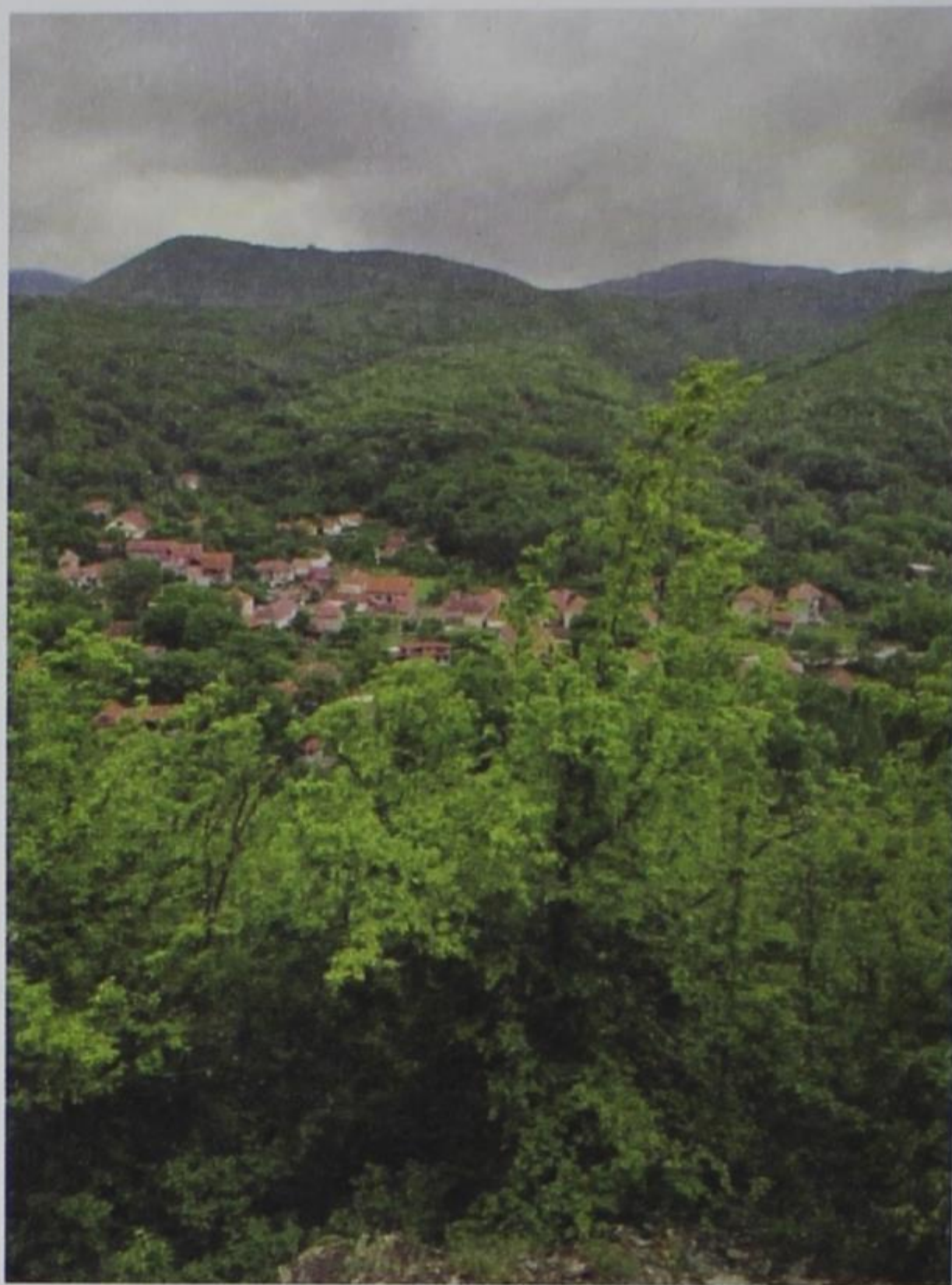
12. Историјски архив Ниш, 1. 4-83, НОО Миљковац

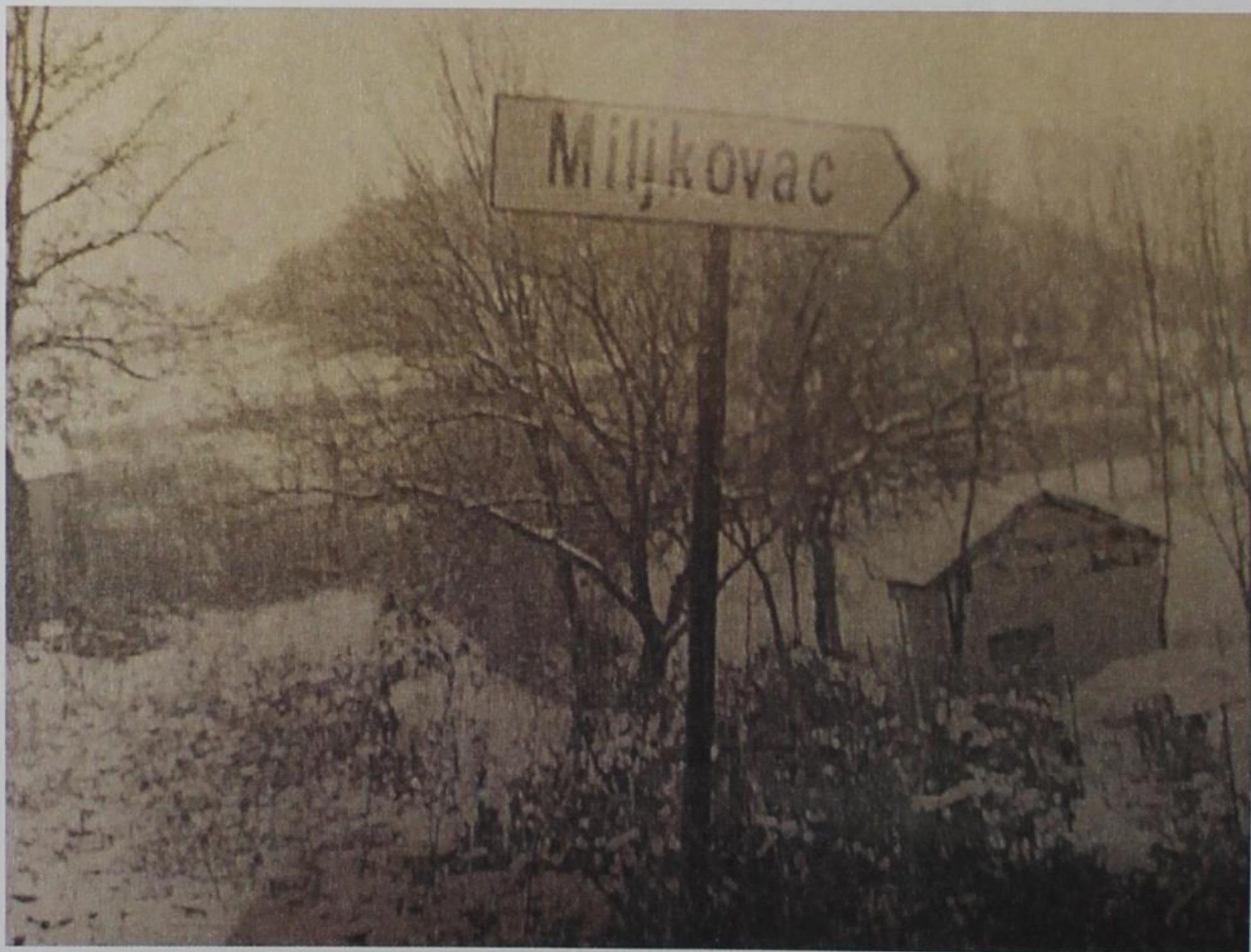
„Сатови“, геоморфолошки феномен у Миљковачко-крављанској клисури

Део атара села Миљковца

Поглед са брда Страже на брдо Рудину

Саобраћајни знак обавештења на улазу у Миљковац

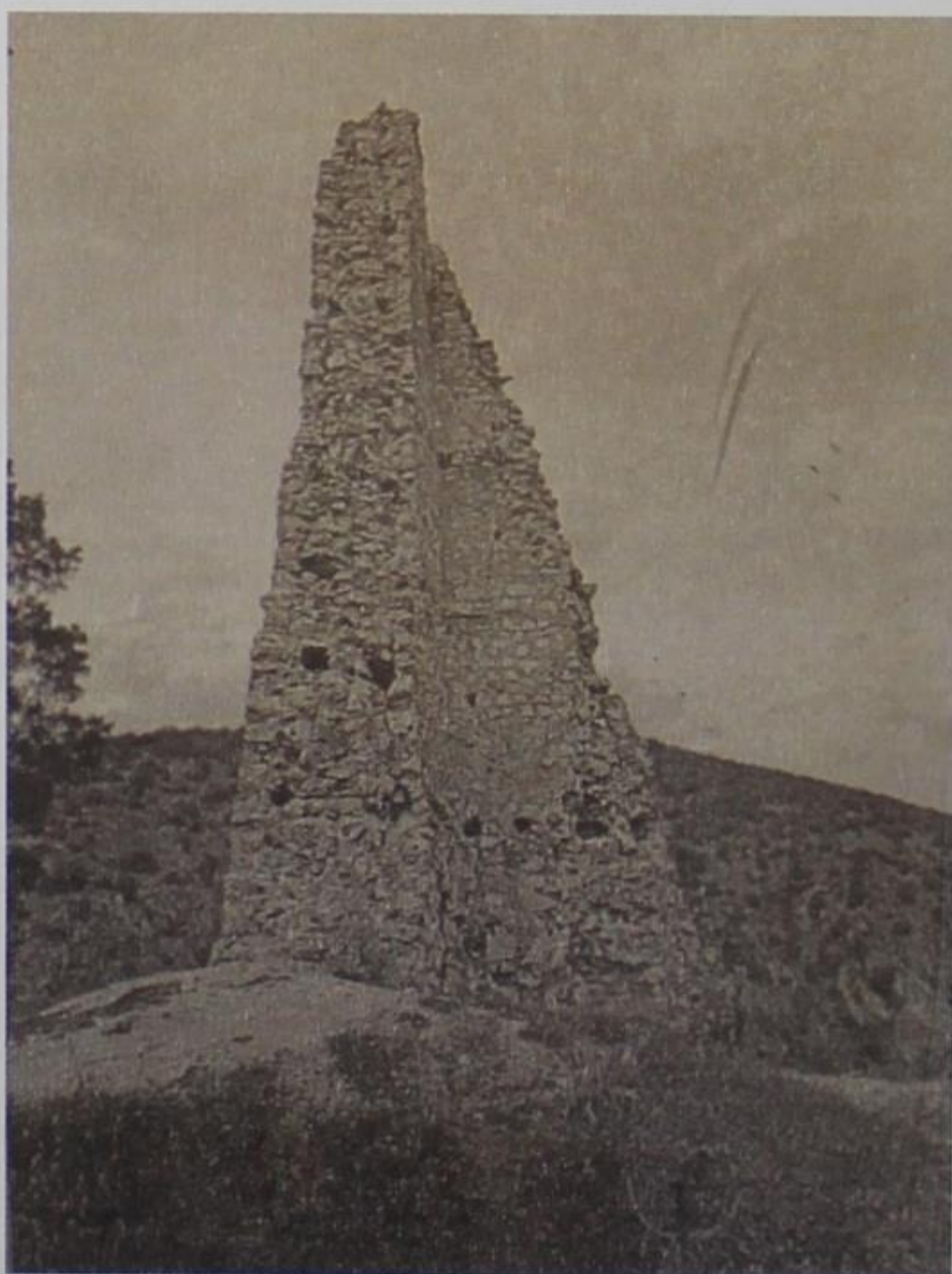
Поглед на брдо Шљубу

Викенд насеље „Шљуба“

Некада је свако домаћинство у селу имало по пар волова, или крава. Краве су биле музаре и вучна снага. Данас у целом селу само једно домаћинство чува две краве музаре

„Кула“ – остаци средњовековног града „Железника“

ИЗ АРХИВЕ

Ђура Стевановић**ЈУГОСЛОВЕНСКО СЕЛО И СЕЉАШТВО У ПРОМЕНАМА¹**

До другог светског рата Југославија је било аграрно, традиционално друштво. Преко 80% становништва је живело на селу аутархичним, оскудним и традиционалним начином живота. Цео сељаков свет био је сведен на његов посед, газдинство и породицу, село у коме живи и цркву која је оличавала бога и усмеравала његов духовни живот.

После другог светског рата, под утицајем универзалних светских процеса модернизације, као и нове визије друштва, коју је наметнула успешно изведена револуција, наступиле су крупне, али по свом садржају и последицама противуречне промене на нашем селу. Наша наука, до сада није посветила дужну пажњу тим променама и стога нисмо имали, нити данас имамо ваљану и научно утемељену стратегију руралног развоја. Као и друштвена заједница, и наука је село углавном третирао као привредни ресурс, а не као комплексну људску заједницу.

Данас, када наше друштво трага за новим идентитетом, за новом парадигмом друштвеног развоја, када жели да изгради другачији однос према селу и пољопривреди социологија села добија изузетан значај. Она својим целовитим приступом селу, са привредног и социокултурног становишта, може умногоме да допринесе да се превазиђу досадашња парцијална и једнострана гледања на село и пољопривреду и заснују нова концепција такозваног интегралног руралног развоја. Верујем да овај наш међународни скуп, који је посвећен променама у балканском селу и регионалном руралном развоју, представља почетак трајног, систематичног и сериознијег научног истраживања нашег села и пољопривреде.

Полазећи од тога, да је село комплексна социјална заједница, ради целовитог сагледавања промена у друштвеном бићу нашег села, у реферату пратимо и анализирамо:

1. Процес индустријализације пољопривреде у Југославији и њене економске последице;
2. Миграционе токове село-град и њихове последице;
3. Промене у структури сеоске породице и породичним односима;
4. Промене у систему вредности и животним аспирацијама сеоског становништва.

¹ Рад објављен у Зборнику радова „Балканско село у променама и регионални развој“ са Првог међународног научног скупа „Власински сусрети '95“, Београд, 1997, стр. 11-17.

1. Индустријализација пољопривреде и њене економске последице

Након ослобођења, посебно у последње три деценије нашу пољопривреду је захватила снажна индустријализација. У друштвеном сектору пољопривреде примењују се најсавременији техничко-технолошки поступци у сетви, жетви и преради пољопривредних производа, што се постепено шири и на приватни сектор пољопривреде. Човек у све већој мери управља факторима производње и, захваљујући томе, постиже високе приносе. Фундаменталним истраживањима су створене нове сорте биљака високог генетског потенцијала, нове расе стоке и нова технологија. Поменимо само неке: жито са кратким стабљикама, а великим класом, хибридни кукуруз, хербициди, хемијски регулатори раста, течна минерална ђубрива, снажни трактори, многе самоходне машине, аутоматске берачице, електрична муза крава, хибридне свиње, дубоко замрзавање сперме животиња, потпуно аутоматизовање линија за храњење, велике штале, итд. Поред комбината и на сељачком газдинству продиру модерна средства рада и технологија која потицкује архаична, традиционална и примитивна средства и методе у обради земље и пољопривредној производњи уопште.

Не изричући смртну пресуду породичном газдинству ако је већ ушла у њега индустријализација га чини динамичнијим и финансијски јачим.

Један је правац промена на индустријализованим, а друга на неиндустријализованим газдинствима у економији газдинстава.

Индустријализована газдинства повећавају робност, специјализују се, имају тржишну оријентацију, рационалну организацију производње, другчије ставове о будућности пољопривреде. Такође индустријализована газдинства имају више земље, капитала и знања, укратко – много више снаге (моћи) од традиционалних газдинстава.

„Традиционални“ индустријализовани пољопривредници су углавном граничне групације у нашем сеоском друштву и прети им постепено пропадање, и наша истраживања показују да та газдинства немају будућност.

Под утицајем индустријализације пољопривреде највеће се промене дешавају у структури рада и послова: смањује се учешће ручног рада, а повећава машинског, смањује учешће неквалификованих и полуквалификованих радника, а повећава учешће квалификованог, средње и високо стручног кадра. Пољопривредни радници у агрокомбинатима више не припадају традиционалној дефиницији пољопривредника, већ све више попримају одлике индустријског радника.

Под утицајем индустријализације друштва и пољопривреде почетком шездесетих година на село снажно продиру робно-новчани односи. То доводи

до тога да се мења однос новчаног и натуралног дела у дохотку сеоског домаћинства. Уз то се повећава и укупан приход домаћинства као и куповна моћ сеоског становништва, која је настала као резултат повећаног укупног дохотка, нарочито његовог новчаног дела.

Индивидуални произвођачи мењају и структуру своје личне потрошње. Смањује се удео натуралне потрошње у њиховој укупној личној потрошњи, долази до пораста новчаних издатака, пре свега за индустријске производе, а затим и за неке прехранбене. То је процес трансформације традиционалне и претежно натурално-потрошачке пољопривреде у индустријализовану и комерцијализовану, што узрокује стварање нових навика и склоности у потрошњи, које су карактеристичне за градско становништво. Циљ привредне делатности све више постаје задовољавање потреба. Склоности за бржом ефективношћу привређивања и побољшања квалитета живота престају да буду алтернативни и почињу да се узајамно употпуњавају. Функција прихода у пољопривредној производњи, као и рада и зараде, јесте равномеран степен боље снабдевености домаћинства разним уређајима, што омогућује да живот буде знатно лакши и бољи. Тешко је претпоставити да ће пољопривредници искључиво подизати продуктивност пољопривредне производње, а да не побољшају своје животне услове.

Један од показатеља огромних социјалних промена у начину живота сељака, захваљујући индустријализацији пољопривреде, представља и повећање куповне способности сељаштва. Подаци о истраживању породичних буџета показују да се разлике између сељака и индустријских радника постепено бришу, не само на нивоу прихода, већ и према структури њиховог коришћења, као и начину одевања, становања и исхране.

2. Миграције и социјална покретљивост сеоског становништва

Послератно југословенско друштво карактеришу снажна миграциона кретања и изузетна социјална покретљивост становништва.

Предратна неразвијена привреда, у којој доминантно место има пољопривреда, условљавала је одређени размештај становништва. У таквој, углавном натуралној привреди, највећи део становништва је сконцентрисан у руралним зонама, односно у селима. Становништво је везано за земљу и пољопривредну производњу која му је и једини извор прихода. Предратно стање означава и висок аграрнодемографски притисак на земљу; јако ниска продуктивност и уопште узевши, веома тешки услови живота у пољопривреди и на селу.

Послератни научно-технолошки прогрес уопште, а посебно индустријализација друштва и пољопривреде изазвали су масовни бег са села у град. У селу су остајали они људи који су физички, психички и економски били осуђени да остану. Реч је о радикалним променама у начину мишљења у селу, о појави коју академик Радомир Лукић назива цивилизацијском револуцијом на селу.

Због историјских специфичности деаграризација се у нас, више него другде, појављује у веома широкој лепези облика који се могу разликовати по степену „облепљености“ пољопривредника од земље.

Ослободилачким ратом и социјалистичком револуцијом, традиционални сеоски живот је „избачен“ из „зглобова“ свуда, а посебно у нашем најаграрнијем планинском подручју. Даље, у армији је након рата остало доста сељака. Они су послужили као прва база за прихватање рођака са села, пријатеља и суседа који су тражили посао. У обнови и изградњи земље организоване су масовне радне акције у којима учествује омладина и радно способно становништво. На њима се бројни млади људи оспособљавају за разне врсте занимања и потом запошљава изван села. Они уједно шире сазнања о новом начину живота и његовим предностима.

Миграције из села у град посебно потенцирају предности сталног запошљавања и радног односа које нуде индустрија и друге непољопривредне делатности. Из радног односа произилазе социјално и пензионо осигурање, дечји додатак, те други облици економске и социјалне сигурности (могућност добијања кредита, стални прилив новчаног дохотка, повољнији политички статус). Сељак је опет под великим обавезама, притиснут је спољним облицима организовања (колективизација), он нема материјалне и социјалне предности радног односа, а у односу на друге неповољнији му је политички положај. Разлика је, дакле, велика. Средишња предност младога социјалистичког друштва које настоји да брзо изиђе из заосталости, које жели да превлада своју аграрну привреду – помера се према индустрији. На то се ставља и идеолошки акценат-радничка класа је водећа снага друштва. Циљ сеоских миграната се мења и он сада гласи: добити стално запослење изван газдинства. Стога између предратних напуштања газдинства и послератне деаграризације постоји наглашен дисконтинуитет.

Модернизација саобраћаја, локални или регионални развој пољопривредних функција на сеоском простору (децентрализација индустрије, развој туризма и локалитета за одмор и разоноду, стављање заштите човекове околине у први план, као што је случај приликом стварања националних паркова и резервата и др.) и технички прогрес уопште – омогућио је индустријску и непољопривредну дисперзију у сеоске просторе, због чега у нас

много пољопривредници који прелазе у друге делатности остају у селу, на свом поседу. Сељчко газдинство, ма како било мало, представља некакву егзинстенцијалну базу. Оно је сељаково економско тло под ногама. Веома је мало људи који данас живе у селу, а да немају своју земљу. Дакле, у нас нема оне маргиналне сељачке текуће масе надничара, на политичара, пролетера, те „људске прашине“ коју производи аграрни капитализам, која је мобилна и неретко остварива на сваку спољну понуду рада, која се лако може „сабити“ у градске „магазине“ резервне армије рада.

У послератном периоду у Југославији је непресстана тенденција смањења становништва у сеоским насељима на рачун повећања становништва у мешовитим, посебно градским насељима. Доминантни токови миграција пољопривредног, односно сеоског становништва били су готово искључиво на релацији село-град. Велики део становништва са села преселио се у индустријске и административно-политичке центре, посебно у веће градове. То илустративно показује и податак да се удео становништва у градским насељима повећао од 21 одсто 1948. године на 51 одсто у 1991. години.

Показатељи о директном трансферу пољопривредног становништва у друге делатности, које су, смештене изван сеоских подручја, најбоље потврђују тенденције у кретању сеоског, односно пољопривредног становништва.

Као резултат миграције село-град а и смањења природног прираштаја дошло је до изузетно високог опадања пољопривредног становништва по укупном броју, и по уделу у укупном становништву Југославије.

Према резултатима пописа, пољопривредно становништво је 1948. године чинило 68%; 1953. године 61 одсто; 1961. године 17 одсто укупног становништва. У апсолутним износима пољопривредног становништва је 1961. године било 9.157.597 лица. 1971. године 7.843.986 лица, а 1981. године око 5.000.000.

Поред одласка сеоског становништва са газдинства из села у град у читавом послератном периоду код нас је присутан и други облик миграција – запошљавање привредно активних лица ван газдинства али уз становање на селу и држање свог газдинства. Сеоска мешовита газдинства су управо последица овог типа миграције. Овај вид миграције пољопривредног становништва масовно се јавља одмах по ослобођењу земље 1945. године. То свакако не значи да тога није било раније, пре рата, али као ретка појава, углавном око већих градова.

Појава масовног запошљавања пољопривредника ван газдинства, уз остајање на њему, узрокована је низом фактора а пре свега економским и психолошким. Економски моменти су свакако значајнији фактор задржавања на газдинству. Запошљавање ван газдинства, уз остајање на њему, омогућава

да се и радом у пољопривреди на газдинству формира допунски доходак. Највећи број стално запослених са газдинства је без квалификација и њихови лични дохоци су релативно ниски да би могли да поднесу целокупне трошкове живота у граду. Нерентабилно тржиште пољопривредних производа је у протеклом периоду такође знатно доприносило чвршћем везивању пољопривредника за пољопривреду на газдинству, односно за само газдинство. Томе је доприносио и дефицит прехранбених производа, посебно хлеб и масноће. У таквим околностима газдинство представља увек сталан и сигуран извор потребних пољопривредних производа за исхрану.

Иако су економски моменти доминантан фактор задржавања на газдинству, не би смели, да се подцене ни психолошки мотиви. У неким регионима код сеоског становништва је јако изражена тежња да се по сваку цену задржи кућа и посед предака не само због њихове економске вредности него и због психолошке вредности за њих.

3. Промене у структури сеоске породице у породичним односима

Данашња породица је „нека врста социјалне рушевине, која сав свој шарм дугује старој социјалној архитектури на коју подсећа“, каже Henry Mendras. И зато он не говори о „породици, него само о домаћинској групи састављеној од људи који, према старој изреци, живе око истог лонца, и око исте ватре, о истом хлебу и истом вину“.

У послератном периоду величина пољопривредне породице је смањен, али је сеоска породица била и остала већа од градске. Слично, сеоска пољопривредна породица је већа од сеоске непољопривредне породице.

У данашње време на селу најраспрострањенији је тип породице од два покољења – родитеља и деце. Тај тип породице је заменио раније нераздвојиву породицу у којој су упоредо са супрузима и њиховом децом живели, и родитељи супруга. Такве породице постоје и сада, али је њихов однос према броју породица у којима живи супрузи и деца, релативно мали.

Незнатан удео сада чине породице које се састоје од супруга и њихове браће и сестара. Данас тај тип породице одумире, зато што је индустријализација пољопривреде отклонила узроке који су присиљавали домаћинство да задржавају у породици браћу и сестре у својству додатне (помоћне) радне снаге.

Одређене промене су се десиле и у погледу бројности породице (броја чланова). Уочавају се тенденције и њеног смањења. Последњих година дошло је до уситњавања великих породица, јер се одрасла деца одвајају од породице родитеља и граде сопствене породице.

Унутрашње структуралне трансформације у сеоској породици утицале су и на њену интеграцију. Објективно се мења степен породичне интеграције процесом дељења активности чланова породице. Степен интеграције зависи од таквих фактора као што су тип пољопривредне делатности који је уобичајен, стање у породичном животном циклусу и степен расељавања који постоји у посматраним подручјима. Корелација са овим последњим факторима указује да су промене у степену интеграције породице последице спољних промена које утичу на сеоски живот, а овакве промене у степену породичне интеграције ће преовладати у различитим деловима земље, зависно у којој мери су се технолошке и демографске промене манифестовале. Интеграција породице директно је повезана са степеном поделе рада у њој. У традиционалној породици улога чланова породице је одређивана према полу и старости. Улога жена, мушкараца, улога млађе и зрелије деце, а исто тако и старијих чланова породице је разграничена традиционалним нормативним прописом. Данас је приметно да је улога чланова породице више базирана на функционалним потребама породице, а мање на критеријуму који је дефинисан традицијом или биолошким околностима.

У индустријализованим газдинствима улога деце у процесу је знатно ограничена у односу на оно што су радили њихови вршњаци генерацију раније. Док се улога мушкараца није битно променила, дотле је улога жене у сеоској породици подвргнута значајним променама. Чак у огромном броју пољопривредних породица, велики део напорних послова традиционално везаних за бригу о породици и дому, елиминисан је применом модерних помагала, и предмета за домаћинство. Међутим, то не значи да је умањен значај сеоске домаћице, или да јој је постало лакше. Управо онолико колико је улога домаћице у граду везана за промену технологије, толико се улога сеоске домаћице проширила.

Ово укључује већи утрошак времена и напора у решавању друштвених и других проблема чланова породице. Оне су много више укључене у непољопривредне активности и чак много уносније запошљавање ван пољопривредног газдинства. Улога је у великој мери слична оној коју имају домаћице у граду. Важност ове улоге у целокупној сеоској економији се можда најбоље одражава у Абеловој (Abell) студији у којој се показује да је обим пољопривредне производње већи на пољопривредним газдинствима на којима раде ожењени мушкарци, а најнижи на газдинствима где нема одраслих жена.

Мада се улога мушкараца на селу није променила у истој мери као улога жене, резултати показују да је он мање доминантна фигура у породици него што су били његови претходници, генерацију раније. Дугорочни тренд који се

јавља у урбанизованијем типу породице јесте опадање мушке доминације. Резултати истраживања указују, међутим, да је очева контрола карактеристичнија за сеоске него за градске породице. Функција старешине породице на селу је много наглашенија од оне коју има њен парњак у граду, а то значи да је он најутицајнији члан породице када се доносе све важније животне одлуке а посебно оне које се односе на вођење пољопривредног газдинства.

Ево шта показују резултати нашег истраживања о утицају индустријализације пољопривреде на одлучивање у сеоској породици.

Приметан је утицај нивоа индустријализације газдинстава на одлучивање о пољопривредним питањима. У готово сваком другом индустријализованом газдинству (43 одсто), а тек у сваком четвртом неиндустријализованом, доминира мушкарац. Утицај жена је незнатан, јачи је у неиндустријализованим газдинствима него у индустријализованим. У сваком седмом индустријализованом и у процесу индустријализације и у сваком шеснаестом неиндустријализованом, муж и жена доносе заједничку одлуку.

Каква је тенденција зависно од типа газдинства (пољопривредно, мешовито)?

У чисто пољопривредним индустријализованим газдинствима већи је утицај мушкараца (61 одсто) у односу на мешовита из исте групе (23 одсто), као и у процесу индустријализације – у чистом (61 одсто) а у мешовитом (37 одсто). Готово да нема одлучивања само жена у чистим газдинствима, а у мешовитим је једва приметно.

Заједнички се одлучује у чистим индустријализованим – 18 одсто, у процесу индустријализације – 16 одсто, у зачетку индустријализације – 11 одсто, неиндустријализованих – 8 одсто. Приметна је тенденција: што је нижи ниво индустријализације, мање је заједничког одлучивања.

Подаци анализирани према делатности домаћина – да ли ради на пољопривредном газдинству или је у радном односу показују да у одлучивању о пољопривредним питањима нема промена у односу на глобалну тенденцију. Занимљиво је да је јача улога мужа ако је домаћин у радном односу, у поређењу са газдинствима чији је домаћин пољопривредник.

У групи индустријализованих газдинстава, мушкарци имају доминантну улогу у одлучивању када је домаћин пољопривредник (45 одсто), у радном односу (63 одсто), у процесу индустријализације из прве групе 51 одсто, а у другој групи 61 одсто, у зачетку индустријализације код прве групе 67 одсто, а код друге 79 одсто, и код индустријализованих газдинстава где је домаћин пољопривредник 27 одсто и 51 одсто када је домаћин у радном односу.

4. Промене у систему вредности и животним аспирацијама сеоског становништва

Послератна цивилизацијска револуција на селу радикално је изменила систем вредности и животне аспирације сеоског становништва. Она је изменила не само сељакову слику света него, пре свега, његов став према свету, његову филозофију, његове вредности, његов морал, његов животни пут. Цивилизацијска информација није само показала сељаку како други живе лако, удобно, без много рада, слободно, него је срушила и главну друштвену баријеру која му је пречила да и сам дотле дође – веровање да је то тако одређено, да друкчије не може да буде, да он то не може и нема право да достигне. Социјалистичка револуција у нас, која је прогласила једнакост и ставила сељаку у изглед и град и индустрију, па га у почетку чак и терала тамо и силом – свакако је снажно допринела томе.

Сељакове вредности су сасвим измењене: то није више стрпљив рад у својој кући, обезбеђивање одговарајућег минимума довољног за опстанак, али не и много преко тога, велика породица, миран живот у породици, са сунцем и мразом, земљом и водом, стоком и усевима. Основна вредност је постала градска, цивилизацијска слобода, благостање материјално, широк живот, кретање у непознатом свету. Заваравају се они који мисле чисто економистички: није основна вредност цивилизованом сељаку у нас богатство, ма колико оно била значајна вредност – него лагодан живот у градској средини, уз располагање материјалним удобностима, а не уз поседовање новца као капитала. И богат сељак оставља село, кућу, често жену и децу, и иде у Европу али и даље, у ту сврху.

Љубав „за своју земљу“ карактеристика је сељака. Земља је хранилац људског рода па чак и посвећена као мајка божица. Сви сељаци воле своју земљу (они који је не воле су изузеци и тиме показују неприродне осећаје супротне претпостављеној природи). Наравно, различит је степен показатеља љубави за земљи у различитим друштвима и то са правне, економске тачке, а разне су и специјалне везе које спајају пољопривредника и његову земљу.

Налазимо сељаке заљубљене у своју земљу, али и земљу којој управо највише недостаје љубав сељака. Сељаци су спремни да плате за сваку парцелу економски неразумну цену. Шта друго на то може да се одговори осим да пољопривредник који то жели да буде мора – да повећа свој посед ако жели да преживи, тј. да следи захтеве индустријализације пољопривреде и тржишта: производити више и по нижим ценама. Он тако мора, јер му то намеће глобално друштво.

Љубав за земљу може да поприми сентименталне форме привржености некој одређеној земљи, нарочито оној дедовској, коју су обрађивале генерације и која симболизује породични континуитет. То је друга битна вредност, будући да су домаћинска група и средство две кључне институције сељачког друштва.

Јака жеља за модернизацијом, као што се види по увођењу пољопривредне механизације, продуктивности, олакшицама породичног транспорта итд. треба да потврди претпоставку да је технолошки напредак, у ставри аспирација сеоског становништва.

Аспирација људи са села или аспирације за њих, као фактор који је важан за индустријализацију пољопривреде, мора да буде једно од могућих подручја непрекидног интересовања економиста, социолога, оних који се баве образовањем и свих оних који теже да схвате или да потпомогну економске и друштвене промене на селу. Снажна жеља за модернизацијом несумњиво се испољава код многих пољопривредника.

Добро здравље је опште цењена вредност и у селу и код радника друштвених газдинстава. За пољопривредне раднике најважније задовољство у животу је добро здравље (у 82 одсто код ручног рада, 84 одсто код машинског и слично код осталог рада), потом хармоничан породични живот (42 одсто ручни, 44 одсто машински, 49 одсто остали рад, чиста савест (16 одсто ручни, 15 одсто машински, исто толико остали рад). Пријатвљство и љубав (9 одсто машински, 10 одсто ручни и 14 одсто остали рад), зарађивање новца (13 одсто ручни, 12 одсто остали рад).

Појава болести често доводи до искључивања човека из сеоске заједнице. Испољавање болести код неке девојке смањују њене шансе за удају. Ипак, иако здравље представља велику вредност, сељаци веома мало пажње и бриге посвећују његовом одржавању. Недовољно посвећивање пажње становника села здрављу и одмору, последица је њиховог начина живота.

Поред рада и поседовања, у селу се високо цени морална особина штедљивост. Врлина штедљивости огледа се у виду штедње новца и штедње употребних предмета. Штедња новца путем сакупљања или ситематског одвајања новаца има рационалне основе: одваја се за одређене циљеве и издатке. После једних издатака планирају се други и тако се увећава својина плански, систематски. Од новца се тешко одваја – троши се после дугог размишљања. Уз то се одржава равнотежа домаћег буџета, обрачунавање издатака, предвиђање прихода и планирање нових, мањих и већих издатака. Планирање инвестиција доследно се реализују.

У традиционалном сељачком животу материјални интереси су концентрисани на имовину, а утолико и новац има карактер породичног

власништва и не може се употребити непосредно у потрошне сврхе. Потрошња није сама себи циљ, она је тек средство, а живот се ставља у функцију имовине као такве. Одатле у традиционалном селу влада „власничка психологија“.

Под утицајем индустријализације пољопривреде, чим егзистенција сељака постане претежно зависна од робноновчаног тржишта, јавља се нагла промена система вредности и ставова. Пре свега, и у сеоској се средини афирмише индивидуализам. Попушта социјална контрола патријархалне породице, суседства, села, а широко се попримају вредности и ставови глобалног друштва и урбаних средина. Све то води и промени социопсихолошких особина сељаштва.

Да закључимо речима академика, Радомира Лукића: „Том речи се хоће рећи да се револуција на нашем селу састоји у томе што је цивилизација ушла на село“, каже Радомир Лукић. При том се цивилизација подразумева у једном посебном смислу, у смислу културе, али културе посебне врсте. Под цивилизацијом се наиме, овде подразумева култура уже врсте, први степен културе, грубе, материјалистичке у рђавом смислу речи управо такав степен који се и јавља у оваквим историјским приликама: кад једно примитивно, затворено друштво нагло дође у додир с високо развијеним културним друштвом и на брзину прима од његове културе само оно што највише упада у очи и што је јефтиније у њој. Таква култура није природно израсла из услова и структуре тога сељачког друштва – она је у њега убачена са стране и постоји снажан несклад између ње и свега осталог у друштву што уноси велике поремећаје у функционисање друштва и у целокупан живот. Битна црта такве културе, односно цивилизације, састоји се у томе да сељак који је њоме захваћен, почиње да снажно презире себе и свој начин живота, да одбацује све своје вредности, да се стиди себе и што пре жели да се свим силама којима располаже, изедначи са културним светом с којим је дошао у додир. И, наравно, да се изједначи с оним што се у њега види споља: с одевањем, говором, понашањем, знацима материјалног благостања“.

КЊИЖЕВНОСТ НА НАШИНСКОМ

Негослава Станојевић**ЦЕЛ ЖИВОТ**

Дизај се, за кво си се успал, овце ни се разблејале,
жене пред куће чекају, њине ти овце већем искарале,
па право у Лепи пребој на пашу да ји тераш
и не вртај се отуд докле не почне да се стамњуе.
Таман за мужу да си ји овдека докарал.

Дизај се, сланце искочило, а ти се по црге развукујеш,
башта ене спремио рало, ти пред краве да настојуеш,
Ливађе да поорете, царевицу да посејете,
Ако мож д-има сас кво свиње д-изранимо,
а и нас, ако затребе, жице ако ни зимус нестане.

Дизај се, торбицу на рамо и с башту на циглану д-идете,
за половин дневницу киримџија д-учиш да будеш, изедем те.
Подогодине и ти цигле има ко големи да сечеш,
целу дневницу да зарађуеш, земњу да купуемо,
видиш и сам, од овуј сиротињу не мож се изранимо.

Дизај се, муж си бре неси више дете, другари ти одмицају.
Долеко је Лесковац, табани до там има ви отицају.
Ако си јучер ваздандан сецал, ако ти се коске разврзале.
Па запни там, молим ти се, саг си ти газда у кућу.
Нема га јадан башта више да повуче наместо теб.

Дизам се, дете д-опрајим, мати да му не завија,
у цигле да га водим како ме башта мене водеше, завалија.
За половин дневницу ће учи да и оно буде циглар,
докле ми мене за целу дневницу грбина пуца,
и за његов дел да се приватим, ако оно не мож стигне.

Дизам се, дете ме чека, ене,
у цигле да га пратим, мене ме стегло у слабине.
Викају доктури, ти си сас цигле завршил.
Не од болеж, од муку овуј би ровал,
ал не смејем, дете жалостивно па да не види.

Дизај се, пода крушку да седимо.
Ракију испекомо, вршници на поседак да ти окамо,
да ни причате како је у вашо време било
и како сте се мучили повише него ми,
работејећи и пешки идејећи за на воз, за у печалбу.

Душа оће, из овија час би се дигал
па не би ни легал више по тој.
Дигал би се, низ басамаци на двор да се спуштим,
из бунар ладну водицу да се напијем, очи д-измијем.
Дигал би се, све би дал да могу.
Дигал би се,
ал се не могу, муко, не могу се дигнем
никад више.

Речник:

Дизати се - устајати, будити се
Стамнити се - смрачити се
Црге - черге, постељина
Настојувати - водити краве, управљати њима током орања
Царевица - кукуруз
Жице - деминутив од жито
Киримџија - циглар
Завалија - јадан
Башта - отац
Грбина - леђа
Ровати - плакати
Вршници - генерацијски другови
Басамаци - степенице

Драган Величковић

ПЕСМЕ НА ДИЈАЛЕКТУ

НЕЋЕ МЕ И ТОЛ'КО

Јутрос има што да видим, одма ми пресело
Нигде ми ги нема кримке, нешто ги однело.
Из бунар да црпнем воду, кофа ми пропаде
кад такој ми крене јутро, тешко да ће буде вајде.

Ај' до подрум диго буре, ће се скапу дуге
зунзари се разлетели и некакве преперуге.
И, не ми је што ме апу, што не могу да оратим
него, стра' ме немој бурму, грешком да ократим.

Ал' ђавола, овде треба чук од пола кило
Кво ћу ја са три ексера, колко се је накривило.
Можда ако запнем јако, претуцам си прсти
да се човек с леву руку од муку прекрсти.

Вртим се и уступкујем, никако да се оправим
три пут поодим и врћам се, па нешто забравим.
Чарапе ги нигде нема, једна тебет, друга с шаре
таман дођем до капију, забравија сам цигаре.

С'д овде ми беше капа и тек нема гу, нестаде,
к'о да гу изеде нешто, к'о у земљу да пропаде.
Одим к'о бос по стрнику, ноге це расплету
Све до подне само идем, од штету на штету

Дал' ме жене урочише ил' фалинка куде мене
скаменило се и тол'ко, ма ни макац да ме крене.
Рекнем нећу се нервирам, не це мучим, ћу баталим
и ја ћу ги све четири, па це правим, несмо знали.

Ил' ћу чекам да ме пуште, можда ме баталу
Мож' ће кажу, дизај руке, нема вајда од будалу!

ЈЕДВА ЧЕКАМ ВРШАЛИЦУ

Једва чекам кад ће лето, да се слуцкам по сокаци
од полог да краднем јајца и преплићам т'нки краци.
Да зинат не зобем црешње но намерно кршим грањке
По цел дан скакутке ватам и на мозак прајм игранке.

Кад се ожњу прве њиве чим све бурјан умрљави
Накостреше се стрнике, ми лундзамо ко брљави.
По купине с ноге босе, расчокљани модри прсти,
не мож ни опере мајка, с обедве се руке крсти.

Ал највиш се зарадујем, ко пред кацу осатница
кад привикав доњомалци, те гу иде вршалица!
Тад сви трком низ утрину, на Рогљину узбрдицу
Куј ће први да гу пипне, туј прашњиву зујалицу

Куј под точак, куј на трап, брига ли ни за врућину
Под груди се све растропа ће згаснемо од милину.
Тракториста качкет сује, ни стрине не запоставља
ај рипајте, и држ те се, да ви после не преправљам.

Двор се чури од прашину, нигде стожер ни говеда
Призбере се пола село, млатив с виле, куј ће гледа
Вршалица само стењка, врљав сноплје, каиш јецка
Џакови се тркаљају, лети плева, слан зној пецка.

А кад здене се камара, рипам, облак ћу прелетим
тек оврло жито чватам, док млад лебац не осетим.
Па чепрљим, па се мувам, ко кокошке кад се гњезде,
Под ведро се небо успим и од стог си бројим звезде.

ГРОЈЗЕ МИ УЗРЕЛО

Еве, идем из печалбу, гројзе ми узрело
Керови ме по пут лају, у брдо ми село.
Куфер ми је отежао, у раме се утиснуо
Класје од кукуруз покрај пут виснуло.
Дочека ме добра жена, домаћица права
Њојно се не арчи лако, дом ми одржава,
Погачу испекла врућу, приставила тавче
Вино бело о'ладила и турила на асталче.

Поседемо већ је доцкан, деца задремала
Ми се малко почувамо јер се задевала,
С'мо на наш балкон, гасарче још светли
Да дремнемо мрвка, с'д ће први петли.
Трасну цезва, тропну тацна, она већ устала
Погледа кроз прозор, ситна роса нападала
Све каруце окитене с нај шарено цвеће,
Спије ми се ал' у бербу, од мерак се креће.

Виноград ми много добар, има само ману
Чини ми се малко дође на северну страну
Горња вада сва је бело, а доња је црна
Гроздови се огроздили, ц'кле им се зрна.
Прокупац и Тамњанику имам од две врсте.
Како које зрно такнем, сок ми лепи прсте
Шалимо се док беремо, натенане-полагачке
Неки пут ми буду благе теј муке сељачке.

Каруце већ препунимо, странице ће пукну
За ч'с прође убав дан, одјенпут се смркну
Да наместим још муљачу па да цедим вино
И добро је све док лоше не поквари фино.
Морам назад у печалбу, таква судба пуста
Тешко ми је, мора с вино да расквасим уста
Уз вино смо, сви се редом, рађали, и мрели
Догодине, Боже здравље, у радост се срели!

СЛУНЦЕ ОД КАКО ИЗГРЕЈЕ

Прострла се месечина по грањке се излегује
Зрикавци се распевали, устрептало, ће савњује.
Ја дремку не мог' да дремнем, мора жито да се збира
Да не падне лед пред жетву и плаши ме и секира.

У авлију све под конач, једна травка нигде нема
Да дочека прво снопље, порта широм отворена.
Петлови се још не чују, керуша ми руку лиже
Ја излазим све на прсти, јутро бега, д'н га стиже.

Зрело жито се лелеје, класје све у земљу гледа.
На радос' се мак црвени, он туј неје ради реда.
Руковети с'м се нижу пада класје наглав'чке,
Снопље прво у крстине пак у лојтре полаг'чке.

Ступам, газим по стрнику помагају и комшије,
Белеју се свуд по њиву танке блуске и шамије.
По тестије вода пљуска, ладан камен испод слог
Чим заватим прву капку рипне травка, л'цне ģлог.

А кад жегне љуто пладне, те гу мајка уз долину
Носи крошњу и сепетку, полак' граби уз путину.
Кад бач'лак бел' распростре у бод навезене ћошке,
Он се малко ко накриви, шта донела благи Бошке!

Те сирење, те погачу, ђувеч врућ, балон с ракију
Што се вика, кад се ради, људи морав и попију.
И такој си сваки дан, слунце од како изгреје,
до увече к'д се ставни, док се спастри и пожњеје.

ПАЛАВЕРКА

Несам ником још причаја имам једну малу муку
неје за неко фалење, али неје ни за бруку.
Млого ми је радна жена, отресита и поштена
али уста не затвара као да је навијена

Од собајле, само меље као празна воденица
тањири и судопера, дођу јој к'о говорница,
Траска шерпе, чепати се и никако не стањује
ја јој дођем к'о публика, а она ми декламује.

Не мог' трепке да отворим, ни ракију да попијем,
она сикће, ја уздишем, пивнем кафу, па се мијем,
Па с руку кроз косу прођем, избива ме 'ладан зној,
дал' од кућу да побегнем, не знам, више несам свој.

Гунђа, тропа, пустосује и покућство и имање
полућује, подврискује, као да је ратно стање,
Реч не могу да прозборим, јер стално ме ућуткује,
не ли гу у очи гледам, ил ме куне или псује.

Свуда води главну реч, свадба ли је, Бог да прости,
кад идемо у комшије, или кад ни дођу гости
Само прича и ломоти као нека чекетаљка
таква им је фамилија, таква вуј и стара мајка.

Предадо се кво ћу, што ћу, мрште ми се густе веђе,
потврђујем климам с главу и причам све ређе,
Тако ми је, ако ми је, под око ме љуто мерка,
нема везе нек је здрава, то је моја палаверка.

Славка Масонић Војиновић**ТРИ НИШЛИЈСКЕ ПЕСМЕ****Мој Ниш**

У мој си је Ниш радост на све стране,
од Бубањ, преко Чаир па све до Тврђаву,
прозујиш кроз Казанџијско и Победину
па код Пеливана на бозу и баклаву.

Ако неси ишчукани баксуз
на ког смета баш све дибидуз,
ако умеш да се радујеш к'о дериште
Ниш ће највише волиш око позориште!

Наумио ли си д' оладиш главу,
сиђи си на кеј, па шетај уз Нишаву,
а ако, оћеш узбудљив дан,
ти се полагачке одмај у Дурлан.

Ако ти срце ширину иште,
гледај д'отиднеш у Дуваниште.
Пожелиш ли да видиш Ћеле Кулу,
заобиђи рампу и Палилулу.

Ако причамо од српске бање
Ова Нишка је у јадно је стање
све нагрђено, нема које да видиш,
остаје ти само да се грдан стидиш!

Ако ти је до Чегар стало,
Мора да идеш узбрдо мало?
Чим пређеш мос' и Енглески дом
ту је Панталеј, кад је вашар, лом!

Једење и пијење у Ниш

Ниш је, бате, у Јевропу,
познавам му сваку стопу,
згодан варош у котлину
да се мајеш од милину!

А Нишлије, весељаци,
баш су прави чаробњаци,
кад распале њине скаре
на сваког се очи жаре!

Пљескавице и ћебапи,
сваком душа за њи вапи,
веруј, бате, нема фрка
овде се баш добро крка!

А салате кад изнесу,
не мож' да не дрешиш кесу!
Нема нигди таки укус
ко онај из кацу купус!

Преко купус уље, туцана паприка,
љута да бидне, тад је права слика!
Уз то чокањчићи с домаћу ракију,
најбоље пијење бидне у авлију.

Чокањче по чокањче, и прође си дан,
Кој ли мож' д'остане ненаћефлисан?
Још ако ћемане тио засвири
па пробуди они поспали лептири!?

Тад се попевкује све се расплавиш,
па би сваки дан понешто да славиш.
И тако стално док не падне мрак,
Изе'м ти живот без пуст мерак!

Шта се све мож' ради поред Нишаву!

Поред Нишаву мож се пеца,
мог се играју сва наша деца,
мож се изведе куче у шетњу
у зимски дан и ноћ летњу.

Мож си гледаш у воду што тече,
патке што гњуру док пада вече,
понеко керче што шмугне у воду,
у авантуру, у мокру слободу.

Мож се ладиш поред Нишаву
кад од врућину не дизаш главу
док седиш на кеј, на басамаци
а у Нишаву тону од сунце зраци.

У амфитеатар поред Нишаву,
ако само малко дигнеш главу,
ће угледаш споменик, понеки цвет
за Нишлију што беше међ' најбољи на свет.

Шабан Бајрамовић, која громада!
песма његова, бесмртна, влада
да л' ће се скоро роди му сличан
с моћан глас и дар безграничан!

С другу страну од вилину реку
из „Гусар“ мож' да чујеш дреку
то се момци у кајаци бору с Нишаву,
па на такмичења збирају славу!

Свашта се још може ради тамо,
што си знамо а можда и не знамо,
једино ме стра, просто бриду уши,
које ће радимо ако Нишава пресуши!

Горан Петровић

П - ПОКРАВИЦА

Кошава завија све јаче, па свире и савија дрвеће кад се сјури проз браниште изнад њојну кућу. Тресу се стакла на пенџери проз који Видинка гледа како снег навејује у авлију, расте све више и затрпује врата од кочину у коју леже пе-шес` кокочице које је набавила кад је отишла у пензију и решила да се врене у село. Треба изјутру да изрине до кочину, да им баци неко зрно, а грозница ју тресе све јаче и јаче. Дрва у шпорет полак` догорују, а она није кадра да искочи и донесе још неко, па се увија поде прекривач и ћебићи што ји је донела сас њо кад је дошла из варош, али слаба вајда. Не вреди. Не помага ни аспирин ни бруфен. Пребира по главу да л` има негде још неки стар јорган да се покрије и утопли и каје се што је исврљила, побацала и попалила из кућу све што ју остало од башту и матер. Кога да викне да ју притекне у помоћ кад је село опустело и кад су у комшилук остали само старци још послаби и покљакави оде њо. Видело у собу почиња да трепка, гаси се, па се пали, трепне још неколко пут`, док надокрајке скроз не утрне и целу собу не прекрије тешка тавнина која ју обавија и увукује се, чини ју се, у душу. Видинка уздањује и присећа се како ју је неки пут кад је била детенце мати трљала с комовицу, а бајка ју покривала с покривицу и бајала оде врућицу.

- Како ли беше иде онај басма - мисли се и шапута наглас: - Црвена крава црвено теле лиже, црвена крава црвено теле не лиже, црвена крава, црвено теле, већ лиже мати дете. Растурајте се `роци низ потоци, кано магла низ делиње, кано ... А, не, не, тој је од уроци... Иде миш по полицу, носи тикву на гузицу, миш прде, тиква пуче ... Не, није ни тој... Једногало, двогало, трогало, чевргало, пегало, шегало, сегман, огман, девелија, декица ... А после? Није ни тој, тој ју је деда вревил док ју друскал на колена. Друса, друса, кобила, на Мораву одила ... Љуља, љуља љушке, бере деда крушке, коме капа, коме шака, а Видинке пуна врећа ... Не, не мож` да се сети како ју је баба бајала кад ју увати грозница, а кад би се сетила сигурно би ватра, која ју обузима и од коју чини ју се гори и споља и изнутра, спласнула и уминула. Видинка уздањује док ју пред очи проди цел` њојан живот. Била је јединица, мираџика. Да је остала дом` саг би овдекај била пуна кућа: дечица, снаје, унучићи ... Имал би кој` да ју принесе водицу и наложи огањ. Али она је била најбољ` ђак и решили су да ју даду у чколе. И там је била боља оде сви. И каи студент, и каи доктурка. Сви су тели да се лече куд Видинку. А њо нема кој` да излечи и да ју помогне саг, док се кревет тресе поде њо и док гори у грозницу.

Очи ју се пуне сас сузе кад се сети за Зорана. Њојна прва и последња милос. Вужде авијони на јеродром у Београд и она једва мож` да га разбере како виче да ће се венчају и узну чим се вrne од специјализацију изе иностранство.

- Јао, Зоки, Зоки ... Срце моје ... Душичке моја - виче док ју груди притиска неки камен који прети да ју угуши и она рипа из кревет и почиња да оди каи луда.

Никад се не врнул из пусту Немачку. Никад га није преболела, никад се не ни удала, Господ га убил да га убије! Грозница ју обузима још јаче, па намица нануле и каи манита отвара шифоњер тражејући још нешто са што би могла да се покрије и утопли. Обукује онтерије, `аљине, увукује се поде јорган, ал` цабе. Ће умре овуј ноћ! Ће умре, а никој није узе њо да ју упали свећу. Трчи и пробује да откључа спољна врата. Само да се некако догега до комшику Бојку, она ложи огањ целу ноћ, она ће ју помогне, ће ју свари чај и ће ју утопли. Врата се отварају, али кошава каи да је само тој вардила и чекала. Налита на њо и обара ју на зем, завеује ју, затрпује сас снег, гризе ју за лице, за руке. Једва некако успева да уиђе унутра и да обрне кључ. Доваћа мобилни из џеп, руке ју се тресу и она на једвите јади претиска типке, али на екран само црнило. Заборајила је да га напуни пре него што је нестала струја. Нема ју спас овуј ноћ. Прозе главу ју пролитају слике, како ју за неки дан, кад виде да се не глаша и не искача из кућу, наоде смрзнуту и скочањену у комку, како ју наносе у собу и договарају се кога да зову на пратњу и кад да ју саране. Проз помрчину назира у комку сандук. Њојан мртвачки сандук, само некако голем, широк, а кратак. Како ли ће само да ју сместе у њег`. А била је највисока у одељење, увек прва у врсту. Али не! Не, не, није тој ковчег. Не, не, не Туј је ... Туј су њојни девојачки дарови који су и мати и баба и парабаба спремале за њојну удадбу. Преле, плеле, ткале, везле ...

- Јао мамо, јао, бајке, ја стара моја! - виче она док у грозницу отвара сандук и исврљује из њега опрези, наглавци, рукавице, кицеље, кошуље, пешкири ...

На дно сандук напипује сас шаке нешто мазно, тешко, увито у трубу. Извукује га и размотује.

Бајкина покравица!

- Само да видиш Видинке какво ти бајка донела - чује бабин глас и гледа ју како из цедило износи нову покравицу и распростира ју у њојну студен`ску собу.

- Очи су ми искапале док сам уводила у брдо и у нити, а ноге ми отпадле док сам набавила чинилке. Видиш, овој црно, тој је од орове љуске и јесенову кору, а овеј зелене дужице попреко, тој је од дивизму и прасково лисје, оној

рујаво што је прекосред, тој је од броћ, има га бели свет у наше компириште гор` куд појату ...

- Одма тој да си спакувала у торбу и врнула дом - љути се Видинка и тутка ју цедило у руке - па ел ти `оћеш да ми се све другарице смеју кад дојду и виде какво сам прострла преко кревет. Тој си носи сас теб куд колибу па се покривај ако ти треба, а ја имам и јорган, и прекривачи и два ћебета што сам ји јесенас купила у робну кућу.

Залуд ју баба прича како око Водице пуца и дрво и камен оде зиму, како ништа не мож` да утопли човека кано тканина покривица, како мож` да ју скута у орман ако ју срамота, па да ју извади и покрије се кад легне да спи и кад ју никој не види. Видинку још више срди њојна прича и она виче тол`ко да комшије из солитер почињају да лупају на врата и да питају ел све у реду.

- Ел видиш? Ел видиш што си ми направила, да се цел` комшилук чуди оде теб`? - не прекида она вику док гледа погурену бабу како прибира од зем покривицу и како ју сас устресле руке тура у цедило.

- Бајко ... Бајко Бајче моје ... Опрости ми ... Опрости ми, молим те - плаче Видинка у тавнину и лази на колена преко комку. По туме улази у собу и лега на кревет. Преврљује преко ћебићи покривицу на коју каи киша капљу сузице. Она грли и љуби топлу вуну и увукује се поде њо, каи неки пут кад је била детенце и кад је имала обичај да се тако умота и скута кад нешто згреши и кад ју изгрде. Кошава лудује све и више и мраз се увукује проз пукотине на оронулу кућу и проз дотрајали пенџери.

- Иш болечино, иш од Видинку, на кучку, на мачку, на сверку на улуперку ... - чује добро познат глас и басму за коју никако не могла да се сети како почиња. Радосно открива лице и види своју бајку како баје и гледа ју сас онај топал поглед који је увек чувала само за њо.

- Опрости ми бајче ... Опрости ми бајченце моје ... - шапута она док се леде стакла на пенџери и док ветар улази у оџак и истерује пепел из одавна угашени шпорет. Леде се и сузице на њојни образи, али Видинка виш` не осећа ладноћу нити ју тресе грозница. Топло ју је испод бабину покривицу и она се смишка док потањује у неки слатак сан и слуша бајку како ју вреви и теши: - Не плачи Видинке ... Не плачи злато бабино и не тражи да ти опростим ... Никад се твоја бајка на теб не наљутила, никад.

Речник мање познатих речи

браниште - забран, шума, њојну - њену, врне - врати, изјутру - ујутру, покравица - поњава, черга, кочина - кокошарник, изрине - очисти лопатом, кокошице - кокошке, пребира по главу - размишља, исврљила - избацила, башта - отац, викне - зовне, видело - сијалица, трепка - трепери, тавнина - мрак, бајка, бајче - бака, Басма - магичне и лековите речи, бајати - лечити уз помоћ магичних речи, делиње - брда, вревил - говорио, чколе - школе, вужде - зује, милос - љубав, каи - као, свари - скува, рипа - скаче, врнул - вратио се, намица- намиче, вардила - стражарила, доваћа - дохвата, заборајила - заборавила, пробује - проба, покушава, прозе, проз - кроз, глаша - оглашава, комка - ходник, по туме - сналазити се у мраку по осећају, под прстима, исврљује - избацује, опрези, опрег - врста женске ношње, наоде - налазе, чинилке - боје, љуске - љуспе, дужице - линије, прасково лисје - лишће брескве, рујаво - тамно наранџасто, прекосред - преко средине, броћ - врста траве, компириште - засад кромпира, скута - сакрије, прибира - прикупља, питују - запиткују, цедило - торба, одзем - са земље, тура - ставља, лази - пузи, лега – леже.

Милко Стојковић**Д'Н КА И ЈА ПОСТАДО НЕКОЈ А НИШТА**

Решимо и није да се модернизујемо. Пробамо да живимо природно ко у Мемедовићеве емисије, да спимо на сламарице, да се ранимо само сас ошав и зеље, да причамо бајке уз огњиште, да чувамо старину.

Почеше ни гледају ко чудаци. Дооду телевизије, новинари, научењаци, а богами почеше да дооду и доктури. Комшије и род ни почеше избегавају, одзртају се ка пројду спрекај нас, деца не пуштају да ни пријду близа. Свет се с нас корчи. Не може се буде осем свет, не исплати се. Тел не тел мораш и ти куде сви иду. Е па, да видимо и није кико изгледа това модерно доба у које сви толко уживају.

Прво давамо крчму за струју. Уз њу иде обавезно телевизор, уз телевизор даљинсћи, ресивери - даљинсћи. Па наручимо интернет. Не знајемо још за кво служи, али нека га има. Мобилни, најскупии, онија на пипање да извинете, ма че трпимо гладни ако требе, сув леб има да једемо, ал на свакога по јед'н у руће. Перач за судове и даљинсћи, перач за облекло и даљинсћи, разни пуњачи, наставци, каблови, прикљичци, утикачи, утичнице, ма триста дрангулије. Деца докараше кола, не разумим се у модели, али убава па бела... бела...бела, и она на даљинсћи.

Продадомо три најубаве њиве, три краве онеја најмлечне и двајесе овце са све јагњишта ако ви замима откуде ми паре, а знам да ви това копка. Леле, па л' и шпорет електрични на струју и он на даљинсћи, нече га укључујемо да га не штрокаavimo, че си кладемо онија црн што га купимо на вашар на Тумбу, имамо си дрвца, али нека се види да га имамо, нека се дзвери народ кво све имамо. И бојлер, е не знам да ли он беше на даљинсћи или неје, ни њега нече укључујемо, на шпорет че си грејемо воду, али нека га, велу и това модерно одавно.

Да се врнемо на струју. Веле ми жена да погодим мајстора струјара да гу разведе куде све требе, веле она али с кво да га платим ни за кило ексери ми више не остаде динар, али това ви нечу казујем да се не усмивкујете од радос. Чу си будем сам свој мајстор. Гледал сам ко това работу. Има да будем и зидар, молер, ветеринар, лимар, водоводџија, па што да не будем и струјар, али паре више за врљање немам.

Почастимо се, пивнумо, мезимо, окамо и комшије да видимо кико че завиду, а и да ђи више неје стра од нас. Није укућани од радос и милос нумејемо да се разминемо, само се сударамо. Дојде време и да пробујемо технику.

Узо даљинсџи за телевизор и притисну дугме. Кој че друђи ако неје ја, зачетник на ново доба на нашу фамилију. Притисну...и ништа. Неје б'ш ништа, упали се електрика у ходник, телевизор ћути. Узо друђи, на њега смо записали да је за компјутор, пипну, почеше кола у двор да брмчу. Гаси кола, лелееее, па немамо гориво за трошење, кола су само за валење. Гасил би ја ка би знал куде се гаси. Ај да пробам перач за судове. Ка га стисну по целу кућу се попалише сијалице. Ма, мајћо мила, кво се па ова дешава.

Пај чу пробујем, ка сам почел говна да једем има до крај да једем. Угаси једну сијалицу на прекидач, тика ли се зове, оно се упалише и машина за веш и електрични шпорет на струју. Овија па моји укућани зинуше у струјомер, а он обрта ли обрта, ко да работи за страног плаћеника.

- Па ли ти убаво веле да окнеш попа - умеша се и баба, - да окади кућу и да попрска с богојављенску водицу, ђавол у кућу улезал, али си ти све најпаметан, жал ти за једно јагње сугаре.

- Са да имамо батерије у телефон ко што немамо, - жалу се деца, - па да позовемо некога кој се разуми у технику.

- Е па нема батерије, држете ђи у руће да се види да ђи имате, доста. Малко ли је од мене?! А техника ко техника, увек има решење, - још се ја курчим и не подавам.

Кола брмчу, замрзивач брмчи, фрижидер брмчи, ма повали ли ви се ја за овеја две ствари што студ праву, а и мене у главу узбрмча. Ништа с ништа не пристало.

И кврцццц. Све се утиша. Све се погаси. Спас. Море помага молитва па ч'к и у себе ка гу измолиш, требе и бабу понека да послушам.

После некоје време стиже абер и до нас. Велу цркло некво у струјостаницу, неква будала преоптеретила тија њин систем. Е јак ми систем ка од једну, там некву, будалу зависи.

Драгослав Б. Петровић

ВАТРОГАСНА БАНДА¹

Прошао је скоро век и по од дана када је, Указом тадашњег краља, у Станишеву формирана Ватрогасна банда, као део Пешадијске дивизије. Био је то састав од тридесет и двојице „обичних бандиста“, капелника и његовог помоћника, тамбурмажора.² Њихов задатак био је да, поред редовних послова у гашењу пожара и указивања помоћи приликом непредвиђених догађаја узрокованих „вишом силом“, свакодневно увежбавају веселе и тужне корачнице, обраде или транскрипције претежно класичних композиција, ради музицирања за ватрогасце али и остале грађане.

По завршетку Првог, а затим и Другог светског рата, Банду су попуњавали свирачи из других мањих или већих ватрогасних друштава широм земље. Било је ту: Словенаца, Хрвата, Срба, Мађара, Чеха, Словака (чак и један Италијан, ратни заробљеник), али, већину су чинили Роми. Неки од њих су прикривали властити идентитет, други, пак, захваљујући тамнијем тену, именима и презименима, нису. Такви су се више дружили међусобно, општећи на свом (граматички неуређеном) пара-језику.³

Од шездесетих година двадесетог века бандисти су смештени у градском Ватрогасном дому.

Као један од три угла између Позоришта и Суда, та петоспратница близу центра, одударала је својом витком, модерном и светлом фасадом.

У подрумском делу налазила се котларница и депо за угаљ где је, увек расположени ложач Гиле „сељак“, у зимском периоду од јутра до мрака,⁴ водио рачуна о топлоти зграде. Поносећи се својим сеоским пореклом, тај вредни, насмејани добричина, огромних уста и дебelih усана из којих је провиривао један једини зуб, често је за пријатеље, уз мезе и ракију, „роштиљао“ месо или кобасице на лопати, коју би претходно зажарио у пећи.

Приземљем је доминирао ресторан са великом баштом наткриљеном вестибиллом и нечим што је требало бар да наликује фонтани са мозаиком. Међутим, вода која се неконтролисано сливала из зарђалих отворâ у облику пушчаних цеви, добрано је наружила слику топа, тенка, брода и авиона,

¹ Сва имена људи и градова су фиктивна, али цртице из живота и рада једног дувачког оркестра у двадесетогодишњем периоду, представљају резултат непосредног сведочења.

² *Tambour-major* (Фр.), подофицир, старешина добошара и трубача.

³ Прва граматика Ромског језика у Србији објављена је тек 2005. године.

⁴ Често није ни одлазио у своје село, већ је ту и ноћио у импровизованом кревету.

начињену од разнобојних малих керамичких плочица.

Централни део заузимао је пространи хол; ту су се повремено организовале изложбе, књижевне (и „другарске“) вечери, прославе, игранке и сл. Скоро тридесет година, о уредности тог простора старале су се две чистачице – Цајка и Душица. У почетку бели мермерни пôд се чистио, прао и гланцао специјалном машином са ротационом четком. Али када је из неког разлога тај „корисни помоћник отказао послушност“, прешло се на „добре старе“ крпе. Како је хол требало припремати свакога јутра, сушење се није могло убрзати и ако би се неко „усудио“ да прође преко влажног пода, суочавао се са оштром опоменом те две вредне „дежурне“ хигијеничарке.

Цајка, робусна баба-девојка познијих година, дошла давно из неког села на Кордуну, својим продорним гласом тренутно је заустављала сваког ко би покушао да направи макар један корак ван бочних црних узаних цокли. Истог тренутка придружила би јој се и Душица, мршава ситна жена, „опасно претећи“ подигнутом метлом, четком или било чиме што јој се тог тренутка нашло на дохват руке.

Али, уз понеко гуњђање, сви су се повиновали њиховим „заповестима“ и послушно водили рачуна о томе где газе.

Одатле се улазило у две сале – мању Конференцијску и, кроз тапацирана споредна врата, велику биоскопску.

С обзиром да је била највећа у граду, у тој универзалној дворани са ложама, балконом и позорницом, поред филмских представа, одржавани су концерти, ревије, фестивали и друге многобројне културне манифестације.

Испред ње, фоаје са два главна улаза, одакле се степеништем пело на галерију.

На спратовима су се налазиле канцеларије, раскошни апартман опскрбљен пробраним пићима,⁵ библиотека са читаоницом, фото-лабораторија, билијар и шах-сала.

Занимљив простор био је у дубини позорнице иза великог биоскопског платна и тешке црвене, плишане завесе, која се, притиском на тастер, отварала истовремено лево и десно.

Поред скоро новог црног, лакираног *Steinway*-а, прекривеног сивим платном, ту су били комади стилског намештаја: две витрине од махагонија са брушеним стаклима, препуњене разним књигама, приручницима, упутствима и штампаним брошурама, сакупљеним и допремљеним са разних страна. Затим,

⁵ Ту су високим старешинама приликом боравка, често правиле друштво њихове „пријатељице“, а било је и даноноћног картања, када је Дежурни Дома лично водио рачуна о „удобности“ гостију, не дозвољавајући никоме да се попне на први спрат.

исто такав стајаћи сат у дуборезу, чије се велико месингано клатно њихало леводесно, производећи периодичну отмену звоњаву. Конференцијски сто са седефним интарзијама и раскошне, сомотом постављене столице, као и мањи сточић са четири удобне фотеље, чиниле су, највероватније, део неког салона. Било је ту и уљаних слика са позлаћеним рамовима, кристалних огледала, две велике кинеске вазе, билијар...⁶

За целокупни простор био је одговоран „домаћин“ Риле, болешљиви човек педесетих година, посивелог лица, са вечитом цигаретом у устима, који је привидно водио рачуна о свему, да би се касније показала његова неспособност у препознавању стварне вредности драгоцених аутентичних експоната, који су му били поверени. То се потврдило убрзо, после пар месеци, када је избушио рупе са спољне стране клавира и обичним катанцем закључао скупочени инструмент, коме је у међувремену ишчупано пар дирки од слоноваче и сломљена једна нога (заменењена подметнутим кабастим ватрогасним сандуком).

Ни остали инвентар није био у бољем стању: књиге и оборени намештај разбацани на све стране, прекривени прашином. На све добронамерне примедбе како би се, некако, довело у ред, правдао се наводним наређењем да „ништа не сме да се помера“.

Тако је било годинама, до тренутка адаптације бине, када је све завршило или на отпаду или по канцеларијама и кабинетима високих старешина.

Просторије Ватрогасне банде заузимале су бочни, приземни, део зграде, са улазом из споредне улице.

Ту су, поред Пробне сале, канцеларије Капелника, помоћника и магацина, биле и две мање просторије у којима се проводило време између проба, где се играо шах, домине и „Не љути се човече“, оговарало, пило и пушило, до бесвести.

Главну реч водио је Влаја, корпулентни тубиста, русофил и демагог, који је већину бандиста импресионирао „убедљивошћу“ својих исказа и проблематичних политичких теза, због којих је био спреман и да се физички обрачунава са онима који би му опонирали. Као ватрени навијач „Првоборца“, наметао је ту своју страст осталима. Велику подршку уживао је од Данка, тромбонисте скромних способности, али великог заљубљеника у фудбал.⁷

⁶ Причало се да је све то донешено са Бриона.

⁷ Успео је (противзаконито), чак, и да упише редовно ДИФ (Факултет за физичко васпитање),

Може се рећи да је највећи део те дувачке Банде био слабог музичког квалитета, оспособљен, пре свега, за задатке на отвореном простору при различитим временским условима, када није било могуће (ни потребе) постићи неке значајније „уметничке“ домете.

Поред суревњивости, тако типичне за малограђанске средине, основну карактеристику односа у Банди чинила је општа хипокризија у виду интрига, са намером дискредитације „несимпатичних“.

Генератор таквог стања био је капелник Бојовић.

Свестан свог „командног“ положаја, тај онижи црномањаста Бачванин увек обореног погледа, окупљао је у канцеларији „поуздане“ бандисте (исте оне који су и њега опањкавали у просторијама за одмор), и, мешетарећи (често уз пиће),⁸ креирао међуљудско понашање, захваљујући исцрпним и тендециозним информацијама, добијеним помоћу вешто осмишљених „конструкција“. Сплеткарећи, стварао је атмосферу у којој су зазирали једни од других, а осећај сопственог тријумфа испољавао приликом заједничких проба. Тада би, као искомплексирани и сујетни човек, скоро редовно затражио да неко ко му није по вољи, одсвира тешку музичку деоницу (у убрзаном темпу), при чему је својим „истомишљеницима“ дискретно намигивао, на шта су му се они удворички осмехивали.

Осамдесетих година, Станишево, највећи град југоисточног дела земље, био је значајан индустријски и универзитетски центар у који су долазили млади како би се усавршавали али и проводили дане уживајући у традиционалним манифестацијама попут филмских, хорских и џез догађања.

У то време, један дугокоси харизматични клавириста са ових простора, „нова нада светског пијанизма“, постигао је изузетне успехе наступајући у најпознатијим светским дворанама и освајајући значајне награде.

Градски званичници су успели да ступе у контакт са менаџером уметника, како би у свом граду омогућили задовољство многим заљубљеницима у музику, договорен је износ хонорара и обезбеђена сала Народног позоришта, али одговарајућег врхунског инструмента није било.

Заповедник ватрогасне ваздухопловне јединице стациониране на

наравно, са одобрењем руководиоца Банде („... ви знате да мени музика баш не иде нешто нарочито, али ја највише волим спорт...“).

⁸ Он је своје пиће најчешће дискретно просипао у жардињеру са цвећем која се налазила поред стола.

оближњем аеродрому, обећао је уколико је неопходно, пребацивање клавира транспортним хеликоптером. Менаџер је истакао неколико неопходних услова на којима је његов пулен инсистирао приликом сваког концерта: пуна дворана (где ће бити испуњени и пролази бочно поред седишта), и клавир перфектно изгланцан.

Тих година, било је учестало свечано обележавање значајних датума из најновије историје и, у свим таквим догађањима носилац програма била је месна ватрогасна банда.

Подразумевало се да локални челници консултују и стручног руководиоца тог ансамбла у вези са предстојећим концертом, за који је владало велико интересовање.

„Да му се доведе клавир хеликоптером? Шта фали овом нашем! Дobar музичар може да свира и на метли. Још и да се изгланца, а да публика стоји, ма, то су бесмислице!“, рекао је ватрогасни капелник. Изненађени организатори нису могли да противурече оном који се увек питао у вези највећих манифестација у граду и без чијег се учешћа није могла замислити ниједна прослава.

Тешка срца, концерт је отказан, публика лишена прилике за аутентични врхунски естетски доживљај.

А капелник, хвалио се својим „доприносом“, убеђен да је поступио исправно, што су снисходљиво подржали „његови“ бандисти.

Поводом годишњице смрти „доживотног“ председника државе наредног пролећа, одлучено да му се подигне статуа у највећој фабрици електронике, изграђеној после рата, делимично на простору античког локалитета, на пола пута од Станишева ка Станишевској Бањи.

На дан откривања споменика, више хиљада упослених и гостију, на челу са републичким и општинским званицама, прошло је кроз главни улаз украшен заставама. Централни плато био је резервисан за мермерни постамент и на њему, црвеним платном прекривен кип у природној величини. Та „креација“ овога пута поверена је фабричком дизајнеру.

Градски академски хор и локална ватрогасна банда, наизменично су изводили пригодне корачнице и партијско-револуционарне масовне песме, којима се народ „заклињао“ бившем вођи да са „његовог пута, неће скретати“. Након краћих говора неколицине политичара, ишчекивао се главни догађај, због кога су запослени из свих смена морали да се сакупе и покажу своју лојалност. Када је званичник коначно повукао врпцу и спао плашт са статуе, у

првом тренутку настао је тајац. Затим се проломио френетични аплауз. Једни су усхићено констатовали „како је диван“, други узвикивали „браво“, док су већини радница, спонтано, потекле сузе.

„Ау, види на шта личи. Па као да су га послали овде да прича вицеве, а не да му се ода поштовање!“, рече један од двојице бандиста у плавим свечаним униформама са уплетеним белим свиленим гајтанима преко рамена, не могавши да се уздржи од провале смеха, бришући лице рукавом од блузе и скривајући се иза великог лименог инструмента. Његов колега, црвен у лицу, такође. „Плакала“ су обојица! Било је гротескно видети ту сцену. Но, свима је пажња била усредсређена на споменик, који, заиста, није имао ништа од очекиване (уметничке) вредности: цео кип, некако аматерски крут и несразмеран, а шеретски израз лица испод маршалске капе, као копија неког лукавог препредењака, убаченог са циљем да се забави и омаловажи скуп. Једна жена која се налазила иза бандиста, дискретно додирну колегиницу како би јој указала на „ганутост“ оне двојице.

Када се церемонијал завршио и присутни почели да разилазе, многи су онако успут препричавали цели догађај, као и утисак који је на њих оставила сама статуа.

Неко рече да му је нарочито жао суза на лицима „оних ватрогасних бандиста који, због туге, нису могли да свирају“.

Једне године, у Банду је премештен ватрогасац, оперски певач, Тришић, који је, на истој музичкој академији, студирао кад и Бојовић. Од равноправних колега са факултета, сада су били у позицији „надређеног и подређеног“. Међутим, млади тенор, никако није могао (а ни желео) да се стави у инфериоран положај у односу на капелника, тако да га, чак, није ни персирао, на шта су га обавезивала Правила. Понашао се надмено и на пробама пред бандистима. Иако је био солидан интерпретатор, Бојовић га је често враћао да понови одређене деонице. Са једне стране, Тришић је давао значајан допринос приликом концертних наступа, певајући популарне арије којима је одушевљавао публику.⁹ Међутим, он је Бојовићев ауторитет непрестано компромитовао својим слободнијим понашањем.

На крају је капелник прекинуо пробу и наредио јогунастом певачу да напусти салу. Овај је, егзалтиран, изашао, а онда се вратио и иронично рекао: „Хвала ти Момице из Грожњице!“, псујући му у себи „мајку циганску“.

⁹ Сваки свој наступ је завршавао познатом аријом *O Sole mio*,

Већ сутрадан је премештен у другу јединицу и нико више није чуо за њега.

Банда је врло често узимала учешћа на сахранама, пре свега, пензионисаних ватрогасаца, широм земље. Тада би се већ у аутобусу отварале флаше, онако, „за покој душе“. Путовања су увек планирана тако да се испуни потребно време и добију припадајуће дневнице. То је подразумевало свраћање у успутне кафане, када су скоро сви седали за столове и, онако упарађени, наручивали пиће од изненађених конобара.¹⁰

Само неколико бандиста остајало је у аутобусу.

Четворица који су ванредно (тајно) уписали социологију на тек формираном Филозофском факултету, користила су сваки тренутак како би некако успели да прочитају понешто из стручних књига. (У „радно време“, у паузама између проба, штампа је могла неограничено да се чита, али књиге - не, гласило је наређење у Банди.)¹¹ Били су то млађи ватрогасци који се нису бавили неумесним коментарима нити посезали за алкохолом. Као веома способни, свирали су више инструмената у неколико састава.

Са прикривеном завишћу, на њих се није гледало благонаклоно.

С обзиром да им није дозвољено студирање, четворица бандиста-студената, марљиво су се трудила да, поред посла (ван радног времена), полажу испите и (по могућству) повремено присуствују настави, под разним изговорима.¹²

У Ватрогасној команди на важном положају, налазио се извесни генерал Стојнић, од кога су сви зазирали. Био је то омањи човек средњих година, водњикавих плавих очију, проређене проседе косе и тихог гласа, али од оних ауторитета чије се заповести одмах и беспоговорно извршавају. Зато је свако гледао да му се не нађе на путу, како себе не би излагао непредвиђеним искушењима.

Једног јутра, зазвонио је телефон на капелниковом столу.

¹⁰ Дешавало се да се аутобус заустављао неколико пута и на релацијама од само педесетак километара.

¹¹ У то време међу ватрогасцима није било „пожељно“ бавити се неким „субверзивним“ активностима попут нпр. занимања за тзв. хуманистичке науке. Једино је „прећутно“ дозвољавана фискултура, која „помаже бољој физичкој кондицији“, иако то није имало никакве везе са непосредним доприносом професији бандиста.

¹² Једном је, чак, капелник, онако у униформи, ушао у слушаоницу за време испита и, угледавши изненађене младиће, казнио их „Строгим укором“.

„Хало, овде ађутант генерала Стојнића. Нека дођу одмах они ваши бандисти, студенти.“

Преиспитујући се међусобно о разлогу изненадног позива, четворица младића су се брзо спремили и отишли.

Када их је дежурни увео у раскошни кабинет, били су изненађени угледавши два велика застакљена ормана у дуборезу пуна књига из разних области. Убрзо је ушао генерал и срдечно се руковао са сваким појединачно, загледајући им се пажљиво у лице. У опуштеном разговору, изразио је искрено задовољство али и изненађење због тога што није био обавештен да у ватрогасном саставу уопште има и студената таквог профила. Када су му се они пожалили да студирају полу инкогнито, рекао је: „Има свакаквих будала (*sic!*). Желим вам да што пре завршите, а ја ћу се побринути да нико не сме да вас омета“.

Убрзо су дипломирали и захвалили генералу на подршци.

Сваке године, у највећем граду централне савезне републике, олимпијском Шехерпољу, одржавао се фестивал ватрогасних банди. Поред домаћих, редовно су наступале и иностране, а осим музичких нумера, били су предвиђени и кореографски осмишљени дефилеи, када би бандисти вршили одређена ритмичка кретања што је, додатно, одушевљавало раздрагану публику у престижној дворани, „Мискинарији“.

Тако је дошло и до наступа банде из Станишева. Данима се увежбавао програм, састављен од корачница и локалних фолклорних мотива.¹³

По повратку, славило се успешно представљање, а Банда је, на челу са капелником, добила и велику градску „Септембарску награду“, што је прослављено, на почетку веома свечано, а на крају, поприлично „раскалашно“ (неки су, чак, морали у амбуланту, на трежњење).

Међутим, после пар дана, почела су „завереничка и поуздана“ дошаптавања како је капелник узео новчани део Награде („... а нама који смо заслужили, ништа!“). Као веома слаби свирачи (али, зато, „брзи на језику“), предњачили су: приучени хорниста Марковић, „бели“ Ром из неког села у Бачкој (Бојовићев „земљак“); „набеђени“ фаготиста Буквић, на неки начин

¹³ Подразумевало се да је приликом увежбавања, „главни консултант“ био фискултурник, Дарко, који је убрзо напустио Банду и прешао у неку пешадијску јединицу, где су, његова интересовања и физички капацитети, коначно, дошли до пуног изражаја.

маскота и главни „позер“ делећи, онако у ходу, лекције о разноврсним темама -- од политике и љубавних договодштина до музике; Топаловић, сива еминенција, који је из позиције референта Општих послова имао монопол над информацијама из „прве руке“, и, наравно, Влаја.

Посебну позицију заузимао је Дуле, „универзални“ саксофониста који је најчешће вежбао „народњаке“ и због завидне инструменталне технике стављао до знања да је његова реч пресудна, када су нечији музички квалитети по среди.

Свима је заједничко било оговарање и - „алкохолно братство“!

Чувши то, Бојовић уплаћује новчани износ у „Хуманитарни фонд“ и хитно заказује састанак Банде.

„Говори се како сам ја узео паре од 'Септембарске награде'", гледајући у оне који су ширили такве гласине.

„Ви, господине капелниче? Ма ко тако нешто може да каже. То није истина!“ рекоше углас она петорица који су се до пре неколико тренутака заклињали у своју ватрогасну част.

После неколико година у Престоници се после скоро три деценије поново одржавао један од највећих скупова светских државника. Повод је била Конференција земаља које се нису приклањале ниједном од постојећих војно-политичких блокова.

Наравно, највише званичнике са Премијерима, Председницима и „крунисаним“ главама, ваљало је дочекати у складу са међународним протоколом на аеродрому у Песакчину, и, недалеко одатле, у другој, мањој ваздушној луци, Вратарници.

Од раног јутра, на пистама су биле постројене Почасне јединице у „ставу мирно“ са пушкама о раменима, бајонетима на цевима, и ватрогасне банде из Главног града, Станишева и Нове Пољане, са изгланцаним лименим инструментима.¹⁴

Авиони су слетали у размаку од само неколико минута (неки су кружећи изнад писте чекали свој ред да атерирају, док су се интонирале химне и вршиле свечане смотре упарађених ватрогасаца).

Делегације су наилазиле цело пре подне.

Затим је уследила пауза од неких пола сата, ради кратког освежења и тоалета, у оближњем хангару. Проблем је настао кад нико од постројених није

¹⁴ Колико се водило рачуна о свему, говори и чињеница да су двојица високих официра претходно пажљиво вршила смотру, прегледајући, чак, и чарапе постројенима.

био у стању да се, услед вишечасовног стајања, самостално покрене из места, тако да су свакога од њих придржавала двојица редара!

Приликом повратка, у неколико успутних кафана, морао је да се обилно „залије“ успешно обављен задатак.

Једнога дана, дошавши са студија дириговања, на место помоћника постављен је ватрогасни капетан Писмић, који је требало да наследи Бојовића када овај оде у премештај. (Није био свестан где је дошао, ако се има у виду „свирачко-оговарајућа“ дружина, на челу са својим лукавим шефом.)

Од самог почетка, њему је стављено до знања „ко је ко“, поготово када је први пут стао за пулт, а капелнички штапић му, од узбуђења, испао из руке и откотрљао се под ноге препредеом Буквићу. Овај га је дохватио и театрално вратио, уз тихи жамор свих.

Иако са репутацијом успешног студента,¹⁵ Писмићу није полазило за руком да коректно изведе ни део „пажљиво одабране партитуре“. Већ на првој проби, Бојовић је дискретно намигивао бандистима и, на деликатнијим деоницама тихо кашљуцао, док су му „истомишљеници“ повлађивали, „значајно“ се осмехујући.

Несрећни будући капелник, убледео и сав у зноју, једва је отишао да се освежи, размишљајући шта ли га тек чека. То је био тест после кога су се његови задаци углавном сводили на неке другоразредне послове – сређивања администрације и архиве, вођења на сахране и слично.

Коначно, са одласком Бојовића, Писмић „преузима“ Банду.¹⁶

Да би формално, по Закону, могли да напредују и унапређују свој ватрогасни професионални статус, бандисти су пред строгим Комисијом¹⁷ морали да покажу потребно теоријско знање и извођачко умеће.

Тако је дошло време да и Писмић полаже испит. (Као Капелник и високообразовани руководицац, било је нормално да има и највиши чин.)

Пријавио се и није „прошао“ главни предмет – дириговање!

Следеће две године, такође.

Када му ни четврти пут то није пошло за руком, оптуживао је Комисију као недобронамерну и нестручну.¹⁸

¹⁵ Наводно је, са највећом оценом, дипломирао на некој Бетовеновој симфонији (*sic!*).

¹⁶ Пре него да оде, Бојовић се „пророчки“ поверио неким да „од овог никада неће постати добар капелник“.

¹⁷ Чланови Комисије су, иначе, били познаници и колеге свих бандиста и имали толерантан однос према кандидатима, трудећи се да им омогуће брже напредовање „у Служби“.

¹⁸ У једном приватном разговору, Председавајући Комисијом је рекао, отприлике: „... Да је било

На крају, на интервенцију Ватрогасне команде из Станишева, некако је унапређен, али је платио високу цену завршивши у болници на лечењу од алкохола. Убрзо је пензионисан.

Прошло је десетак година.

Већина старијих отишла је у пензију али су наставили свакодневно дружење у оближњој кафани „Златар“,¹⁹ коментаришући, узгред, нову, савременију концепцију рада њихове дојучерашње Банде, на чијем челу се сада налазио један од оне четворице студента.

„Овај је упропастио нашу Банду!“, говорили су уз пиће.

Чувши такве гласине, нови диригент се насмејао: „Онакву? Ја се поносим!“

Пролазећи једног јутра поред биртије, позвахе га на пиће неколико бивших, умировљених колега.

„Прича се да сам упропастио ватрогасну банду?“

„Ви? То није тачно. Оркестар никада није тако добро звучао као сада. Част ми!“, рече Влаја својим снажним, дубоким гласом и подиже чашу, наздрављајући.

бар једног елемента, ми бисмо га пустили. Уосталом, толикима се гледало кроз прсте. Али, Писмић... заиста ми је жао.“

¹⁹ У тој кафани су се редовно састајали свакога јутра ради „свежег планинског ваздуха“, како су говорили уз смех.

Божидар Андрејић

РАСКОЛИ ИЗМЕЂУ О ОЧЕВА И СИНОВА*

Неговало се, и ту у Ђаволовцу, и међу староседеоцима и међу новодошлим, неко, из ове даљине чудно и непотребно, а ипак разумљиво, тајење, прикривање тегоба, болести, знакова пропасти и трулежи. Као да оно о чему се не прича, што је, често невешто, сакривено и забашурено, напосто не постоји.

Призвао је сада обрис тајанствене Очеве ноге и слике које су оличавале ђаволовачке навике, које Дете, срећом, није видело – јер би се згрозило над њима, али које је Дечак већ прелетао брзо, готово неопажено. Младић их је потискивао, док се тек Богдан трудио да их разуме и објасни. Тек када је у две испражњене куће у истом делу видео истоветне, тесне собичке, у којима су се чували утварни „тајни људи“ ретко извођени на светлост дана, схватио је њихову природу. Очигледно их је Дечак у прелетима виђао, јер су неопрезно и неочекивано били изложени погледима у пролазу. То су били тешки болесници и болеснице, одмалена парализовани или осакаћени тешким болестима, о којима се мало ко знао и о којима се никада није причало. Као да њихово „непостојање“ укида и постојање саме болести, која се сматрала лошом препоруком за углед породице, а посебно за будућност браће и сестара, ако су их имали.*

Сад, на спирали удаљавања тегобних сећања, призивале су се слике још даљих, готово неухватљивих тренутака. Кроз замагљену слику Очевог стопала које није изгледало ногасто, промолио се обрис некаквог каиша налик на гуму Дечакове праћке.

Надвијеност писца над нашим јунацима, његова упорност или нешто друго, необјашњиво, извукли су из најдоњих слојева Дететових филмова пригушене опомињуће гласове Баке упућене Деди у одбрани Оца и његово противљење тим опоменама. У некој прилици, сад је Дете постало сигурно да је била реч о Оцу, она је питала Деду нешто што је изгледало, опет преводимо, „како можеш толико стално да га ћушкаш и да му замераш што није попут тебе“. Ту се од неког од њих Детету тада причуло и неколико речи о митраљесцу о

* Одломак из рукописа „Трокрилног романа“ о суноврату и сеобама Нашинаца међу Другинце „Усов. Сијалица. Бекства.“

* Можда ни Богдан не би ова запажања поверио писцу да и сам није једном, у тешким приликама утврдио да ни једна болест не сме да се крије.

коме није знало до овог сучељавања Детета у Дечаку, овог у Младићу – за кога се не може тачно утврдити када се помешао са Богданом – а свих њих у Богдану, коме писац најуспешније „отима“ сећања.

Деда је љутито одвратио да Оцу замера само то „што не побеже да се склони, па није први пут видео тог лудака на коњу“. Бака се на то узљутила, а до овог реда у сећању Детета просинуле су само речи „како да бежи са откинутим прстима“. Утишана љутња и зађевица из мрака друге собе се наставила, али су речи ушле у мало заплашену Дететову поспаност и заспалост.

Призив ове маглене приче, нарочито овај прамен сећања Детета у Богдану осветлио је, боље просветлио је, један њихов заједнички филм искрзаних кадрова. Ретко се, наиме, Отац умиљавао, како се то у кући мислило, Детету причањем прича. Сад се зна да их је читао и сам, али и одмењујући Баку у заједничком читању кад год би осетио да се она умара помажући бистрење редова под чкиљавим жутилом сијалице још и ужареним језичцима пламенова што су палацали кроз крезуба усташца црног шпорета. Чак је књиге и куповао мамећи Дете па и онда када је њима напунио, целом дужином, једну важну полицу на креденцу, а половина је била намењена Детету-Дечаку, уз Очеву замку да такву очигледност оно само установи, а да он ништа о томе не каже.

Али, није њему ни читао ни причао, осим једне неколико пута поновљене, која је баш овде постала „сумњива“. Била је то, сад се може тврдити, полуизмишљена, бајка о неком злом туђину из далеких доњих времена који махнито јаше селом и његовим окрајцима великим копљем разгонећи децу за овцама и кога су се она плашила више од поскока, а нарочито шарки маскираних међу глоговим корењем, тада ретких врзина око ливада.

Можда би љубопитљивији читалац, пожелео још нека чачкања о још увек мистериозном митраљесцу, али су се она губила у родовском несвесном баш због склоности нашиначких родова да не расподају много ни о ратним збивањима, јер су и ратове доживљавали као неку, не ни натприродну, већ пообичајену нужду под којом је све могуће. А да је најпроклетије семе које је посејала изникло у младаре збегова пред распомамљеним Трећинцима, па су се ти пелцери, касније насађивани и пресађивани, разрасли у сеобе и склоност сеобама.

Писцу је, међутим, много важнији онај траг нетрпељивости између очева и синова што га је описао као бразду која у различитим дубинама врлуда међу родовима и нашиначким и другиначким, пред којом се – као и пред оним болестима – сви граде као да не постоји и најчешће поричу њихову очигледност. И Богданови претходници међу јунацима, кад су наслућивали њене обресе, имитирали су кораке кроз њено непостојање. И он се дуго-дуго опирао да о томе размишља и расуђује.

Али, све већи број случајева у његовој околини нагнао га је да онај сиво-жути сноп сијалице, појача рефлекторима промишљања својих сећања. Међусобице непосредних предака и још непосреднијих потомака расле су од избегавања икаквог међусобног ословљавања преко именовања оног другог пред светом са Он или Онај, али увек уз подсмехе и потцењивања, нарочито ако су израстали у значајне и важне људе. И уз истицање оних сличнијих себи, попут оног побратима у Дедином случају. Све то је израстало и разрастало се даље до презира и непријатељске мржње која се, најблаже, завршавала БЕКСТВИМА уз глумљење повремења нормалности, а најтеже потпуним раскидима и одрођавањем.

Околина се, пак, градила двојако, они напреднији, али сумња се да су били бројнији, имали су разумевања за изопштене „наследнике“ и сматрали су их напредним, а они „нишћији духом“ често су их држали за – луде. Или будале што читају књиге и „оће да једу леба без мотике“ па га и једу.

И, на крају, најјачи порив за ојађено промишљање били су, непрестано понављани у Очевим предсмртним халуцинацијама и халуцинацијама о смрти, жаловити уздаси вајкања и кајања „све су ми ово направили Он и онај побратим.“

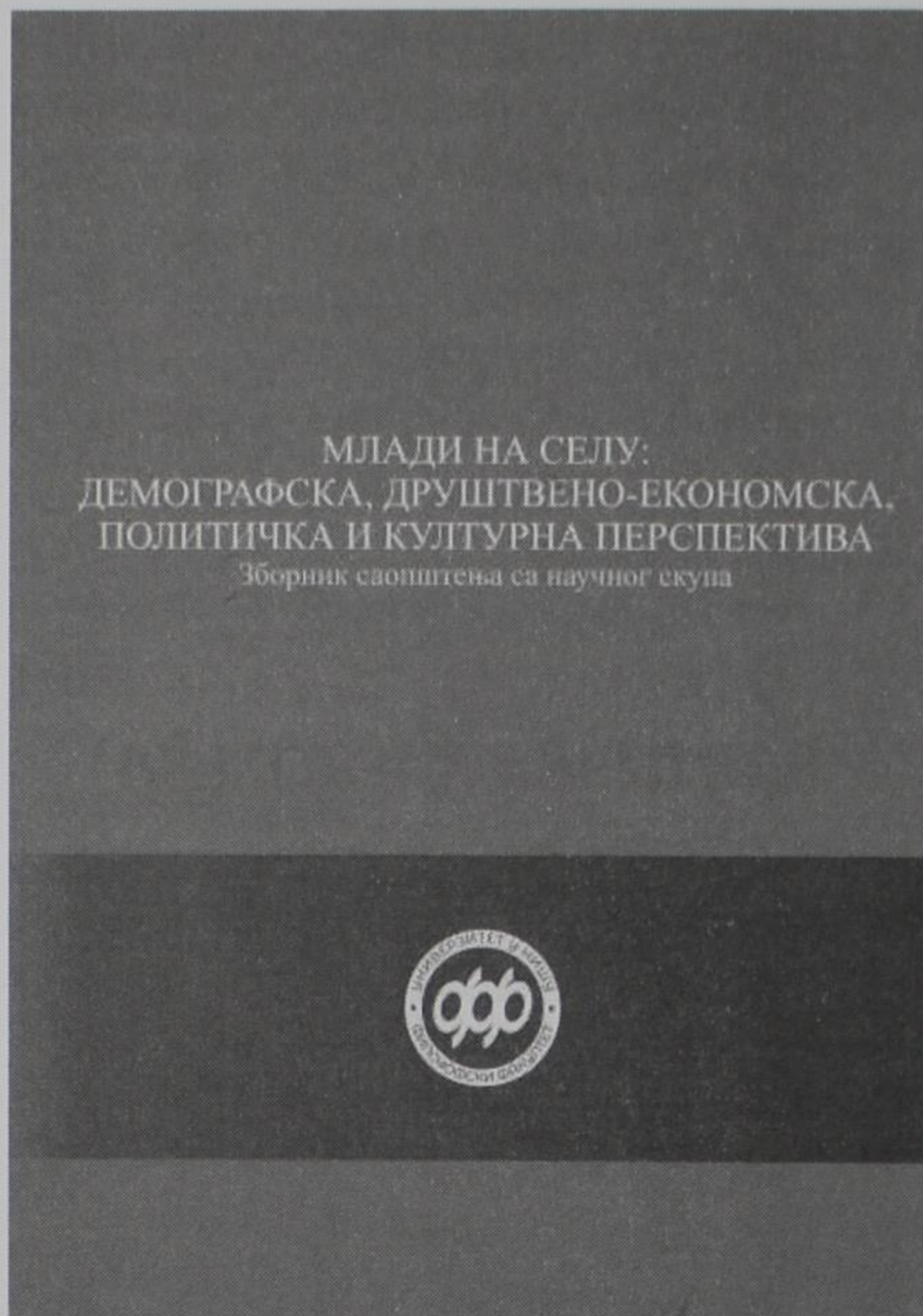
Кроз ту расветљену слику породичног проклетства, у њеним нанизаним позадинама, до дубина времена, видела су се, назирала општа комешања на ивицама оне јаруге оличене у крви родоубистава код поделе имања, ливада за испашу, ловине из лова и крађа... која су попут зараслих међа зарастала у шибљаке стидног поноса, боље, поносног стида. Ту су израстала јалова, чворновата и бодљикава стабла жала за лапотом једних и бојазни од њега, и кад ни на помолу није.

Намах се Богдану чинило да ту види зањихане шумарке што су заклањали истину да убијени узрок потоње сеобе родова није разлог за понос јунака, јер није убио Турчина већ рођака. Назирали су се ту и читави забрани преврљивости духовог јањичарства и код разних преображеника што их нису преображавале канџије опеваних сејмена, већ штошта друго, најчешће глад за имовином...

Одломак из рукописа „Трокрилног романа“ о суноврату и сеобама Нашинаца међу Другинце

„Усов. Сијалица. Бекства.“, Божидара Андрејића

КРИТИЧКА КАРТОТЕКА

Марица Петровић¹**О ПЕРСПЕКТИВАМА МЛАДИХ НА СЕЛУ***

Теме млади на селу и њихове демографске, друштвено-економске, политичке и културне перспективе, биле су предмет научног скупа са међународним учешћем одржаног на Филозофском факултету у Нишу у јулу 2024. године. Скуп је организован у част и сећање на Сузану Марковић Крстић (1969-2023) чији се научно-истраживачки рад односио управо на ову проблематику. Радови колега и прикази књига ове социолошкиње, омаж су њеном професионалном раду и осврт на богато истраживачко искуство и наслеђе које је иза себе оставила.

¹ marica.petrovic@polj.uns.ac.rs; ORCID 0000-0003-2539-7465

* *Млади на селу: демографска, друштвено-економска, политичка и културна перспектива* (Зборник саопштења са научног скупа), ур. Милошевић Радуловић Лела, Стојић Гордана, 275 стр. Ниш: Филозофски факултет, 2024.

Проблеми са којима се суочавају рурална подручја наше земље већ више деценија, преобликовали су слику нашег друштва. Њихово занемаривање довело је до даљег продубљења и ширења од локалних заједница до читавих региона. Научни скуп са којег је настао Зборник био је посвећен изузетно значајним темама које су актуелне, у неким регионима и горуће, анализирани са разних социолошких аспеката. Зборник саопштења са овог скупа представља значајан допринос не само социолошкој већ и широј стручној јавности, као својеврсни документ времена али и упозорење на нарастајуће динамичке промене као и иреверзибилне процесе.

Зборник је подељен на два дела. Први се односи на ауторске радове везане за демографске, друштвено-економске, политичке и културне перспективе младих на селу.

О регионалним неједнакостима у Србији и демографским променама писао је Љубиша Р. Митровић. Према аутору, демографски несклад севера и југа резултат је негативне синергије бројних фактора, пре свега механичке покретљивости становника и смањења природног прираштаја. Аутор наводи програм друштвено економског развоја који би између осталог укључивао дугорочни програм пронаталитетске политике, политику регионалног развоја, критичко преиспитивање неолибералне стратегије зависне модернизације и др.

Рад Драгољуба Б. Ђорђевића, *О омладини, младима на селу и младим сељацима* даје основне концептуалне одреднице ових појмова и њихово критичко промишљање. Аутор нуди најпре дефинисање и типологију омладине а затим осврт на структуралне и генерацијске проблеме младих као и будућност сеоске омладине. У погледу будућности села и младих у њему, аутор изражава социолошки оптимизам.

Рад Јасмине С. Петровић, *Употреба фокусгрупног интервјуа у партиципативним истраживањима заснованим на заједници: методолошки алат за развој и евалуацију различитих програма подршке руралним подручјима Србије*, наглашава значај контекстуалне сензитивности по питању регионалних и локалних специфичности у изради националних развојних и акционих програма и политика. Ауторка објашњава употребу фокусгрупних интервјуа као адекватне технике у истраживању руралних заједница која би помогла мапирању проблема и капацитета за спровођење планираних промена.

Промјене у демографској структури Црногорског села, историјска перспектива рад је Радета С. Шаровића и Горана Д. Ђеранића. Они анализирају неповољне демографске трендове у Црној Гори и последице који ти трендови изазивају, при чему не изражавају оптимистична очекивања.

Аналізу социодемографских обележја становништва Србије са освртом на младе у руралним подручјима дају Сретен М. Јелић и Марија Д. Поповић, упоређују податке два последња Пописа становништва. Наводе да су показатељи структурних промена неповољнији у руралним подручјима, како и да су присутне регионалне разлике. Негативне демографске тенденције посебно су изражене у Региону Јужне и Источне Србије.

Љубинко М. Милосављевић у раду *Мегалополис је победио: нема села ни младих на селу* износи ставове о променама које су промениле руралну слику нашег друштва и последицама које су те промене изазвале.

О демографским карактеристикама села општине Зајечар, на основу упоредне анализе података последња три пописа становника, пишу Анђела Б. Божић и Михаило Н. Петровић. Они указују на негативне демографске трендове, посебно на неповољне ситуације у селима која су удаљена од општинског центра.

Ауторка Весна С. Трифуновић, пише о проблемима савременог села и сељаштва, где истиче два основна проблема: немогућност опстанка породичног газдинства и негативна демографска кретања. Такође анализира и последице које су из ових проблема проистекле и указује на неопходност адекватних системских решења.

Марица Н. Шљукић, у раду *Прехрамбена производња малог обима као фактор привлачења и задржавања младих на селу*, анализира могућности и потенцијале концепта малих произвођача хране да задрже младе људе да живе и раде на својим пољопривредним газдинствима. Анализа се врши на основу емпиријских података добијених квалитативном анализом садржаја, дубинским интервјуом и посматрањем. Ауторка наглашава постојање субјективних и објективних подстицаја који би могли усмерити младе људе ка руралним подручјима али и бројне препреке на том путу. Као основни проблем наводи се неадекватна актуелна стратегија привредног развоја у оквиру које мали произвођачи нису препознати.

Рад Вјекослава Л. Бутигана, *„Политичка култура младих Србије“* односи се на анализу односа младих према политичком систему, њихове политичке социјализације и културе, као и спремности за одређену политичку партиципацију. Аутор наводи да политичке инфраструктуре младих могу да их мобилишу за формирање демократске политичке културе и партиципативно деловање.

Следећи је рад Бранислава Д. Стевановића, *Социјално и политичко биће омладине: између очекивања и реалности*. Аутор полази од антрополошке димензије младалаштва, указује на процес формирања омладине у

историјским друштвима и фокусира се на најважније карактеристике савремене омладине. Наводи да су млади а посебно студентске групе осетљивији на друштвене проблеме и раније од остатка друштва реагују на друштвене промене, чему доприноси њихова концентрација у урбаним центрима и универзитетима али и младалачка енергија, бунт и спремност да говоре без цензуре о проблемима до којих им је стало.

Аутор Срђан Љ. Шљукић пише о младима на селу као објекту политике, односно, анализира актуелне стратешке документе Републике Србије, Републике Српске и Црне Горе, а који се тичу руралног развоја и политике према младима. Анализа показује да стратегије за младе у Србији и Црној Гори не уважавају специфичности младих на селу, односно сврставају их у рањиве/маргиналне/осетљиве групе а стратешка документа имају у фокусу придруживање ЕУ и наглашавање либералне идеологије. У стратегијама Републике Српске поклања се више пажње младима на селу, са идејом да се заустави иселјавање и повећа природни прираштај, односно нуде се решења реалних потреба младог становништва.

Лела Р. Милошевић Радуловић пише о школовању сеоске омладине и доприносу Сузане Марковић Крстић у проучавању друштвених неједнакости у образовању. Ауторка пише о неједнакостима у процесу образовања, нудећи најпре теоријске интерпретације овог проблема. Затим даје осврт на специфичности проблема образовања сеоске омладине на основу налаза истраживања Сузане Марковић Крстић. На основу досадашњих истраживања ауторка закључује да су неопходна адекватна и ефикаснија решења за успешнију демократизацију образовања у Србији како би образовање добило приоритетне позиције какве и заслужује с обзиром на свој значај. То подразумева адекватну прерасподелу друштвених ресурса и већа улагања у образовање, уређену демократску државу и развијену привреду.

Брак/партнерство и родитељство: вредности и пракса младих у југоисточној Србији рад је Драгане С. Пешић Јенаћковић. У раду се анализира вредновање и практиковање различитих модела брачног и репродуктивног понашања младих овог региона, на основу резултата емпиријског, анкетног истраживања. Резултати истраживања указују на раскорак у ставовима младих и њихове праксе. Присутна је вредносна подељеност између традиционалног и модерног у погледу високог вредновања брака и родитељства са једне стране али исто тако и кохабитације и родитељства ван брака као израза модерних ставова, те да се очекује пораст овакве праксе код младих.

Рад Иване Љ. Илић Крстић, *Ставови младих у Србији о утицају климатских промена* износи анализу ставова младих према климатским

променама и њихове спремности на проактивно понашање у вези са овим проблемом. Анализа се врши на основу емпиријског, анкетног истраживања студенске популације. Резултати показују да млади поседују знања о климатским променама и њиховом утицају и последицама што сматрају озбиљним друштвеним проблемом. Такође, нису довољно упознати са активностима за ублажавање климатских промена на различитим нивоима и сматрају да већина младих нема свест о томе да својим понашањем могу утицати на климатске промене али су спремни да допринесу заштити животне средине променом својих животних навика.

Други део Зборника *Млади на селу: демографска, друштвено-економска, политичка и културна перспектива* посвећен је научно-истраживачком раду Сузане Марковић Крстић и садржи приказе њених књига, њену библиографију и биографију.

Јована П. Стојановић, даје приказ монографије *Демографске структуре неких балканских земаља*, Петра Голубовића и Сузане Марковић Крстић. Ауторка наводи како монографија пружа увид у проблематику демографских процеса и структура као и друштвеног развоја појединих балканских земаља. Примењивани су актуелни теоријски приступи поткрепљени богатом емпиријском грађом из два емпиријска истраживања спроведених на подручју Србије, Македоније и Бугарске. Идентификоване су кључне детерминанте демографских промена и структура као и социоекономски и политички аспекте тих процеса. Ауторка наглашава да ова монографија представља важан ресурс и да пружа драгоцене информације које могу послужити како будућим истраживањима тако и политичким стратегијама.

О монографији Сузане Марковић Крстић и Леле Милошевић Радуловић, *Хуманистичка димензија образовања младих у контексту савремених друштвених промена* пише Ненад М. Станојевић. Монографија обрађује утицај друштвених промена на образовање и његову хуманистичку димензију и карактер, као и питање реформе и квалитета високог образовања у Србији, Македонији и Бугарској. Монографија је подељена на две целине. Прва нуди теоријски приступе и орјентације у проучавању односа образовања и друштва. Друга целина износи резултате два емпиријска истраживања спроведена у три балканске земље. Аутор наводи да монографија представља значајан прилог социологији образовања и социологији омладине и нуди корисне налазе не само за стручну јавност већ и за доносиоце одлука.

Црнотравско пограничје у социодемографском контексту, Сузане Марковић Крстић је монографија чији приказ даје Данијела В. Здравковић. Ауторка читаоцу најпре даје кратки увид у научноистраживачки рад и

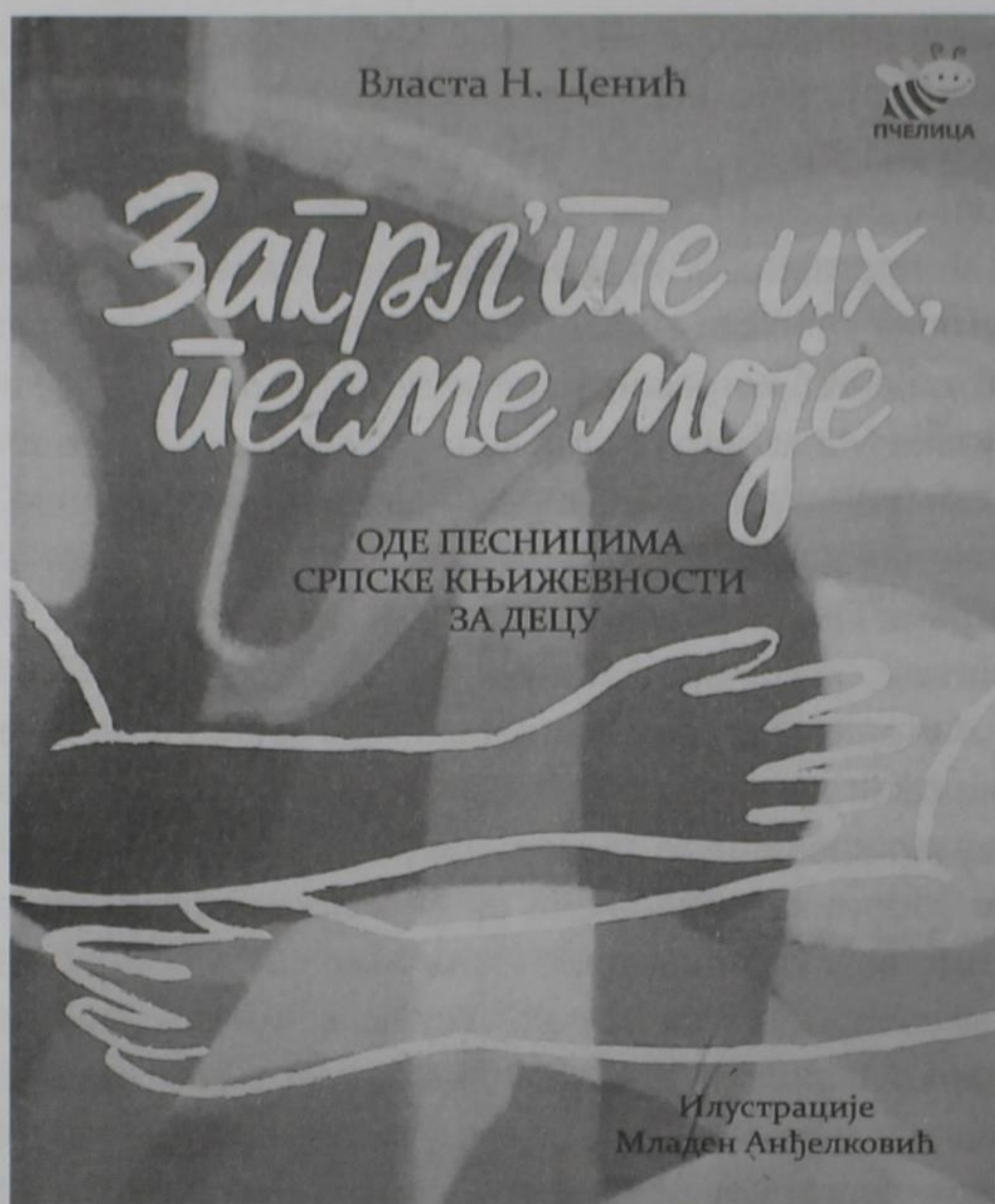
ангажовање социолошкиње Сузане Марковић Крстић. Приказана монографија резултат је теренског социолошког рада, квалитативних дубинских интервјуа и интегралног теоријско-методолошког приступа. Предмет рада су социодемографске карактеристике села и начин живота у пограничју, друштвени живот и карактерне особине Црнотраваца, симбиоза религијског и друштвеног живота, очување традиције и обичаја и развојне могућности општине Црна Трава. Ауторка приказа оцењује да ова монографија има подстицајну вредност за све оне који су спремни да даље истражују социоекономске проблеме неразвијених подручја и проналазе решења за њихов опстанак и развој.

Марија И. Голубовић даје још један приказ из библиографског опуса Сузане Марковић Крстић, овог пута уџбеника: *Становништво у социолошком контексту*. Ауторка приказа наводи да овај уџбеник представља синтезу и резултат вишегодишњег истраживачког и научног рада из области социјалне демографије Сузане Марковић Крстић која истиче значај интердисциплинарног приступа, као пут којим се превазилазе уске специјализације и предметна ограничења појединачних наука. У уџбенику су изложене дефиниције, појмовна разграничења и методолошки оквири, као и објашњења социодемографских термина кључних за социолошко проучавање становништва. Ауторка приказа наглашава да ова синтеза социологије и демографије, не само да проширује теоријске оквири, већ пружа и практичне алате за анализу и решавање актуелних друштвених проблема.

На крају Зборника приложени су библиографија и биографија Сузане Марковић Крстић, коју су приредиле Лела Милошевић Радуловић и Гордана Стојић. Зборник саопштења са научног скупа, као и сам скуп, организован у сећање на Сузану Марковић Крстић, представља омаж њеном лику и делу, одабиром и анализом тема, које су поред тога и изузетно актуелне, важне и потребне социолошкој и широј јавности, да се о њима пише, истражује, нуде запажања и решења. На самом крају овог Зборника, приложене су и фотографије као један мали фрагмент посвећености и рада, илустрација љубави према теренском научном истраживању, академском позиву и колегијалности, социолошкиње Сузане Марковић Крстић.

Срба Такић

ПЕСНИК ТРОРЕЧНИ И СЛАТКОРЕЧНИ
(Власта Ценић, с поштовањем о другима,
у књизи „Загрл'те их песме моје“)*

Крај дољевачког Кочана протичу три реке, чинећи га тако, не сам по лепоти, посебним. Пуста река и Топлица уливају се овде у Јужну Мораву, настављајући заједно свој животоносни ток. Људима који расту крај њих тиме остављају сазнања да је живот саздан од сусретања, слагања и заједништва, који једино могу да дају здрав род, трајање и племенитост. Не чуди нас зато да је овде рођено небројено много вредних, добронамерних и примерних људи, а међу њима и један песник посебног духа и пера, Власта Ценић.

* Ценић, Власта 2024. *Загрл'те их песме моје (оде песницима српске књижевности за децу)*. Чачак: Пчелица.

Професор српског језика и књижевности, просветни радник, али пре свега заљубљеник у своје, у завичај, његове људе и посебан говор, читавог се живота, уздижући себе у томе и млађе васпитавајући у сличном духу, трудио да те посебности свога краја не само сачува већ и да их истиче као посебне вредности. Власта Ценић је својим песмама оставио трајни траг о себи, али и путоказ онима који иду за њим. Јер само онај који воли себе, своје порекло, род, крај, језик, може писати о њима, сејући најлепше семе на њиви доброте. Његове песме, писане на призренско-тимочком дијалекту, језику којим говори од када је дошао на свет, спадају међу најпознатије и најпопуларније у савременој српској књижевности. И то не само међу основношколцима, којима су обавезна лектира, већ и међу њиховим родитељима и свима другим који су макар једног чули барем једну његову песму.

Својим делом Власта Ценић се уздигао у ред најомиљенијих савремених српских песника, а „од Ниш надоле“, тамо где се говори „по нашки, а не по књишки“, сигурно је најдражи. Самим тим и најчешће позиван на књижевне вечери, школске свечаности и сличне поводе. Мада, он и не чека да буде позван, јер он има самозадату мисију да лепоту матерњег говора сачува, да својим делом опомиње и друге на ту обавезу чувања.

Међутим, поред ове постоји и друга страна Властиног лика и дела, којој ћемо овде посветити посебну пажњу. Као професор књижевности он је добар познавалац и поштовалац националне књижевности и њених стваралаца. Са готово свима, чији је савременик, добар је пријатељ и сарадник у мисијама ширења лепих речи и порука пријатељства. Своје поштовање према њима, као и према онима које је знао једино из читанки и песничких збирки, он је преточио у нарочити песнички поменик, збирку песама „Загрл'те их песме моје (оде песницима српске књижевности за децу)“, коју је издала чачанска „Пчелица“ 2024. године.

И поред својих „озбиљних година“, још увек детиње занесен песмом и песницима, наокрњене маште и полета, Власта је овом песмарицом полетео да своја сећања и осећања према сабраћи песницима подели са другима. Наравно, пре свега са децом, којима су ти песници први и најдражи водичи ка великом и непознатом свету одраслих. Они их својим стиховима, као духовним, раширеним и распеваним, крилима охрабрују да га се не боје већ да са знатижељом и одлучношћу похрле ка њему.

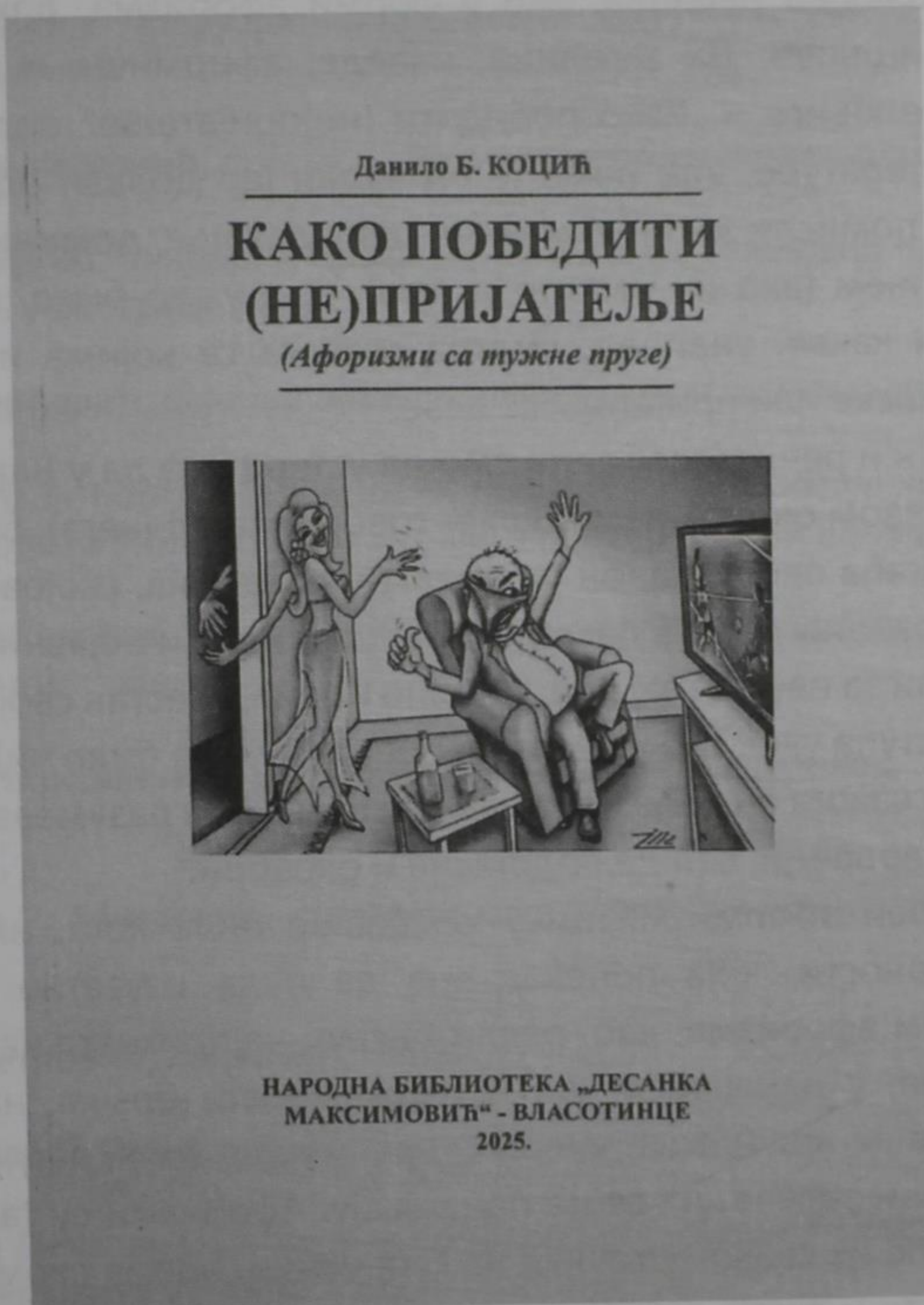
Властине оде сабраћи и саборцима, песницима и песникињама, пуне су ведрине и хумора, али су уз то и поучне, информативне и забавне. Они, неупућени, могу помислити да су такве тематске песмарице напрегнуте и досадне, јер служе превасходном циљу упознавања са неким или са нечим.

Међутим, овде није такав случај, јер је Власта, или (В)ласта, како понекад сам воли да се представи, увек п(р)олетно распеван. Он своје стихове зачињава препознатљивим римама песника о којима пева, којима кроз оде одаје заслужену пажњу и поштовање, у своје али и у име свих нас, читалаца и поштовалаца.

Сигурни смо да ће ова песмарица стећи велику популарност међу младима, као што смо такође сигурни да би је и старији, давно изашли из школских клупа, радо имали у својим кућним библиотекама. Јер нас она води у чаробни свет твораца песми, од првог познатог српског дечјег песника, Луке Милованова Георгијевића, до најпознатијег савременог чувара фора и фазона, Љубивоја Ршумовића. Уз њих, још је тридесетак ода којима се одаје почаст, и са пуно емоција буде сећања на неке прошле, лепше дане. Ова књига има моћ, или смо бар ми такав утисак стекли, да нам, враћајући нас у детињство, не да да одрастемо, позивајући нас да је свим срцем пригрлимо. И то баш онако, детиње искрено, онако како је (В)ласта загрлио себи сличне, песничке ласте, веснике и власнике п(р)олетнијег и распеванијег света.

Срба Такић

ОНАЈ КОЈИ ПОБЕЂУЈЕ НЕ МАРЕЋИ ЗА ПОБЕДЕ (Данило Коцић у свету афоризама)*

Не доказујући се било коме, осим самоме себи, неуморни Данило Коцић средином ове, 2025. године, издао је још једну своју (ко зна коју по реду) књигу – „Како победити (не)пријатеље“. Професор, новинар, приповедач, песник, есејиста, фељтониста, аналитичар и књижевни историчар, последњих година све је познатији (и признатији) као афористичар („са тужне пруге“ – како сам за себе каже). Рекли би смо да човек са оволико интересовања и остварених дела иза себе, није ни могао другачије да заврши него – као афористичар.

* Коцић, Данило Б. 2025. *Како победити (не)пријатеље (Афоризми са тужне пруге)*. Власотинце: Народна библиотека „Десанка Максимовић“.

Богатог радног и животног искуства, многоструких интересовања, широког срца и разумевања за све и свакога, раширених руку и према пријатељима и према непријатељима, загледан у себе и свој рад, познавалац прошлог и будућег, с разлогом је додао себи и улогу тумача наше свакодневнице. Наравно, он то чини без замарајућих анализа и тумачења, паметовања и давања решења, већ у форми афоризма, дакле – духовито, концизно, проницљиво. Да заголица, наведе, афирмише и мотивише. Сам наслов поменуте књиге – „Како победити (не)пријатеље“ одговарајући је за овакву врсту литературе, али нама је он чудан јер долази од човека који је далеко од сваке помисли за побеђивање, савладавање, доминирање над било којим непријатељем (ако их уопште и има), а, далеко било, камо ли према пријатељима, за какве, унапред, сматра свакога са којима има било какве пословне, родбинске или пријатељске везе.

Образован и речит (слободни смо да устврдимо да у Власотинцу, а што не рећи и на читавом округу, нема бољег говорника од њега), будан и отворен за све што се догађа око њега, он је, ипак, ненаметљив, својевољно гурнут „у други план“, у позицију са које лакше може да разуме и објасни. И, бога ми, да напише, да остави за наук и трајање. Данило Коцић, свестан својих вредности и способности, наступа увек без сујете и злобе, радује се било чијим успесима и подржава их. За свакога он нађе лепу реч, за сваког има разумевање, не желећи да омаловажи и повреди, већ да подстакне и охрабри.

Зато његови аформизми нису исмевање било кога, нити било чега, понајмање стварности, која понекад зна да буде изузетно непажљива и нељубазна. Путем афоризма, као, рекли бисмо, најприхватљивије савремене литерарне форме, у данашњем, до неиздјљивости брзом, начину живота, Данило покушава да недостатке, личне и друштвене, уочи, да укаже на њих са намером да се они залече, да се не понављају. Афоризми су талог искуства и сазнавања, зато ће их свако тумачити на свој начин, према своме разумевању живота, стварности и људи. Данило своје афоризме најчешће наводи у првом лицу, исказује их као свој лични став, не одричући га се, али и не обавезујући читаоце да му верују, или не. Он једино, оним што је написао, инсистира да се има став, да се тај чува и брани. Само тако живот се може учинити сношљивим и прихватљивим, а афоризам симпатичним игроказом.

О АУТОРИМА

Божидар Андрејић, политиколог, новинар листа „Данас“, писац (Вражогрнац, Зајечар).

Слободан Благојевић, пензионисани редовни професор на предмету туристичке агенције Природно-математичког факултета Универзитета у Новом Саду (Миљковац, Ниш).

Драган Величковић, песник из Велике Сејанице (Грделица).

Владан Вучић, ванредни професор економије Пословно правног факултета Универзитета МБ у Београду (Ниш).

Горан Ђорђевић, доктор права, нишки адвокат, самостални истраживач.

Драгољуб Б. Ђорђевић, редовни професор социологије културе и морала Машинског факултета Универзитета у Нишу у пензији (Доњи Комрен, Ниш).

Богдан Ибрајтер, деценијски сваконедељни репортажиста „Политике“ (Мокрин, Београд).

Славка Масоничић Војиновић, англиста-преводилац, књижевница из Ниша.

Љубиша Р. Митровић, професор емеритус Универзитета у Нишу (Мокра, Бела Паланка).

Горан Петровић, писац из Сокобање.

Драгослав Б. Петровић, доктор социологије, диригент и писац из Ниша.

Марица Петровић, ванредни професор социологије села Пољопривредног факултета Универзитета у Новом Саду (Параћин).

Негослава Станојевић, песникиња, Доњи Присјан – Запањски крај (СО Власотинце).

Ђура Стевановић (1939-2022), редовни професор социологије села Пољопривредног факултета Универзитета у Београду (Дејан, Власотинце).

Милко Стојковић, писац из Смедеревске Паланке (Преслап, Црна Трава).

Срба Такић, политиколог, књижевник из Власотинца.

Марија Шобота, професор српског језика у ОШ „Моровић“ (Шид).

ДЕЈАНСКЕ СВЕСКЕ

Издавачи:

**Народна библиотека „Десанка Максимовић” Власотинце и
Удружење завичајаца, пријатеља и имењака села Дејан**

Технички уредник: Срба Такић

Дизајн корица: Милорад Миле Вучковић и Добри Стојановић

Компјутерска припрема и електронски слог: Срђан Павловић

Штампа: Пунта - Ниш

Тираж: 150 примерака

ISSN 3042-2531

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

908(497.11 Горњи Дејан)(082)

ДЕЈАНСКЕ свеске / уредници Владан Вучић,
Срба Такић. - Год. 3, св. 1 (2024)- . - Власотинце :
Народна библиотека "Десанка Максимовић" :
Удружење завичајаца, пријатеља и имењака села Дејан,
2024- (Ниш : Пунта). - 23 cm

Од 2022 до 2023. год. објављивано као монографска публикација.
ISSN 3042-2531 = Дејанске свеске
COBISS.SR-ID 160335625

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА "ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ"

З С 908
ДЕЈАНСКЕ свеске
2025

ВРАСЛОТНИЦЕ

400000693,1

COBISS

ISSN 3042-2531

9 773042 253000